

TREBALLS DE LA SOCIETAT CATALANA
DE LLENGUA I LITERATURA, 12

RAFAEL TASIS (1906-1966),
CINQUANTA ANYS DESPRÉS

Edició a cura de
MONTSERRAT BACARDÍ, FRANCESC FOGUET I ÀLEX MARTÍN

SOCIETAT CATALANA DE LLENGUA I LITERATURA
FILIAL DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Institut
d'Estudis
Catalans

TREBALLS DE LA SOCIETAT CATALANA
DE LENGUA I LITERATURA

12

TREBALLS DE LA SOCIETAT CATALANA
DE LENGUA I LITERATURA, 12

RAFAEL TASIS (1906-1966),
CINQUANTA ANYS DESPRÉS

Edició a cura de
MONTSERRAT BACARDÍ, FRANCESC FOGUET i ÀLEX MARTÍN

SOCIETAT CATALANA DE LENGUA I LITERATURA
FILIAL DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

BARCELONA, 2016

Seminari Rafael Tasis (1r : 2016 : Barcelona, Catalunya)

Rafael Tasis (1906-1966), cinquanta anys després. — Primera edició. —

(Treballs de la Societat Catalana de Llengua i Literatura ; 12)

Recull de les intervencions del I Seminari Rafael Tasis, celebrat el 9 de març de 2016 a Barcelona. — Bibliografia. — Textos en català, amb un article annex en castellà
ISBN 9788499653389

I. Bacardí, Montserrat, editor literari II. Foguet i Boreu, Francesc, 1971- editor literari

III. Martín Escribà, Àlex, 1974- editor literari

IV. Societat Catalana de Llengua i Literatura V. Títol

VI. Col·lecció: Treballs de la Societat Catalana de Llengua i Literatura ; 12

1. Tasis, Rafael, 1906-1966 — Crítica i interpretació — Congressos

821.134.1Tasis, Rafael de1.09(063)

Aquesta publicació ha rebut el suport econòmic del Deganat de la Facultat de Filosofia i Lletres i del Departament de Filologia Catalana de la Universitat Autònoma de Barcelona, del Departament de Filologia Espanyola de la Universitat de Salamanca i del Grup d'Estudi i de la Traducció Catalana (2014, 5GR 285) i del seu projecte «La traducció catalana contemporànea: censura y políticas editoriales, género e ideología (1939-2000)» (FFI2014-52989-C2-1-P).

© dels autors dels textos

© 2016, Societat Catalana de Llengua i Literatura,

filial de l'Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Primera edició: desembre del 2016

Compost per Jorge Campos

Imprès a Service Point FMI, SA

ISBN: 978-84-9965-338-9

Dipòsit Legal: B 25565-2016

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

TAULA

MONTSERRAT BACARDÍ, FRANCESC FOGUET I ÀLEX MARTÍN: <i>Rafael Tasis, polifacètic</i>	7
ALBERT JANÉ: <i>En el cinquantenari de la mort de Rafael Tasis i Marca</i>	11
MONTSERRAT CORRETGER: <i>Rafael Tasis, periodista</i>	23
ANTONI ISARCH: <i>Rafael Tasis en els debats novellístics del seu temps</i>	53
MAGÍ SUNYER: <i>Les novel·les de Rafael Tasis: crònica d'unes il·lusions estroncades</i>	83
JORDI LLADÓ: <i>El teatre de Rafael Tasis, entre l'exili i la represa</i> . .	101
MARIA DASCA: <i>Rafael Tasis, traductor</i>	117
ENRIC PUJOL: <i>L'historiador Rafael Tasis. Una aproximació</i>	141
JOSEP CAMPS: <i>L'epistolari de Rafael Tasis: un nus de comunicacions entre la Catalunya franquista i el món de l'exili</i>	159
Annexos	
MARIA TERESA TISIS FERRER: <i>Recuerdos</i>	193
CRISTINA RIERA LLOP: <i>Bibliografia sobre Rafael Tasis</i>	205

RAFAEL TASIS, POLIFACÈTIC
MONTSERRAT BACARDÍ, FRANCESC FOGUET I ÀLEX MARTÍN
Universitat Autònoma de Barcelona i Universitat de Salamanca

Home de lletres, treballador infatigable, Rafael Tasis i Marca (Barcelona, 1906 – París, 1966) va ser escriptor, periodista, crític, traductor, historiador, llibreter, impressor i activista polític. Crític reputat en la preguerra, en els anys difícils de la postguerra va convertir-se en una figura clau de la represa literària i va exercir d'home pont entre l'exili i l'interior. La seva activitat polifacètica ha tornat a sortir a llum en els darrers anys gràcies a la recuperació de la seva obra. Se n'han editat novel·les i traduccions inèdites, reculls d'articles i una part del seu ingent epistolari. La cessió del valuós fons personal de l'escriptor a la Biblioteca d'Humanitats de la Universitat Autònoma de Barcelona, el 2013, ha permès posar a l'abast dels especialistes –convenientment catalogat– l'arxiu que conservava la família.

A fi de dinamitzar aquest fons, des de la UAB vam creure adient de convocar, amb caràcter triennal, un seminari dedicat a Rafael Tasis com a punt de trobada d'investigadors literaris d'arreu dels Països Catalans. Amb un doble objectiu, si més no: d'una banda, aprofundir en l'obra d'aquest escriptor i els seus coetanis i, de l'altra, abordar els eixos d'interès de la seva fecunda trajectòria intel·lectual. Conseqüentment, la primera edició del Seminari Rafael Tasis, que duia per títol «Rafael Tasis (1906-1966), cinquanta anys després», es va proposar d'oferir una visió globalitzadora de les diverses facetes creatives de l'escriptor barceloní que rellegís, actualitzés i valorés la vigència de la seva obra. Organitzat pel Grup d'Estudis de Literatura Catalana Contemporània i el Grup d'Estudi de la Traducció Catalana Contemporània, tots dos de la UAB, el I Seminari també comptà amb la col·laboració del Departament de Filologia Catalana de la UAB, la Societat Catalana de Llengua i Literatura (filial de l'IEC) i el Departament de Filologia Espanyola de la Universitat de

Salamanca. El llibre que teniu a les mans en recull, reelaborades, les intervencions.

Va inaugurar el seminari l'escriptor i lingüista Albert Jané amb una evocació de la personalitat de Rafael Tasis. Al seu parer, des de bon començament, l'autor de *Tres* va perfilar-se com un intel·lectual amb vocació d'acte de servei al país i de divulgador apassionat. El conjunt de la seva obra tentacular deixa un llegat considerable. L'aportació més personal de Jané va anar seguida d'intervencions específiques que van abordar els diversos camps als quals Tasis es va dedicar: el periodisme, la novel·la, el teatre, la traducció, la història i l'epistolari.

En l'àmbit del periodisme, un aspecte analitzat per Montserrat Corretger, destaca la col·laboració de Tasis en múltiples plataformes tant de la preguerra com de l'exili. La seva obra periodística trasllueix el paper clau que Tasis va jugar com a nòdul de connexions entre l'interior i l'exili, i també la seva voluntat de servei a l'hora de reivindicar la memòria i deixar testimoni del moment històric que vivia la literatura catalana. La mateixa intenció testimonial, com apunta Magí Sunyer, guia la narrativa tasiana, en què la ruptura traumàtica del 1939 es fa ben visible. Les novel·les de Tasis reflecteixen la Barcelona del seu temps, els esdeveniments històrics que van sacsejar-la i l'esperit de modernitat que visqué en la preguerra. Si com a novel·lista aspirava a normalitzar el mercat literari català, també s'ho proposava com a crític literari, una faceta disseccionada per Antoni Isarch. Tasis va participar activament en els debats novel·lístics de la preguerra amb l'objectiu ben diàfan de dinamitzar la vida literària i guanyar lectors per a la literatura catalana. En la dura postguerra, seguint aquest mateix anhel, va fer un intent, que va resultar fallit, de modernitzar el teatre català, tal com Jordi Lladó examina.

Les altres facetes creatives de Tasis són plenament coherents amb aquesta voluntat de perservar la memòria històrica i apostar per la modernitat cultural. Com a traductor, Maria Dasca ho analitza, Tasis va centrar el seu interès en autors de relleu en el panorama literari internacional, com ara Graham Greene, Dashiell Hammett, Aldous Huxley, Georges Simenon o Oscar Wilde. En qualitat d'historiador, una faceta estudiada per Enric Pujol, excel·leix pel rigor i per la visió

progressista. La passió per la història impregna de cap a cap, també, la seva obra de ficció i la memorialística. En bona part, els epistolaris tasiens, com Josep Camps indica, esdevenen paral·lelament una font documental de primer ordre per a comprendre les vicissituds històriques del seu temps. Nus de comunicacions entre els catalans de l'exili i de l'interior, Tasis va mantenir una nodrida correspondència amb Avel·lí Artís-Gener, Agustí Bartra, Pere Calders, Joan Fuster, Domènec Guansé, Joan Oliver, Mercè Rodoreda, Josep Tarradellas, Ramon Xuriguera, entre molts altres.

Com a complement de les intervencions al seminari, a més d'una completa bibliografia sobre els estudis dedicats a Rafael Tasis confeccionada per Cristina Riera Llop (coordinadora de TRACES), reproduïm en annex el testimoni íntim de Maria Teresa Tasis i Ferrer, filla de l'escriptor, que va tenir l'amabilitat de fer-nos arribar un text en què evocava els records de la infantesa i adolescència: la fugida de Barcelona, la vida a París de la resistència i la diàspora, la por, la fam, els morts, la desesperança, l'angoixa, el patiment, la incertesa i el record d'un pare «a qui sempre recorda treballant». Ens sembla que és un bon corollari per a perfilar una visió comprensiva de la figura de Rafael Tasis, que aspira a actualitzar-ne el coneixement que en tenim i a valorar les múltiples cares de la seva obra.

EN EL CINQUANTENARI DE LA MORT DE
RAFAEL TASIS I MARCA

ALBERT JANÉ

Institut d'Estudis Catalans

Vaig tenir l'honor i el goig de conèixer personalment Rafael Tasis i Marca, que ara recordem, especialment, i com es mereix, amb motiu del cinquantenari de la seva mort. No tant, ni de bon tros, com hauria volgut, però en conservo un bon record i això potser ara em permet d'iniciar amb la meva intervenció els actes en què es resoldrà aquesta commemoració.

Potser escau, en primer lloc, d'esbossar, en línies generals, la personalitat i l'obra de Rafael Tasis. Va néixer l'any 1906 a Barcelona, la ciutat de la qual va escriure la història. Els seus pares eren barcelonins, com ell mateix explica en un dels seus escrits. Va fer estudis mercantils i va treballar, en primer lloc, com a meritori, però, amb una formació més aviat autodidàctica, des de molt jove es va sentir atret pel conreu de les lletres, amb una idea guiadora que no el va abandonar mai, que va presidir sempre tota la seva activitat intel·lectual: el servei a la seva col·lectivitat, al seu país, al seu poble. Veiem, així, que a setze anys, és a dir, l'any 1922, publica el seu primer treball, a la revista *La Mainada*. Es tracta d'una narració que duu el títol «La setmana de la vella filadora», i que és la glossa d'una cançoneta infantil aleshores molt popular. Justament aquesta primera narració de Rafael Tasis va ser reproduïda, amb tots els honors, al número 87 de la revista *Cavall Fort*, que correspon al mes de març de l'any 1967, és a dir, al cap de pocs mesos del traspàs del seu autor. Va ser seleccionada per l'il·lustre pedagog Artur Martorell, que va escriure també una emotiva semblança de Tasis. Amb unes breus paraules descriu magistralment la seva personalitat: «va emprendre's la tasca d'escriptor com un servei als seus consemblants, per distreure'ls, per informar-los, per ajudar a la seva formació i interessar-los en les nostres coses, i sempre amb esperit obert i franc, i amb una gran correcció i senzillesa». I ben aviat,

Tasis esdevé un col·laborador assidu, principalment com a crític literari, de la premsa catalana de l'època, és a dir, d'abans de la guerra, com *La Publicitat*, que va arribar a dirigir, *Mirador* i *Revista de Catalunya*. Se sentia especialment interessat per la novel·la, i ell mateix, a vint-i-cinc anys, ja n'havia publicat una que es deia precisament *Vint anys*. Així mateix, fruit del seu interès per aquest gènere literari, són les dues monografies *Una visió de conjunt de la novel·la catalana* i *La literatura catalana moderna*.

Durant el període dels anys 1937 i 1938, essent, doncs, encara jove-níssim, Rafael Tasis va ser director general dels Serveis Correccionals de la Generalitat de Catalunya, en els quals va dur a terme una acció justa i humanitària. L'any 1939 es va haver, fatalment, d'exiliar. Va viure a París fins a l'any 1948, en què va tornar a Barcelona. Tant durant l'exili com després de la seva tornada, Rafael Tasis va dur a terme una tasca immensa de col·laborador i corresponsal dels grups catalans de l'exili i dels butlletins i revistes que editaven, com el gairebé mític *Pont Blau*, *La Nostra Revista* o *Xaloc*. Per aquesta raó, se'l va anomenar, amb molta propietat, «cònsol de la diàspora». El coneixement que tenia Rafael Tasis de les personalitats d'intel·lectuals i polítics catalans de la seva època era realment excepcional. Em sembla que es pot afirmar, sense por d'exagerar, que en aquest sentit no el superava ningú. En l'extensíssim cicle novel·lístic *El pelegrí apassionat*, de Joan Puig i Ferrer, apareixen, com a personatges principals o secundaris, un gran nombre de polítics o intel·lectuals catalans més o menys coneguts, però amb el nom estraït o alterat, cosa que fa que no sempre es puguin identificar fàcilment. Recordo haver sentit dir, no sé si a ell mateix o a algun company, que Rafael Tasis els havia arribat a identificar gairebé tots, solament amb una dotzena curta d'excepcions.

Un cop reincorporat a Barcelona, Rafael Tasis, a més de regentar una petita empresa d'impremta i llibreria, situada a la Rambla, tocant a la plaça Reial, es va lliurar a una activitat intel·lectual i també política, aquesta evidentment clandestina, realment frenètica, gairebé sobrehumana, que no s'explica sinó per una capacitat de treball extraordinària i per una voluntat de ferro. Però no era un home tancat, sempre reclòs al seu despatx o al seu estudi, sinó ben al contrari, partidari dels contactes humans i de la relació amb els col·legues i correli-

gionaris. I així, assistia amb una gran assiduitat a la coneguda penya del Tèrminus, un gran cafè, avui desaparegut, que hi havia al passeig de Gràcia, de Barcelona, a la cantonada del carrer d'Aragó. Era una penya formada per intel·lectuals catalanistes, entre els quals m'és molt fàcil de recordar, per múltiples referències, el lingüista Ramon Aramon i Serra, l'editor Rafael Dalmau, Josep Maria Poblet, Pere Elias i Busqueta, Joan Colomines i Puig, Ferran Canyameres, Carles Sala, Jaume Granell i Albert Manent, que era, sens dubte, el més jove de tots. Entre molts més, de qui no tinc notícia o memòria, és clar. Es reunien el dissabte a la tarda, havent dinat, i no hi devien plàner el temps. No cal dir que hi circulaven i s'hi difonien totes les notícies, verídiques o falses, relacionades amb les sempre latents activitats polítiques clandestines. Recordo molt bé haver sentit comentar al doctor Joan Colomines que Rafael Tasis, treballador infatigable per excel·lència, esperava amb autèntic delit aquelles tertúlies, que eren una pausa assuajadora molt agraïda en la seva activitat constant de totes les hores. També sé que assistia a una altra tertúlia un dia d'entre setmana, havent sopat, i recordo que algun cop l'havia trobat al metro quan hi feia cap. Devien ser unes reunions de caràcter francament polític i, per tant, no tan obertes ni conegudes públicament com les del Tèrminus del passeig de Gràcia.

El primer record personal que tinc de Rafael Tasis és el d'una conferència que, devia ser l'any 1954, va pronunciar al local de la Penya Cultural Barcelonesa, una entitat que va acabar malament, en el bon sentit de la paraula, i que tenia el local al carrer de Sant Pere més Alt, de Barcelona. Jo hi vaig assistir perquè m'hi va convidar l'organitzador, un company meu que es diu Pere Grau, poeta i escriptor poc conegut, que ara viu a Hamburg. Rafael Tasis ens va parlar de la novella catalana, i, seguint una de les seves idees mestres, va advocar per una producció pròpia amb capacitat per arribar a tots els lectors, sense el caràcter elitista que ha tingut sovint la nostra literatura i que ha limitat la seva difusió. La novella negra, o policíaca, com es deia aleshores, era una de les absències de la nostra novel·lística de què més es planyia Tasis, i ell mateix, com se sap, no va deixar de contribuir a omplir aquest buit amb obres ben conegudes com *Un crim al Paralelo* i *La Bíblia valenciana*. Em sembla que en aquella ocasió Rafael

Tasis devia sorprendre alguns dels assistents a la conferència declarant, ben convençut, que en la novel·la catalana hi havia d'haver obres de tots els gèneres i totes les modalitats, fins i tot hi havia d'haver novel·la pornogràfica. (El fet és que, tot i que hi ha qui ho vol ignorar i encara es complau a dir, de tant en tant, amb una mena de retret indulgent, que la literatura catalana és molt endreçada, molt ben cordada, noucentista, els desigs de l'enyorat Rafael Tasis no han deixat de complir-se.)

Un dels primers llibres publicats per Rafael Tasis un cop reintegrat a la vida del país va ser la seva *Antologia de la poesia catalana. De Llull a Verdaguer*. Era un d'aquells volumets de la Biblioteca Selecta, la gran obra de l'esforçat editor Josep Cruzet, i va aparèixer l'any 1949. Si em puc guiar per mi mateix i pels companys amb qui aleshores compartia els meus afans i les meves dèries de jove entusiasta però encara desproveït de referències suficients, he de dir que va ser un llibre d'una utilitat impagable, perquè el cas és que no disposàvem de cap treball semblant, de res que posés remei a la nostra ignorància, la ignorància que era la conseqüència inevitable d'una escolarització mediatitzada i deficient, amb unes mancances descomunals. En aquesta antologia, es recollien poemes de 17 autors medievals, més un poema anònim, solament tres autors i 19 poemes anònims de l'època dita de la decadència, i de l'inici de la Renaixença fins a Verdaguer hi ha recollides 109 composicions, 21 de les quals són de Verdaguer. L'antologista confessa que, tractant-se de poesia, i de poesia catalana, tant o més que pels seus gustos personals s'havia guiat per consideracions relacionades amb el seu desig principal, que era de presentar als lectors catalans un retrat fidel de la poesia catalana, d'ençà de la seva gloriosa naixença, amb Ramon Llull, fins al moment que Jacint Verdaguer torna a la llengua poètica la seva plenitud i la seva força expressiva.

Carles Riba, en el pròleg a la seva antologia poètica de Joan Maragall, diu que és destí de tota antologia fer escàndol, més pel que no hi ha estat inclòs que no pas pel que hi figura. No crec pas, i, en tot cas, no ho recordo, que aquesta antologia de Rafael Tasis en causés gaire, d'escàndol. El que és segur, evidentment, és que cap dels poetes exclosos no es va queixar, tal com va passar, al cap d'un parell d'anys, amb l'antologia de Joan Triadú, que es referia a la poesia de tota la

primera meitat del segle xx i, doncs, la que aleshores era contemporània, antologia elaborada, a més, amb un criteri molt personal, contràriament al que havia fet Tasis, tal com ell mateix explica. Crec que aquesta antologia tasiana encara és avui prou vàlida. Només pel que fa al període de la decadència, els treballs d'investigació posteriors, sobretot els que va dur a terme el malaguanyat Antoni Comas, incrementen notablement la reduïda selecció de l'antologia de Tasis.

Un dels principals editors de Rafael Tasis va ser Rafael Dalmau i Ferreres, un dels assidus tertulians de la penya del Tèrminus, que jo he conegut molt bé, perquè durant uns quants anys em va donar feina com a corrector. Aleshores tenia l'editorial, que es deia Rafael Dalmau, Editor, en un local del carrer de Bonavista, al barri de Gràcia, de Barcelona, un local modestíssim però que era un model d'aprofitament integral de l'espai, amb la redacció, l'administració i el magatzem, i on no es llançava mai res que pogués tenir una mínima utilitat. El mateix Dalmau, la seva filla Maria del Carme, que es va casar amb el fotògraf i historiador Pere Català i Roca, una meritòria i un repartidor (un tramvià jubilat, amb un passi gratuït) constituïen tot l'equip de la casa. La relació de l'editor Dalmau amb Rafael Tasis tenia també el seu vessant polític. Segons ell mateix m'explicava, perquè em tenia tota la confiança, estaven en contacte amb Josep M. Batista i Roca, amb la idea persistent, em va semblar entendre, que totes les forces polítiques catalanes, tant les de l'interior com les de l'exili, contràries al règim, tinguessin una actuació conjunta i coordinada.

Rafael Dalmau va editar diverses obres de divulgació històrica de Rafael Tasis, que van aparèixer a la seva col·lecció «Episodis de la Història», una col·lecció d'aspecte modest, desproveïda de pretensions, però que va fer un servei impagable. Potser cal destacar *La vida d'en Ramon Muntaner*, personatge amb qui Tasis es podia identificar plenament, pel seu tremp, per la seva fidelitat a una causa, la del propi país, per l'honestetat i, encara, per la seva contribució al patrimoni escrit. Així, d'una manera ben significativa, el biògraf acaba el seu opuscle amb aquestes paraules: «Només per això, per haver-nos deixat un testimoni de tantes gestes excepcionals de la gent catalana, ja mereixeria de tenir un lloc destacat entre els servidors més fidels de la

glòria de Catalunya, que ell tant va enaltir amb els seus actes com amb els seus escrits».

Però la gran obra de Rafael Tasis publicada pel seu amic l'editor Dalmau va ser *Barcelona, imatge i història d'una ciutat*, que conté un gran cabal d'informació, en una bona part de primera mà, car Tasis no era un simple divulgador apassionat de la història del país, sinó un autèntic investigador que va escorcollar infatigablement arxius i fonts documentals. És un fet molt significatiu, que escau de posar en relleu, i que invita a la reflexió, que aquesta història de Barcelona de Rafael Tasis, publicada l'any 1961, immediatament després d'haver estat enllestida la seva redacció, arriba solament fins a l'any 1930, a la fi de la dictadura del general Primo de Rivera, és a dir, trenta anys abans. I, doncs, tot aquest període de trenta anys, que comprèn l'adveniment de la República, la instauració de la Generalitat de Catalunya, la guerra civil i el primer període del repressiu règim franquista, es deixava de banda, com si encara no hi hagués prou perspectiva per a parlar-ne. I és que l'any 1961 encara no es podia parlar lliurement, dient el que un pensava, de certes coses, però, sí que, sempre mesurant les paraules degudament, se'n podien dir moltes, de coses, i és el que van fer, amb més o menys gosadia, o amb més o menys circumspecció, o, dit altrament, alternant sàviament gosadia i circumspecció, els qui no es resignaven a un silenci còmode, a un mutisme justificat pel rigor de les circumstàncies. Les circumstàncies eren, certament, adverses i difícils, però hi havia gent com Tasis i com Dalmau que s'estimaven més vèncer les dificultats que no pas limitar-se a doldre-se'n.

Una activitat que va tenir lloc a Barcelona a cavall de les dècades dels cinquanta i dels seixanta va ser la de les sessions conegudes amb el nom de «Barbolles poètiques». Va ser una iniciativa i una realització del metge, poeta i polític Joan Colomines i Puig, un altre dels contertulians de la penya del Tèrminus. Consistien en lectures de poesia que es feien, el dissabte havent sopat, al mateix domicili particular de l'organitzador, un pis del carrer d'Aragó, de Barcelona. Hi van participar poetes il·lustres, com Carles Riba i Salvador Espriu, i també algun jove que no coneixia ningú, com qui signa aquestes ratlles. Vaig sentir contar que en una d'aquestes sessions llegia els seus poemes Joan Brossa, i entre els assistents hi havia Rafael Tasis. Es veu que els

poemes que va llegir Brossa eren dels més insòlits i sorprenents, potser podríem dir extravagants i tot, de la seva vasta producció poètica, que eren celebrats jocosament, amb unes rialles estentòries, per un peixater d'Hostafrancs que aquell vespre assistia a la sessió, un noi jove i gras que devia fer l'efecte, segurament, que es trobava més aviat desplaçat en aquell indret. El cas és que tot plegat sembla que va provocar la irritació de Rafael Tasis, que, home vehement i apassionat, no es va saber estar de manifestar-la. El que Tasis no podia endevinar de cap de les maneres era que aquell jove peixater, que es deia Joan Agut, seria un dels seus futurs editors, justament el que li va encarregar i editar la seva monumental *Història de la premsa catalana*. Efectivament, al cap de poc, Joan Agut, que tenia inquietuds no habituals en un peixater, va abandonar la professió familiar, i després de casar-se amb la filla d'un escriptor famós, Ferran Canyameres, es va professionalitzar plenament en el món de la cultura. Primer com a llibreter, després com a editor, activitat que va exercir durant quaranta anys, i finalment, com a novel·lista, amb una producció molt digna realitzada durant els darrers anys de la seva vida, que es va apagar l'any 2011.

Va ser, doncs, Joan Agut qui, un bon dia, es va adreçar a l'editorial Bruguera, de Barcelona, i els va presentar un projecte molt meditat i ben elaborat d'edicions en llengua catalana. L'Editorial Bruguera vivia, aleshores, un moment d'autèntica prosperitat, amb una gran diversitat de col·leccions de caràcter popular i de publicacions infantils, totes elles en llengua castellana. El projecte de Joan Agut els va semblar interessant i el van acceptar. Des d'aquella plataforma, Joan Agut va concebre i realitzar diverses col·leccions de llibres, entre les quals sobresortia «Quaderns de Cultura», en què, amb el número 21 de la col·lecció, va aparèixer *La Renaixença catalana*, de Rafael Tasis, ja al cap d'un parell de mesos del traspàs de l'autor. I va ser també Joan Agut qui li va encarregar la redacció de la història de la nostra premsa.

No recordo (i dic que no ho recordo perquè jo seguia molt de prop la trajectòria editorial de Joan Agut, amb qui vaig col·laborar en nombroses ocasions) la data en què Rafael Tasis i el seu col·laborador Joan Torrent van rebre l'encàrrec d'escriure la història de la premsa catalana, però no podia pas ser amb anterioritat a l'any 1965. És a dir que van realitzar aquell encàrrec en un període de temps, dos anys a

tot estirar, que sorprèn per la seva brevetat. Hi havia, és clar, el fet bàsic que Joan Torrent era un gran col·leccionista de premsa catalana i, per consegüent, el treball de recerca en les hemeroteques devia ser mínim, pràcticament nul. I és també per aquest fet que el nom de Joan Torrent apareix com a autor de l'obra al costat del de Rafael Tasis. Es va arribar a dir que la redacció de l'obra era exclusivament de Tasis, i que Torrent s'havia limitat a aportar-hi el material de la seva col·lecció. No val la pena de fer càbales ni suposicions. Que l'extraordinària capacitat de treball de Rafael Tasis, la seva ferrenya tenacitat van permetre que el mes de novembre de 1966 ja fos una realitat tangible, amb els dos gruixudíssims volums impresos, és un fet indiscutible. L'obra feia efecte de debò, va causar autèntica admiració. No va pas agradar a tothom, és clar. Em va arribar la notícia que en les instàncies oficials deien, desaprovant, que havien inflat la criatura.

Amb motiu de la publicació d'aquella obra excepcional es va fer un acte d'homenatge als seus autors, Rafael Tasis i Joan Torrent. Va consistir en un sopar multitudinari que va tenir lloc al restaurant de la torre de Jaume I, a la Barceloneta, que és el punt final del trajecte del transbordador aeri que s'inicia a Miramar, a la muntanya de Montjuïc. Jo hi vaig assistir i recordo molt bé aquell acte tan emotiu. Era un vespre del mes de novembre, fred i plujós, amb una assistència certament nodrida, en la qual vaig distingir, perquè els tenia ben a prop, dos membres de la Brigada Social, l'un d'ells, que es deia David Peña, tristament conegut dels activistes de la nostra causa, per la seva actuació, sovint brutal de debò. Rafael Tasis, però, sense fer-ne cas, endut pel seu temperament i els seus sentiments ens va fer vibrar amb un parlament vehement i abrandat, del qual, al cap dels anys, recordo especialment les seves referències encomiàstiques als nuclis de la nostra gent que, en comarques i barris de Barcelona, treballaven incansablement a favor de la nostra causa. Havent sopat, el policia Peña, adreçant-se a Joan Agut, que figurava com a organitzador i responsable de l'acte, se li va queixar que Rafael Tasis, en el seu parlament, n'havia fet un gra massa. I Joan Agut (l'antic peixater d'Hostafrancs!), que era hàbil i diplomàtic, va llevar importància al fet, donant-hi, amb un gest de displicència, un valor merament anecdòtic, i argüint que Tasis era un sentimental.

Però aquesta història, com és sabut, té un final molt trist. Al cap de pocs dies d'aquella nit memorable, Rafael Tasis se'n va anar a París per assistir a un acte d'homenatge a l'escriptor i activista Ramon Xuriguera, i en aquella ciutat, d'una manera totalment inesperada, el sorprengué la mort, el dia 4 de desembre d'aquell 1966. Va ser enterrat a Barcelona, i recordo molt bé l'acte del seu enterrament, al qual vaig poder assistir. Hi havien fet cap els mateixos, dit més o menys metafòricament, que quinze dies abans l'homenatjàvem a la torre de Jaume I, incloent-hi, encara, els representants de la sinistra Brigada Social. Tinc encara especialment present en la memòria, l'expressió de menyspreu i de ràbia continguda amb què se'ls mirava Joan Triadú, que tenia al costat.

Durant els darrers anys de la seva vida, en què, com hem vist, la seva producció bibliogràfica no és pas gens escassa, Rafael Tasis aprofita tots els mitjans que troba a l'abast per a la crítica literària, un altre dels seus interessos permanents, sempre amb el propòsit de complir una funció social, és a dir, de donar a conèixer, degudament valorades, les obres dels nostres escriptors, d'ampliar les bases del públic lector de les nostres lletres, en suma, de contribuir a la normalització cultural del país. Cal, certament, rebutjar la idea que Tasis va ser un crític excessivament benigne, desproveït de rigor, a qui tot el que es feia en català li era bo pel sol fet que es feia en català. Però no s'arrenglerava pas entre aquells crítics tan ferotgement exigents que es complauen més a evidenciar els defectes que no pas a exaltar les virtuts. L'any 1960 es va concedir per primer cop el premi Sant Jordi de novel·la, instituint per Òmnium Cultural i dotat amb 150.000 pessetes, que aleshores era una bona picossada. L'obra premiada va ser *Viure no és fàcil*, d'Enric Massó, clarament inferior, segons una opinió unànime, a *La plaça del Diamant*, de Mercè Rodoreda, que també aspirava al premi, cosa que posteriorment va ser objecte d'acarnissats sarcasmes per part de Joan Sales, editor de Rodoreda, un editor excel·lent, certament, però sens dubte vehement i apassionat en excés. Rafael Tasis, en canvi, fidel a les seves idees dels interessos de la comunitat, no va deixar de posar en relleu els aspectes elogiabls de *Viure no és fàcil* en la crítica que li va dedicar en la benemèrita revista *El Pont*, de Miquel Arimany, un altre dels nostres recordats, i enyorats, editors singulars.

Rafael Tasis devia ser dels qui diuen que no es pot matar tot el que és gras. Els afanys de modernitat, el rupturisme, l'esperit de transgressió, duen sovint a voler prescindir de tot el llegat del passat, de les tradicions més venerables, considerades obsoletes i caduques, «coses velles manades retirar», com hauria dit Llorenç Villalonga. Per exemple, els Jocs Florals de la Llengua Catalana, tan sovint blasmat i asprament vituperats. Rafael Tasis no era, certament, d'aquesta corda, perquè devia creure que en la nostra situació no podíem prescindir de res i calia treure profit de tot. A propòsit d'això, recordo molt bé un acte a què vaig assistir, devia ser ja en els darrers anys de la vida de Tasis, però el cas és que la data exacta, la situació del local i el nom de l'entitat organitzadora m'han fugit de la memòria. Potser era en un local de la Casa de les Punxes, de Barcelona, però no ho podria assegurar. En suma, es tractava de debatre el pro i el contra dels Jocs Florals, i els ponents eren, com ja es pot suposar, Tasis, a favor, i Joan Oliver (Pere Quart), en contra. Primer va parlar Tasis, que va fer una defensa magnífica de la utilitat persistent d'aquella venerable institució, una defensa apassionada i vehement, però alhora lúcida, raonada i argumentada. I, quan, a continuació, va haver de parlar Joan Oliver, poeta sarcàstic, provocador i anticonvencional, de qui es devia esperar una intervenció adequada al seu tarannà, el gran poeta va declarar bonament que desistia del que pensava dir contra els Jocs Florals perquè Tasis l'havia convençut. Naturalment, l'acte va continuar i es van dir moltes més coses, però crec que aquella sessió, de la qual ignoro en quins annals hi pot haver constància, és perfectament resumible en el que acabo de dir.

Rafael Tasis i Joan Oliver eren dos personatges d'un tarannà ben diferent, però tenien en comú un bon nombre de trets positius: eren nobles i generosos, altruistes i sensibles, evidentment cultíssims i uns grans patriotes. És segur que s'admiraven l'un a l'altre i es tenien en la més alta estima. Per això, quan Rafael Tasis, ens va deixar, tan inopinadament, aquell principi de desembre de 1966, Joan Oliver, o el seu alter ego Pere Quart, li va dedicar aquest emotiu poema (recollit al volum *Circumstàncies*), que pot ésser, sens dubte, la millor cloenda per a aquestes ratlles:

Te n'has anat a la francesa
—des de París—, de sobte, Rafael.
Algú et poà cap a un estel
on tecleja el lletrat a tesa
delicioses màquines de ploma.

Adam, allí, no menjà poma
i per això, com tu, té la mà estesa
i la pensada neta i soma.

Els mots són música, són llum;
no sonsònia, cant, flam sense fum.
I els llibres són alats, oberts,
poètics, però alhora certs;
i potser volen tot cantant les glòries
i tot contant històries
de cada tros petit de món,
en alguna galàxia, qui sap on.

Tothom escolta i mira somrient.
Tothom és bon client,
la feina, dolça i pura; no hi ha pressa.
Tot el que hom desendreça, sol s'endreça.
I les fons ragen a l'abast,
com un joc de sorpreses.

I cent mil llengües són enteses
de tothom, només al primer tast,
per amor, com volia Ramon Llull
—una babel a l'inrevés
ara, després i sempre més...

I no cal estampar, ni corregir, ni girar full.

No has fugit, Rafael, no has desertat.
Algú t'ha arrabassat
per a un exalçament i un premi.
Ben provada tenies la virtut.
Massa t'havíem espremut
els companyons del gremi.

RAFAEL TASIS, PERIODISTA *
MONTSERRAT CORRETGER
Universitat Rovira i Virgili

1. EL PERIODISME, CENTRE VITAL DE RAFAEL TASIS

L'enorme capacitat de treball de Rafael Tasis i les seves múltiples facetes, com a intel·lectual compromès amb la pàtria i amb la cultura, vehiculades a la premsa entre 1929 —en què inicià les col·laboracions a *La Publicitat*— i 1966 —l'any del seu traspàs, al desembre—, dificulten la delimitació de la seva producció com a periodista.¹ És ben sabut que reeixí com a crític literari i que dedicà moltes de les seves pàgines a aquesta activitat; en conseqüència, i atès l'article que es dedica en la present publicació a aquest aspecte de la seva obra, he mantingut al marge del meu estudi les aportacions innumerables que féu de crítica literària, per bé que molts dels seus escrits no declaradament crítics —fins i tot la seva correspondència— hi tenen contacte, inevitablement.

L'interès de Tasis pel periodisme es projecta de manera diversificada: l'entén com la seva vocació i, progressivament, com el seu ofici, més enllà de l'ocupació de llibreter-impresor amb què hagué de guanyar-se ja per sempre la vida —des del retorn a Barcelona el 1948—, prova de les dificultats per a professionalitzar-se com a escriptor i periodista. Essent a l'exili s'autodefineix com un home de premsa: «París sense diaris sembla que tingui una altra fesomia. Si no fos que, periodista com sóc —no sols per gust, sinó també, ara, d'ofici— no

* Aquest article forma part de la investigació del Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana (GRILC), reconegut i consolidat per la Generalitat de Catalunya (2014 SGR 755), i del grup de recerca Identitat Nacional i de Gènere a la Literatura Catalana, del Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili.

1. Estudiada per BACARDÍ I FOGUET (2012 i 2015).

m'està gens bé de dir-ho» (TASIS 1947: 216). El periodisme és també per a ell un objecte d'anàlisi i d'estudi, que culmina amb la darrera obra que va publicar, el 1966, la magna *Història de la premsa catalana*, en col·laboració amb Joan Torrent.² I és, sobretot, el seu interès personal més remarcable: durant tota la vida seguí amatent les publicacions catalanes, tant les de l'interior com les de l'exili, i s'esforçà a col·laborar-hi, a fer-ne difusió, a lluitar per la seva distribució, a mantenir-se connectat amb els cercles o els escriptors que tutelaven cada una de les capçaleres catalanes, per distants que fossin de París o de Barcelona —les ciutats on va viure—, i s'anguniejà notablement cada vegada que va veure trontollar la continuïtat d'una de les revistes, dels butlletins o dels diaris catalans que, sovint, havia vist néixer —o havia col·laborat a fer sorgir— amb esforç. L'atenció constant de Tasis pel periodisme, que varia en les distintes etapes de la seva vida, es fa molt visible al seu epistolari. En són bona mostra les lletres adreçades a dos dels seus amics exiliats, Odó Hurtado i Ramon Xuriguera, on es fa patent aquest interès actiu. Les cartes en donen fe en infinitat d'ocasions. És el cas, per exemple, del seguiment que fa, amb Xuriguera, de les vicissituds de la represa a París el 1939 de la *Revista de Catalunya*³ i de les

2. El 7 de juny de 1964 diu en una carta a Odó Hurtado: «Ara estic escrivint, en col·laboració amb en Joan Torrent —el principal colleccionista i tractadista de premsa del país— una *Història de la premsa catalana* que ha de tenir unes mil pàgines. Ho faig amb molta illusió». El 4 d'abril de 1965 li explica l'esforç i el goig que li representa la redacció d'aquesta obra. Atesa la data de publicació dels volums i l'estat de redacció que comenta a Hurtado, es fa patent el *tour de force* que dugué a terme per enllestir-los: «Jo estic treballant com una bèstia, amb aquella història de la premsa catalana, que no s'acaba mai (ja en tinc prop de 1.200 holandeses escrites, i tot just tinc fet Barcelona —fins al dia, això sí— i algunes poblacions foranes, com Badalona, Mataró i Arenys. Em falta encara la resta de Catalunya, València, les Illes, el Rosselló i tot l'estranger, fins al dia d'avui. Em temo que la cosa no baixarà de les mil sis-centes o mil set-centes pàgines (l'editor n'havia previst vuit-centes!). El llibre farà almenys dos volums, molt il·lustrats, amb retrats, reproduccions de gravats, facsímils i fotos d'època, i no sé a quin preu haurà de vendre's. Hi fa un prefaci el Dr. Agustí Pedro i Pons, gran colleccionista de premsa catalana». Totes les cartes entre Tasis i Hurtado procedeixen de l'arxiu familiar d'Odó Hurtado. En dec el coneixement i n'agraixo i la consulta al fill de l'escriptor, Víctor Hurtado Cuevas.

3. Sobre la *Revista de Catalunya*: el 17 d'agost de 1946 anuncia a Xuriguera els esforços per a treure'n un número des de París: «Estem barallant-nos amb els nostres

pròpies experiències com a corresponçal de *La Nostra Revista*, compromès amb la seva distribució selectiva a Barcelona.⁴ També descobreix i comenta al seu amic, resident a França, els més lleus testimonis del despertar de la premsa catalana —*Ressò, Aplec, Vinclé*.⁵

En tota mena d'escrits de Tasis es trasllueix la seva vessant d'activista del periodisme que fa un seguiment viu de les publicacions. El seu dolor més gran en aquest sentit fou el de patir l'erm de la premsa en català en els anys del franquisme, durant els quals dedicà bona part dels seus esforços a promoure algunes temptatives de publicacions catalanes a l'interior i a projectar les revistes d'exili, amb col·laboracions i gestions de tota mena. És en els darrers anys de la vida quan explicita amb més convicció l'esperança activa en projectes que creu factibles i que la repressió —la censura— pot fer perillar. Val la pena recuperar la seva confessió sobre el tema a Hurtado, en una carta del 7 de juny de 1964:

Aquestes dificultats, de redacció, de censura [...] i d'impressió em fan esgarriar quan penso en la possibilitat, que sembla bastant positiva, que autoritzin uns quants setmanaris en català (n'hi ha demanats dos: OBSERVADOR —que seria fet per *Destino*— i MERIDIÀ, fet pels homes del *Correo Catalán*; hi ha també demanat un desenal, que es

amics de Cultura Catalana per l'afer de la *Revista de Catalunya*. Em penso, però, que comptem amb un bon aliat, que és en Carles Pi i Sunyer, que està disposat a donar tot el suport del Govern i l'ajut econòmic que aquest pugui assegurar-nos per a aconseguir la publicació de la revista». El 10 de desembre de 1946 li anuncia que el projecte «va prenent cos»; el 13 de febrer de 1947 afirma que «està a punt d'entrar a la impremta» i el 22 de maig de 1949, ja des de Barcelona, es torna a interessar per un nou número de la revista, després dels publicats a París el 1947 (102-104), que es va editar el 1949 a Barcelona amb peu d'impremta fals a São Paulo i que fou el darrer (CAMPS I ARBÓS 2010: 34, 41, 44, 68).

4. De *La Nostra Revista*, en comenta molt sovint la continuïtat i la feina dels col·laboradors a Xuriguera: expedició de números (10-XII-1946), ratificació de les previsions d'exactitud, varietat i qualitat en el primer any (13-II-1947), subscripcions (6-VI-1949), entre altres qüestions (CAMPS I ARBÓS 2010: 39, 43-44, 72).

5. El 3 de març de 1952 anuncia a Xuriguera: «us trameto un número de *Ressò*, una revista diguem-ne clandestina», i el 18 de maig de 1952 es dol: «*Ressò* ha passat a millor vida, i temporalment a vida reclosa els que el distribuïen». I, tot seguit, dóna notícia de l'únic número d'*Aplec* (CAMPS I ARBÓS 2010: 130, 136-137).

diria CLIMA, a càrrec més o menys de gent del Front Nacional de Catalunya), perquè volen fer-los de setze pàgines com a mínim i això vol dir, afegint-hi els suplementes setmanals en català que diu que volen fer el *Diario de Barcelona* i el futur *Telex* —un diari que ha de dirigir l'Andreu A. Artís i serà finançat pels homes del Banco de Madrid—, un centenar d'articles a escriure cada setmana. On són els homes capaços d'escriure'ls, avui, a Catalunya? A mi m'han demanat, en Vergés i en Luján, que contribueixi a l'OBSERVADOR que volen fer i que estan materialment utilitzats per fer: jo asseguraria la pàgina literària. Volen una cosa digna, que recordi —inevitablement— el *Mirador* i també el *Figaro Littéraire* i l'*Observer* londinenc. Veurem què en surt.

En una altra lletra a Hurtado, del 14 de juliol de 1964, mostra desconfiança en la possibilitat de sortida d'aquestes publicacions, atesos els problemes que endevina, procedents tant de la repressió governamental com de la complicació per atènyer periodistes qualificats per a escriure en català: «Tornant a allò que dèiem de les possibles revistes setmanals en català, per ara cap no ha rebut encara l'autorització oficial. La cosa s'allarga tant, que fa témer que hagin canviat de parer a les altes esferes. Jo segueixo essent pessimista quant a les persones capaces d'omplir aquests setmanaris». I enumera amb tristesa i ironia alguns trets definitoris dels professionals del periodisme català dels anys republicans, inexistents després de trenta anys: «Escriure per a la premsa cal un cert entrenament, cal haver llegit premsa en català, cal tenir una agilitat que em temo que avui manca. Això, si no ens hem de refiar dels qui escrivien abans el *Mirador* —i que ara escriuen en castellà a *Destino* o al *Correo Catalán*».

De les revistes d'exili, Tasis en va tenir cura de manera constant entre 1939 i 1966. Va deixar bona mostra d'aquesta atenció en el seu epistolari, on algunes d'aquestes publicacions arriben a constituir un tema recurrent: la qualitat dels continguts, els col·laboradors, la regularitat de sortida, la distribució a l'exili i a l'interior, la venda, la situació econòmica i la continuïtat. Tot plegat anava adreçat a normalitzar la vida intel·lectual i política dels catalans d'arreu. Odó Hurtado, resident a Mèxic, el seu lligam més proper amb la diàspora mexicana, rep el patiment que li causa la supervivència, sempre estantissa, de *Pont Blau*, un dels temes constants de la seva correspondència, en

especial el 1961, quan la revista va sofrir una davallada gairebé definitiva malgrat les moltes col·laboracions que hi envià de Barcelona estant: «Ja deus saber que, en rebre la teva carta i una altra d'en Riera —el qual feia mesos que no m'escrivia ni m'acusava recepció de tot de textos, la qual cosa em feia suposar que, realment, el col·lapse de *Pont Blau* era definitiu—, vaig trametre la ressenya i els discursos dels Jocs Florals [de l'Alguer], i ara suposo que no trigarà gaire a sortir el número que hi estarà consagrat» (carta a Hurtado del 12 de novembre de 1961).

El periodisme fou, doncs, per a Tasis un sistema únic per a assegurar la persistència de la cultura catalana i per a projectar el propi ideari polític en cada conjuntura històrica (TASIS 2015: 8-16). La seva activitat periodística arriba al punt àlgid amb l'exili, a partir de 1939 (TASIS 2012: 26-38), i encara més des del seu retorn, el 1948, atès que aleshores els seus articles, majoritàriament en revistes d'exili, compleixen aquella missió de servir des de l'interior per anar construint i projectant la Catalunya posterior a la dictadura i treballar per coordinar la resistència entre catalans de dins i de fora, més enllà de les lluites partidistes i de les diverses posicions polítiques (TASIS 2015: 16-25).

2. LA INICIACIÓ I ELS CAMINS DEL PERIODISME

A vint-i-tres anys, Tasis deixà ben establerta la seva vocació periodística i el desig de reeixir com a escriptor, a partir de l'aprenentatge iniciat a *La Publicitat*, després de mostrar reiteradament el seu interès per integrar-s'hi. Al *Diari íntim* exposa aquesta primera lluita de manera recurrent en les anotacions (TASIS 2011: 143, 148, 151-153, 158-159, 169). Així, el 5 de maig planteja: «Em trobo, doncs, llançat, i amb la possibilitat d'escriure un article setmanal per a *La Publicitat*. Si els meus escrits responen, puc arribar a assolir en poc temps un nom literari i les meves ambicions poden esdevenir una realitat» (TASIS 2011: 152). Tres mesos més tard confirma: «Col·laboro a *La Publicitat* amb retribució per article, i ja en duc publicats sis amb aquest règim» (TASIS 2011: 158). Tasis, fill de llibreter-impresor i pertanyent

en l'adolescència i primera joventut al grup social dels dependents i oficinistes amb inquietuds polítiques i voluntat autodidàctica pel que fa a la cultura, supera les pròpies insuficiències a partir «d'una avidesa insaciabile de saber i d'un afany incondicional per intervenir i conèixer de primera mà tot allò que l'envolta» (DANÉS 2006: 208-209). Aquesta inquietud anà gestant tota la seva activitat política i cultural, a través de fases i etapes que confegiren aquell intel·lectual i polític compromès que fou des de molt jove i fins a la mort.⁶ Educat en la literatura popular i de consum autòctona —allunyada de la selecció noucentista— anà descobrint progressivament els clàssics catalans contemporanis, la lectura dels quals reblà el naixent interès catalanista i, doncs, polític (DANÉS 2006: 209-210). Des de *La Publicitat* i *Mirador*, en l'inici dels trenta, anà modelant el seu pòsit literari primigeni —enriquit amb lectures estrangeres i amb les primeres traduccions, com la d'*El retrat de Dorian Gray*, apareguda a Proa el 1930— i, ja reconegut el seu valer amb uns primers èxits, tal com ell mateix reconegué,⁷ anà definint progressivament des d'aquestes dues publicacions el paper públic de l'intel·lectual en el període d'entreguerres com

6. «El meu pare va ser tota la vida un lletraferit en el sentit més ampli i generós de la paraula. Bibliòfil i bibliòman, devorava tota mena de lletra impresa: llibres, revistes, diaris eren engolits a una velocitat vertiginosa. [...] Estava subscript a un club selecte de bibliòfils, Le Club Français du Livre; llegia cada setmana *Le Figaro Littéraire* i estava al corrent de tota la literatura actual. [...] La meua entrada a la facultat va suposar per mi entendre la dimensió política del meu pare. [...] Ell era un home profundament demòcrata i liberal en el sentit més genuí de la paraula. Era a més i sobretot un lluitador tenaç per la cultura i la llengua catalana dins d'un esperit dialogant exemplar, com ho demostra la seva correspondència amb alguns intel·lectuals castellans, entre ells Ridruejo i Aranguren. / Finalment era un destacat opositor al franquisme i com a tal va anar al Contuberni de Munic de l'any 1962, on va ser l'únic, com va explicar fa uns dies en un acte públic Francesc Vicens, que va acceptar tenir una reunió amb ell quant a portaveu comunista» (TASIS I FERRER 1997: 1-3).

7. «Pel que fa als articles periodístics, vaig tenir la sort de desvetllar una polèmica que vaig sostenir, molt dignament i airosa, em sembla, amb uns col·laboradors de *La Veu*, des de punts polítics, i que feren bastant soroll. Ara n'he fet un altre, que he tramès, sobre la joventut, que pot ésser també d'èxit, a més d'un que em publicà dijous i un altre que ha de sortir i que també causarà sensació pels temes ardots que hi tracto. Tot és anar assolint un nom en el món literari i, si pot ésser, sense padrins ni companatges» (TASIS 2011: 159).

a puntal polític necessari en una Europa que veia ascendir els totalitarismes (DANÉS 2006: 211-214). Tasis visqué la pròpia evolució del pensament crític al compromís polític com un fet natural en la seva posició pública com a escriptor. Iniciat des de molt jove en política en l'òrbita d'Acció Catalana —a vint-i-cinc anys ocupà el càrrec de president de la Joventut Catalanista Republicana—, configurà un model d'intel·lectual actiu i agitador, més proper a Zola, Sinclair o Masaryk —intel·lectuals moderns— que a Benda o Keyserling —ja allunyats de la seva opció per l'escriptor polític i el governant compromès amb la cultura—, una actitud que no abandonà mai i que el dugué en els anys del franquisme a una lluita arriscada i indefallent en favor de la democràcia (DANÉS 2006: 214-215).

Durant els anys republicans Tasis intervingué constantment en els debats nacionals i culturals i advocà, des d'una posició personal dinàmica i entusiasta, per la reconstrucció, després del franquisme, d'una societat catalana moderna connectada amb Europa. Per bé que a *La Publicitat* es dedicà —com també féu a l'exili, a partir de 1939— de manera destacada als articles de contingut polític (POBLET 1967: 55, 56; TESIS 2015: 11-12), gran part de la seva intervenció en premsa es concretà, en el decurs d'aquesta etapa, en articles de crítica literària que esdevenen, també, peces polítiques i socials d'actualitat. El seu propòsit fou col·laborar en l'estructuració i el creixement d'un corpus literari nacional modern, lluny de les posicions homogeneïtzadores del noucentisme i atenent els múltiples factors, veus i posicions literaris que convivia durant la República. Els seus articles comprometeren en aquesta empresa els escriptors, editors i llibreters i s'adreçaren, com a objectiu principal, a aconseguir una massa lectora, un públic que, només després d'haver estat fidelitzat en la lectura, podria ésser educat —segons el seu criteri— en el gust literari europeu.

Entre 1930 i 1936 s'especialitzà en crítica literària, l'àmbit des del qual anà prenent consciència i experiència de periodista, fet que no impedí el seu progressiu compromís amb la premsa política atesa la seva militància catalanista des d'Acció Catalana Republicana i la intensa activitat política que dugué a terme als anys trenta. Els articles sobre literatura de Tasis apleguen tots aquests objectius i neguits, i

per aquest motiu ultrapassen els interessos artístics i s'aboquen a temes sociològics, sempre amb un sentit patriòtic, fet que explica el seu to divulgador i didàctic, al costat d'un optimisme enèrgic i creatiu. Des de *La Publicitat*, l'any 1930, inicia una sèrie de reflexions sobre el sentit i la inserció de l'activitat literària en la societat. Així, el diagnòstic sobre la davallada de la venda de llibres i la disminució de lectors en acabar-se la dictadura i les conseqüents accions que caldria emprendre són l'eix d'articles com «Política i literatura. Diàleg de circumstàncies» (31-V-1930) i «La batalla del llibre» (25-VII-1930). Al primer, recrea el diàleg en clau irònica entre un llibreter i un periodista que van desgranant els criteris respectius sobre la minva d'interès social pel llibre. Ambdós acorden que, amb l'acabament del directori, l'interès per la política substitueix l'atracció per la literatura. El llibreter recorda amb nostàlgia els diaris sense càrrega política i, en canvi, plens d'informació literària durant els darrers anys, al contrari del que s'esdevé a partir del febrer de 1930, en què a penes ven llibres: «la literatura està anul·lada per la política, que fins els literats es passen al camp de la intervenció ciutadana, que tothom fa política i la literatura es deixa a racó»; el periodista fa palesa la causa de la crisi de vendes: «penseu en els sis anys i escaig que només hem pogut parlar de llibres i no trobareu ni mica estrany que no en parlem gaire, ara», i acusa el llibreter d'enyorar la dictadura per motius mercantilistes. Per la via d'un humorisme subtil, Tasis diagnostica el problema —originat en la inesperada dinàmica política de la societat—, en el debat del qual, situat en el lloc del periodista, participa amb energia des de la premsa. A «La batalla del llibre» reconeix obertament la davallada dràstica de la compra de llibres i suggereix com a solució endegar una Associació Protectora del Llibre Català, per tal de «fomentar la seva difusió i venda, l'eixamplament del seu mercat i l'augment del nombre de lectors», i desenvolupa amb detall aquest projecte que compromet editors en català —que haurien de ser la quota màxima en l'Associació—, llibreters, escriptors i lectors. Insisteix en la seva posició en defensa del mercat literari català: «No va bé aquest camí que proposo? Doncs, a cercar-ne un altre. Però sobretot, fer que el nostre llibre surti del marasme actual, que si per la seva presentació, si pel seu contingut, si pel seu preu, n'és mereixedor». En aquests articles es fa ben palesa la

preeminència del periodista compromès amb la lluita per la pervivència i el floreig de la institució literària autòctona per sobre del llibreter afectat per la davallada de les vendes.

El gener de 1934 torna a generar actituds coratjoses des de la premsa a propòsit d'un article d'Anfós Par, publicat al darrer número de *La Revista*, del segon semestre de 1933, «Examen de consciència catalanista». Tasis li critica que «renega de les llibertats polítiques que, en major o menor nombre, Catalunya hagi obtingut darrerament i enyora un règim dictatorial perquè creu que sota d'ell "Catalunya podia viure una vida més seva i bategar la seva ànima amb més força que no pas amb el règim liberal d'ara"». La resposta de Tasis no és un atac, sinó una defensa activa en què involucra els joves: «El nostre patriotisme, tanmateix, pot resistir perfectament les conclusions pessimistes que del seu examen de consciència extreu el senyor Par. Si la realitat actual catalana no té prou espiritualitat nacional, la crítica no ha d'ésser elegíaca, sinó activa i remeiera. I la voluntat i la consciència patriòtica de les joventuts catalanes sabran prou esmenar totes les falles i omplir de realitats nacionals els motlles nous de les nostres llibertats incipients». Aquest article, com bona part dels que Tasis publicà a *La Publicitat*, pren un to polític pedagògic des del catalanisme. Com s'esdevé molt sovint, reivindica per a la política les idees que neixen en la crítica literària o cultural; aquesta és la seva manera d'expandir les pròpies concepcions polítiques en la societat: des de les lletres i des de la premsa.

El 23 de gener de 1934 inaugura a *La Publicitat* la sèrie d'articles panoràmics «Novellistes catalans», dins la secció «Les lletres i les arts», que desenvolupà durant l'any i li serví de base per al llibre *Una visió de conjunt de la novel·la catalana*.⁸ Al marge de les qües-

8. El primer estudi, sobre l'obra de Carles Soldevila (23-I-1934), fou seguit pels de Joaquim Ruyra (30-I-1934), Joan Puig i Ferrer (13-II-1934), Prudenci Bertrana (21-II-1934), C. A. Jordana (1-III-1934), M. Teresa Vernet (6-III-1934), Joan Santamaria (13-III-1934), Josep M. de Sagarra (20-III-1934), Francesc Trabal (27-III-1934), Jeroni Moragues (31-III-1934), Domènec Guansé (3-IV-1934), Pere Coromines (10-IV-1934) Sebastià Juan Arbó (18-IV-1934), Miquel Llor (1-V-1934), Alfons Maseras (16-V-1934), Josep Navarro Costabella (29-V-1934), Josep Roig i Raventós (5-VI-1934), Xavier Benguerel i Josep Selva (10-VII-1934), Joan Oller i Rabassa i Josep M.

tions literàries, als articles s'hi fa present la visió que Tasis té de la literatura com a eina d'anàlisi i reivindicació socials, molest amb un autor com Navarro Costabella que a *La suprema voluntat* no s'atreveix a incloure l'agitació present de molts anys als carrers de Barcelona i cerca «el subterfugi desconcertant que l'obligava a fer passar l'acció d'aquelles lluites a Polònia» (TASIS 1934a). Ben al contrari, creu que Duch Agulló és «un novel·lista [...] ple d'un instint segur [...] per a copsar tots els elements aprofitables que hi ha a la realitat social», una actitud molt poc comuna atès que «hom ha tingut massa por, entre nosaltres, d'atacar aquests temes vius i que tanta d'empremta han deixat damunt l'ànima col·lectiva del país. Hem viscut al costat d'elements tan rics en substància novel·lesca com la política i l'obrerisme, i els novel·listes han preferit d'acabar-se amb els amors innocents d'un albat o amb els problemes psicològics d'un masover» (TASIS 1934b).

També, a *Mirador*, ja el 1930, suscita la comparació entre la producció bibliogràfica catalana, empobrida respecte de la «producció de la moderníssima literatura espanyola», tot i la tradició de Catalunya com a porta oberta a la cultura i les idees provinents d'Europa. Cerca la causa en «l'analfabetisme de segon grau» —el tema central que l'ocupa— i es declara, per acabar, partidari de la veritat «que deu ser advertida francament, en profit dels motius col·lectius», més enllà d'actituds derrotistes (TASIS 1930). Un any més tard tracta una altra qüestió d'interès comú, la connexió entre context social i producció literària, a «El segon ofici dels literats» (TASIS 1931), on pren el to realista i pragmàtic que el defineix habitualment en advocar en favor del fet que els escriptors assegurin la seva economia amb una feina —com la de traductor o periodista— que no els obligui a dependre de les pròpies obres per a mantenir-se. Adopta el mateix criteri de l'editor Bernard Grasset, a partir de les declaracions del qual

Francés (17-VII-1934), Joan Duch i Agulló (31-VII-1934), Joan Mínguez i Josep M. Millàs-Raurell (7-VIII-1934), Josep Lleonart (28-VIII-1934), Salvador Espriu i Alexandre Plana (4-IX-1934), Ernest Martínez Ferrando i Tomàs Roig i Llop (18-IX-1934), Víctor Català (25-IX-1934). *Una visió de conjunt de la novel·la catalana* (TASIS 1935). Sobre aquest llibre, vegeu POBLET (1967: 57-58).

connecta la literatura catalana amb la francesa, en igual estat de decadència —segons Tasis—, un «estat anèmic i intermitent de la producció literària i de l'edició comercial» que impedeix la normal professionalització dels autors. Aquesta fou, també, la seva situació personal fins al final de la vida, atesos els requeriments d'una família amb tres fills. En aquest sentit, són innombrables les vegades que, en cartes als amics, manifesta el col·lapse de feines diverses que li impedeixen d'aconseguir una producció literària i periodística més sòlida. N'és un exemple la lletra a Odó Hurtado del 12 de maig de 1963, a cinquanta-set anys, en què s'excusa d'haver trigat a respondre'l: «Suposo que em creuràs si et dic que n'ha tingut la culpa la feina: demés del negoci, que sense augmentar en guanys, augmenta en maldecaps, he hagut de donar unes quantes conferències, d'escriure articles, d'atendre reunions, etc., i de deixar empantanegades unes quantes coses que m'interessaria de tirar endavant i que no puc. I la correspondència».

La col·laboració a la secció «Les lletres» de *Mirador*, dedicada a escriptors catalans, i estrangers —francesos, anglesos i nord-americans majoritàriament— inclou alguns articles crítics amb les actituds col·lectives que poden lesionar aquella reconstrucció cultural de Catalunya, objectiu de Tasis als anys trenta i, amb més motiu, en l'etapa de postguerra, tant a l'exili com a l'interior. Sovint, com a l'article «La Biblioteca A Tot Vent. Cinquanta títols» (núm. 191, 29-IX-1932, p. 6), contrapesa un fet negatiu —la «crisi de compradors»— amb la satisfacció de veure sostenir —i arribar als cinquanta títols— una col·lecció «regular, de bona presentació i contingut, i a un preu ben econòmic». En alguna ocasió, com a «Al marge d'unes repeses. Literatura i cinema» (núm. 133, 20-VIII-1931, p. 4), escriu a la secció «El cinema», una de les arts que més l'interessaven després de la literatura;⁹ en aquest cas es fa avinent el seu esperit pedagògic, crític amb elements nocius com la mala qualitat dels rètols de les pel·lícules mudes —falsa literatura—, «tòpics tronats», «filigranes d'idiotesa filosòfica» que, amb «inoportunitat constant», deformen el gust dels espec-

9. «La meva afició al cinema ve sens dubte també d'ell; no era ben bé un cinèfil però li agradava força i hi entenia molt» (TASIS I FERRER 1997: 2).

tadors. En aquesta connexió entre els temes literaris i els socials destaca la sèrie de quatre articles dedicats el 1933 a Barcelona com a ciutat novel·lable (Tasis 1933a, 1933b, 1933c, 1933d), tal com recordà i reafirmà molts anys després en una carta a Hurtado, del 18 de novembre de 1962:

Fa molts anys, a *Mirador*, vaig publicar, en forma d'articles, una conferència que havia donat sobre «Barcelona i la novel·la». I em planyia que una ciutat com la nostra no hagués inspirat els nostres novel·listes, puix que gairebé tots se n'anaven a descriure temes rurals o petites viles. Ara mateix, no veig gaires novel·listes que s'enfrontin amb la gran pedrera de novel·les que és Barcelona.

Són fonamentals els articles de Tasis dedicats al tipus de novel·la necessari en la societat dels anys trenta: al més definitori, «Falles d'una literatura» —de 1934—, anima a conrear «la novel·la a pal sec, sense etiquetes ni tendències, la novel·la que distreu i intriga» i que «ha estat negligida fins ara a Catalunya». Demana la producció d'aquest gènere abastable per al «públic no massa cultivat del qual disposem», atès que «mentre ell cerca en la novel·la l'aventura, el misteri o el sentiment, nosaltres li servim la nostra elucubració psicològica o la nostra innovació, que pressentim genial i no passa d'avorrida». Entén que amb la manca de novel·les populars «no és pas estrany que el públic hagi desertat del llibre català» i conclou: «necessitem fulletonistes, autors de novel·les policiaques, creadors d'ídols sentimentals de porteres i obrers», novel·listes a qui, malgrat l'opció que pren per la democratització del gènere, exigeix «que ho facin bé» (TASIS 1934c). Creu que el camí és que els autors catalans abandonin models com Joyce i es fixin en novel·listes com Aldous Huxley o els mestres de la novel·la policíaca i es declara partidari dels premis literaris, ja que «la venda regular que assoleix una novel·la quan un nom conegut i estimat o el reclam d'un premi Crexells la garanteix, revela que si els lectors s'han allunyat del llibre català és perquè trobaven excessiu l'esforç patriòtic que hom els demanava de comprar llibres catalans, i encara, llegir-los». Aquest article és una de les respostes més completes de Tasis a la crisi de lectors —compradors— i de producció editorial del període republicà. Al marge del seu vot a favor dels premis literaris

com a estímul creatiu,¹⁰ hi planteja tot un programa per guanyar públic popular i, per aquest motiu, malgrat confessar la seva «posició de propagandista sincer» de «la qualitat creixent de les novel·les catalanes», és a dir, sense abdicar mai de la seva funció de crític preparat per a un públic culte, demana l'aparició d'aquell sector necessari —i fins aleshores negligit— per a sostenir el mercat. Concedeix, al mateix temps, que les novel·les «d'un Dostoievski, d'un Balzac», «també destreuen i apassionen» i creu en la viabilitat dels dos models per a educar el públic i introduir-lo en l'hàbit lector. La seva proposta ofereix fórmules narratives que cal promoure massivament i unes altres que s'han de conrear per a l'espai de mercat més restringit que ocuparien els lectors formats. Simultàniament delimita —identificant-ne les modalitats esbiaixades i estèrils— el concepte de novel·la, desdibuixat en aquests anys de la represa, per tal de concretar-ne definitivament els cànons productius:

És molt desagradable que la primera constatació que podeu fer sigui la de la noció erradíssima que té la gent del que ha d'ésser una novel·la. Fiats en la facilitat de digestió del gènere i en l'amplitud de les seves fronteres, tota mena d'ingredients estranys hi són abocats: poesia paisatgista, records personals, teories polítiques de l'autor. Tot això hi cabria, és indubtable, però el mal és que hi són com a peça principal i no com a accessori o com a elements determinats per l'argument.

El nucli central recurrent dels articles de *Mirador* compromet, doncs, literatura i societat, un camí que transforma allò que a primera vista pot semblar crítica literària en argumentació política: la novel·la com a gènere culturitzador i com a eina de progrés social. Els criteris de Tasis són, en aquest aspecte, proclius a la divulgació d'un gènere que vol popular, sense que això signifiqui en cap cas una feblesa de fonaments.

10. Tasis sempre va creure en la funció positiva dels premis literaris i durant el franquisme va col·laborar en l'organització dels convocats en els Jocs Florals de l'exili i, especialment, en els de narrativa de l'interior, (Joanot Martorell, Sant Jordi, Joan Santamaria), on exercí sovint de jurat durant els cinquanta i els seixanta. La correspondència de Tasis amb Hurtado, Guansé i altres escriptors palesa de manera constant aquesta vinculació i aquest interès: CORRETGER (2011: 93-96, 123, 133-139).

Cal tenir ben present l'exigència de Tasis com a crític, el pòsit de lectures europees que dona suport als seus articles, adreçats al públic majoritari que vol atendre i interpellar. Potser per aquesta funció primordialment periodística de la seva activitat de crític, Tasis recordà sovint *Mirador* com un referent del periodisme cultural a inicis dels seixanta, a l'hora de recuperar una premsa catalana alliberada de la submissió ideològica al règim, concretada en publicacions com *Destino*.¹¹

Els criteris de Tasis en els articles literaris de *La Publicitat* i, sobretot, de *Mirador*, tot i exempts d'academicisme —pel fet que prima productes de consum, com la novel·la de gènere, assequibles per la massa lectora—, saben esperonar, amb gustos amplis i moderns, l'interès del públic, i activar l'atracció per la novel·la autòctona, al costat d'altres crítics com Guansé, Cabot i Obiols (CORRETTGER 2008: 9-84). El periodisme literari de Tasis no es limita, doncs, a la crítica literària, a les ressenyes de llibres, sinó que des de ben aviat aporta articles compromesos amb aspectes generals de la vida cultural catalana, reflexions constructives de clara voluntat política. A partir del trienni bèl·lic i revolucionari, amb la frenètica activitat política que hi dugué a terme, va anar tombant envers l'assaig polític, que prengué una gran volada a les seves col·laboracions de la dècada dels quaranta, des del seu exili parisenc de gairebé nou anys, en revistes i butlletins polítics d'exili, a França i a Amèrica, en especial a Mèxic. En aquest moment de la vida el periodisme pren per a Tasis un to reivindicatiu, de combat patriòtic. Sense abandonar la crítica literària, activa la seva acció de periodista polític i lluita per comprometre els lectors envers la causa catalana.

11. Tasis es considerava al marge i en oposició al periodisme exercit per escriptors catalans en publicacions espanyoles. Per aquest motiu s'autoalludeix com a periodista situat fora de l'àmbit oficial, entre «els que no escrivim a *Destino*» (carta a Odó Hurtado, del 10 de febrer de 1956). El 7 de setembre de 1962 ha evolucionat en aquest sentit i concedeix, com a lector, en parlar de crítica literària: «Només freqüent el *Destino*, però per als llibres catalans la crítica funciona amb comptagotes». El 12 de gener de 1950 es compromet a subscriure a *Destino* el seu amic Ramon Xuriguera, exiliat a Mouleydier: «No he dut a terme la subscripció a *Destino* per no haver lligat caps sobre la manera de trametre la revista. Me n'ocupo i ja us en diré alguna cosa» (CAMPS I ARBÓS 2010: 93).

3. LA PLENITUD DE L'OFICI: REL·LIGAR I CONSTRUIR

L'exili proporciona a Tasis una responsabilitat i una tensió vital noves que l'insten, d'una banda, a cercar els camins pragmàtics que li permetin mantenir la família de dona i dos fills —tres durant l'estada a París— i, de l'altra, a exercir el paper d'altaveu polític, constructor de la cultura catalana i encoratjador dels lectors que es troben, com ell mateix, en situació de destret personal, familiar, social i cultural. La seva feina periodística a l'exili —com també, amb un to més serè, la duta a terme des del retorn, el 1948, a l'interior— fou la de relligar els catalans separats, reconstruir i renacionalitzar la societat catalana, encoratjar els lectors en aquesta feina col·lectiva, connectar la cultura catalana en els diversos cercles en què sorgia i coordinar els nuclis d'exili i difondre idees i informacions ençà i enllà de l'Atlàntic.

Les revistes d'exili foren l'espai on es manifestà amb plenitud el Tasis periodista polític, cronista cultural, assagista i crític. La seva magna obra periodística en aquestes publicacions s'inicia el 1939 i acaba amb la mort, atès que hi col·laborà des de França i, després, des de Catalunya, on, al mateix temps, anava introduint-se en publicacions catalanes com *Serra d'Or*, la revista que el recuperà com a crític i articulista. Col·laborà, de manera constant, a *La Nostra Revista* (1946-1954), on exercí de corresponent —amb la «Carta de París» i «Carta de Barcelona»—, *Pont Blau* (1952-1963), *Xaloc. Literatura, Arts, Informació* (1964-1981) *La Nova Revista* (1955-1958) i *Veu Catalana* (1958-1963), de Mèxic; i amb menys assiduitat a *Catalunya* (1930-1946) de Buenos Aires i a *Germanor* (1912-1962) de Santiago de Xile. Es prodigà en revistes i butlletins de París (*El Poble Català. Setmanari dels Catalans a França* [1939-1940], *Catalunya. Òrgan de l'Aliança Nacional de Catalunya a París i Zona Nord de França* [1944]), Tolosa del Llenguadoc (*Foc Nou* [1944-1947]), Montpeller (*La Humanitat. Butlletí Interior d'Esquerra Republicana* [1944-1953] i *Vida Nova* [1954-1978]), Niça (*Per Catalunya* [1955]), Perpinyà (*Quaderns d'Estudis Polítics, Econòmics i Socials* [1945-1947]) i Angulema (*Mai No Morirem* [1962-1988?]) (TASIS 2015: 238-252).

Tots els gèneres periodístics, susceptibles d'actuar com a vehicles del seu objectiu patriòtic i sociocultural, serveixen l'afany constructiu

i divulgador de Tasis durant l'exili, fins al 1948, i en la resistència a Catalunya a partir d'aquesta data. A banda dels articles polítics més intensos, relacionats amb l'actualitat de la guerra i la postguerra europees, dels primers anys de la repressió franquista a Catalunya i dels moviments dels governs català i espanyol a l'exili, tracta tots els temes que poden informar, coordinar i encoratjar els nuclis d'exiliats i dels resistents a l'interior. Escriu amb normalitat sobre temes culturals, en especial els literaris, com el procés emergent de la novel·la, la dinàmica dels premis i el problema de la manca d'una crítica literària sòlida, al marge de la dedicació constant al comentari de llibres d'actualitat. Dedica bona part del seu treball periodístic a les necrologies dels escriptors desapareguts entre els anys quaranta i els seixanta, amb articles informats, de valor crític, que esdevenen sovint perfils enèrgics i significatius per al procés de reconstrucció patriòtica i cultural que es proposa. Treballa també en panoràmiques i balanços d'aspectes literaris i assaigs de diversitat temàtica que tenen com a objecte despertar la consciència política, descobrir la societat catalana de l'interior i els seus problemes i qüestionar la continuïtat de les dues òrbites de treball dels catalans, els residents a Catalunya i els situats a l'exili —progressivament, segons Tasis, desprovist de sentit—, i, doncs, proclamar la necessitat d'un esforç en comú des de Catalunya, on els exiliats, en retornar, tenen una missió ineludible: preparar el país per a l'emergència nacional després del franquisme. La qüestió de la premsa en català i d'un periodisme autòcton en procés és també objecte recurrent dels textos de Tasis.

Pont Blau és, sens dubte, la publicació d'exili on col·laborà amb més freqüència, on aquesta varietat d'interessos es fa més evident i la que pot donar una imatge més nítida del periodista complet que fou Tasis, de totes les facetes de la seva capacitat per a incloure la cultura, la política i la societat —la vida— a la premsa. No és estrany si ens atenem al seguiment que féu de la publicació en el seu epistolari, on demostra interès constant per la seva continuïtat i distribució a Barcelona. Es fa ben palesa aquesta actitud en cartes a Odó Hurtado entre 1961 i 1963. És el cas del comentari que inclou a la lletra del 4 de setembre de 1961:

El que em dius d'haver-se col·lapsat la revista [...], ultra produir-me un autèntic disgust, em deixa perplex quant a la conveniència d'assegurar tota aquella feinada, si la revista no ha de ressuscitar. [...] Per mi la mort de *Pont Blau* representaria una trista demostració de la incapacitat dels catalans que hi ha a Mèxic per sostenir un esforç que tant s'ho mereixia i que tant honor, fet i fet, els feia. En Riera fa mesos que no m'ha escrit, tot i que li he tramès un tou de crítiques, informacions i articles.

El sentiment de pèrdua i de manca d'energia o efectivitat en l'àmbit de la revista es repeteix a les lletres, on, per contra, s'evidencia l'abocament de Tasis en la publicació. Simultàniament, la regularitat de *Pont Blau* —en la qual va tenir una responsabilitat molt notable ateses les moltes col·laboracions que hi féu per salvar-ne la continuïtat— representa per a ell un triomf de la bona coordinació dels catalans de dins i per aconseguir lectors i suscitar-ne l'interès per la cultura, independentment del lloc on es generés la producció literària o periodística. D'aquí el neguit amb què el 29 d'abril de 1962 comenta a Hurtado el ritme de sortida de la publicació i el compromís personal que ha contret amb la seva distribució a Barcelona i amb la seva pervivència:

He anat rebent números de *Pont Blau* i ja he vist, fins ara, el de gener. Si els rebés amb una certa regularitat, pel conducte que fos, un centenar el podria col·locar. Estic content de saber que en Riera vindrà a Barcelona a final d'agost. [...] Quan ell vingui, mirarem de resoldre tots els punts relatius a la difusió i financiació de la revista, així com la part de col·laboració que per la meva part vaig mantenint, però que caldria fer més extensa, sempre que es mantingués contacte amb els escriptors i que aquests veiessin llurs treballs així que es publiquessin.

L'exercici del bon periodisme —amb els seus models— i la preocupació per la premsa a la Catalunya interior són temes que apareixen sovint en les revistes d'exili, inclosos en articles sobre altres qüestions. A *Pont Blau*, el 1957 observa, en referir-se a la situació paradoxal d'Andorra «capital de la cultura catalana», on no existia ni un diari en català, com «a Espanya, el català com a llengua escrita està prohibit»

i, en conseqüència, tampoc «no es publiquen periòdics en català», un buit que Tasis lluita per anar omplint (TASIS 1957*b*: 211). I glossa el mètode periodístic de dos escriptors que cal imitar: el de Carner, anterior a la guerra, que considera molt vàlid i recomanable en la conjuntura històrica de la dictadura: «Sota el vel tenuíssim de la ironia que només poden tocar mans destres en l'art noble de pensar i d'escriure, el periodisme de Josep Carner ens dóna, encara avui —com ens les donen els seus poemes i les seves proses literàries— les raons permanents de la nostra esperança» (TASIS 1954: 322); i el de Pla, que «és avui, realment, l'únic escriptor català en actiu i de producció regular que conserva l'estil periodístic, directe i eficaç, i que sap servir-se'n per arribar a un vast públic». Per aquest motiu proclama la importància de l'ofici a partir de la posició de Pla en les lletres catalanes, un escriptor d'un rendiment extraordinari «perquè és un periodista i en fa», una situació que «fa vint anys no hauria estat cap cosa excepcional, però que avui ho és» (TASIS 1958*b*: 399).

L'ofici de periodista sempre va significar personalment per a Tasis una activitat que calia fer amb aturadors i presses —«però sense presses jo no faria mai res»—, immersida en el mar de la feina de la llibreria, d'encàrrecs editorials, traduccions, participació en jurats i redacció de la pròpia obra: «i tinc altres coses embastades i una pila de projectes de llibres per escriure. Només em manca el temps» (carta a Hurtado del 8 de febrer de 1961). El treball periodístic sempre pateix: «Tinc muntanyes de llibres per llegir, no sé quants articles compromesos —ah! i conferències: en un mes n'he donades quatre— i tot de cartes per contestar. Si la feina comercial no em lligués tant, molt bé, però em passo deu i dotze hores cada dia a la botiga i no puc donar l'abast. No t'enganyo» (carta a Hurtado del 14 d'abril de 1960). Tot amb tot, aplicant al màxim la seva capacitat de treballar amb rapidesa, pot abastar un contingent important d'escriptura de gèneres diversos: «Hi ha gent que es meravellen que pugui donar tant l'abast a escriure articles, cartes i fins i tot llibres, treballant deu o onze hores cada dia en el meu negoci, però l'únic secret és que jo escric molt de premsa —a condició que pugui fer-ho seguit— i que en una tarda de diumenge o en una nit que no tingui massa son puc escriure un article de quatre o cinc pàgines o mitja dotzena de cartes als amics» (carta a Hurtado del 24 de novembre de 1957).

Tasis, com a periodista, fou un gran divulgador, en especial de literatura i d'història de Catalunya,¹² però en les publicacions exteriors exercí també com a cronista i reporter d'actualitat per tal d'exportar la vida catalana —la minsa activitat cultural permesa i la projectada des dels fogars clandestins— a l'òrbita de l'exili. Una de les seves principals missions fou la de donar a conèixer escriptors emergents i traçar panoràmiques sobre la situació de la narrativa i el teatre que recomençaven a poc a poc, en especial a *Pont Blau*.¹³ En aquesta publicació dedica articles amplis i profunds a l'obra de Pedroló¹⁴ i treballs més breus a la narrativa de Jordi Sarsanedas, Ferran de Pol, Blai Bonet, entre altres escriptors,¹⁵ i a l'obra de Joan Fuster, que ingressà com a crític i assagista a *Pont Blau* de la seva mà i de la de Riera Llorca.¹⁶

12. Publicà, com és ben sabut, diversos llibres d'història de caràcter divulgatiu, amb un estil viu i amè, que escrivia amb un sentit del deure patriòtic, com ell mateix reconeixia a Hurtado: «La meua aventura com a historiador és bastant divertida, perquè sóc un perfecte autodidacte, mancat dels estudis més elementals per a aquesta mena de feines —no sé paleografia ni tan sols llatí, entre altres llacunes— i haig de limitar-me a posar en solfa entenedora les coses que els altres han anat dispersant en llibres monogràfics o especialitzats. Àdhuc així, els resultats sorprenen la mateixa empresa: el Pere III està completament exhaurit fa temps [...] i els editors em demanen llibres que d'altres amb molts més mèrits i coneixements que jo, podrien fer, i no fan. La meua intenció, però, és de fer allò que fan, a França, un André Maurois o un André Billy, i que em sembla que és prou important, però que a casa nostra, d'ençà del temps de Víctor Balaguer, ningú no havia fet, si no és en Nicolau amb la seva extraordinària *Expansió a la Mediterrània oriental*» (carta a Hurtado del 25 de setembre de 1960).

13. Balanços i panoràmiques com: «Punt de vista català sobre la novel·la policíaca americana», *Pont Blau*, núm. 14 (desembre 1953), p. 321-324, perspectiva d'aquest gènere als EUA; «El teatre català a Barcelona. Balanç de l'any 1954», *Pont Blau*, núm. 27 (gener 1955), p. 21-25, amb crítica inclosa sobre l'ús de la llengua al teatre; i «Cent mesos de literatura catalana» (TASIS 1961).

14. «Manuel de Pedroló novel·lista inèdit», *Pont Blau*, núm. 20 (juny 1954), p. 183-226; «Sis llibres de Manuel de Pedroló», *Pont Blau*, núm. 49-50 (novembre-desembre 1956), p. 334-337).

15. «Un narrador original. Jordi Sarsanedas i els seus contes», *Pont Blau*, núm. 19 (maig 1954), p. 150-152; «Informació i comentaris. Mèxic en la literatura catalana. Dos llibres de Ferran de Pol», *Pont Blau*, núm. 45 (juliol 1956), p. 239-240; «Un doble homenatge [a Blai Bonet i a Joan Fuster, per haver estat premiats], *Pont Blau*, núm. 68 (juny 1958), p. 196-198.

16. «Joan Fuster, assagista», núm. 2 (febrer 1960), p. 7-11.

També hi estudia l'obra —o en ressenya alguns títols— d'autors d'abans de la guerra i de l'exili —Oller i Rabassa,¹⁷ Pere Calders,¹⁸ Joan Sales,¹⁹ Odó Hurtado²⁰— i analitza en articles molt complets que anomena «Situació» l'obra d'autors rellevants en el moment àlgid de la seva trajectòria: Josep M. de Sagarra, Josep Pla, Gaziell, Ferran Soldevila i Joan Fuster.²¹

Alguns dels balanços i panoràmiques que inclou a *Pont Blau* resulten aportacions crítiques d'interès. Són poc freqüents perquè, de fet, el contínuum de ressenyes que ofereix Tasis a la revista constitueix per si mateix una perspectiva anual de l'estat de la literatura emergent, en especial de la novel·la. La panoràmica més notable és el llarg article «Cent mesos de literatura catalana» (TASIS 1961), un text especial per al número cent de la publicació, on comenta amb agudeses totes les facetes de la producció literària en uns anys que valora com una «nova Renaixença». Consisteix en una síntesi de les aportacions a la secció «Literatura. Arts. Informació» que li permet actualitzar la nòmina d'autors i obres de prosa —narrativa, assaig, biografia, memòries, història—, poesia, teatre, crítica; comentar la situació social de la literatura i el públic, l'activitat d'editorials i escriptors, el funcionament dels premis i institucions, i la literatura d'exili. Finalment, proporciona una visió matisada i optimista del món literari català: «Jo

17. «*Home-endins*, novel·la de Joan Oller i Rabassa. Edició d'Homenatge. Barcelona», *Pont Blau*, núm. 1 (novembre-desembre 1952), p. 38-39.

18. «Un narrador excepcional. Pere Calders i les seves *Cròniques de la veritat oculta*», *Pont Blau*, núm. 32 (juny 1955), p. 202-20.

19. «*Incerta glòria*, per Joan Sales», *Pont Blau*, núm. 61 (novembre 1957), p. 379-382.

20. «*Unes quantes dones*, per Odó Hurtado», *Pont Blau*, núm. 39 (gener 1956), p. 30-32; «*Es té o no es té*», *Pont Blau*, núm. 75 (gener 1959), p. 2-4. També en altres revistes: «Retorn definitiu a la terra. Odó Hurtado, novel·lista de l'amor», *Xaloc*, núm. 9 (setembre-octubre 1965), p. 169-171; «Odó Hurtado (1902-1965)», *Serra d'Or*, núm. 11 (novembre 1965), p. 59-62.

21. «Situació de Josep M. de Sagarra», *Pont Blau*, núm. 55 (maig 1957), p. 134-138; «Situació de Josep Pla» (1958*b*); «Situació de Gaziell», *Pont Blau*, núm. 77 (març 1959), p. 74-79; «Situació de Ferran Soldevila», *Pont Blau*, núm. 84-85 (octubre-novembre 1959), p. 290-294; i «Situació de Joan Fuster», *Pont Blau*, núm. 126 (octubre-desembre 1963), p. 194-198.

crec que aquests cent mesos de literatura catalana donen, per a les nostres lletres, un ròssec ben important». I afegeix, premonitòriament i amb un clar sentit històric, que serà a *Pont Blau* on «caldrà anar a cercar, anys a venir, la vida literària catalana d'aquests cent mesos». És molt remarcable, en aquest punt, la dedicació constant de Tasis al comentari de llibres d'actualitat en les revistes d'exili, en especial a *Pont Blau*, amb un nombre molt elevat de ressenyes cada any, superior a l'habitual en els col·laboradors de la revista. Es tracta de comentaris sobre llibres i autors que van molt més enllà dels propis interessos: ressenya obres per al públic de l'exterior, que vol normalitzar al costat dels lectors de l'interior, sempre amb voluntat de descobrir temes i escriptors i d'esperonar-ne el coneixement. I col·labora, sens dubte, en la projecció d'una crítica literària catalana que vol sòlida i plural, tot i treballar al marge del circuit de Barcelona, tal com exposa a Hurtado, l'1 d'abril de 1961: «no tinc relació amb cap dels crítics en funcions i, com deus haver notat si segueixes de lluny la premsa barcelonina, els meus llibres són objecte del més respectuós silenci, cosa que, a la meva edat, no m'impresiona gens».

La dinàmica creixent dels premis literaris involucra gran part de l'activitat de Tasis atès que, ultra formar part dels jurats en múltiples edicions, signa anualment per a *Pont Blau* la crònica del sopar de Santa Llúcia —amb el pseudònim *Blanquerna*—, que acaba essent per a ell una peça fixada, gairebé protocol·làriament, en una estructura òptima que li permet cada any petites variacions, segons l'actualitat, probablement molt esperades pels lectors exiliats: cop d'ull a l'entorn de l'hotel Colon i els seus canvis urbans, referència a la meteorologia de la nit, a l'ambient de la societat literària que assisteix a la celebració, al·lusió a la ignorància volguda dels locutors envers els escriptors i les obres guardonades, de les quals només trien, per transmetre, el premi Aedos de biografia castellana, i, finalment, el cos de la crònica amb l'explicació detallada de les diverses voltes de les votacions, els noms dels membres del jurats, dels participants i les obres, amb especial atenció a les premiades. Utilitza sistemàticament una ironia empeltada d'humor en referir-se, en cada ocasió, a les característiques comunes dels presentadors de la festa, representants de l'actitud del règim: «ho ignoren absolutament tot, especialment allò que es refereix a la

literatura, l'art, la política i la història de la ciutat i de Catalunya» i «tutegen de bones a primeres tothom que se'ls posa a tret d'interviu» (TASIS 1958a: 16). Allò que el duu a fer de cronista és la seva fe constant en el poder constructiu dels premis literaris i la voluntat d'escriure «per a informació i —siguem immodestos— gaudi espiritual dels catalans residents a Mèxic i a altres indrets on arriba i és llegit *Pont Blau*» (TASIS 1959: 22), la convicció que ha de suplir la negligència envers la cultura catalana de la premsa oficial i un sentit de la posteritat que li provoca el sentiment del deure: «Si aquest [*Pont Blau*] les publica, serà l'únic lloc on l'erudit d'un temps esdevenidor podrà consultar-les» (TASIS 1956b: 357).

Els premis literaris convocats per a obres en castellà des de les institucions oficials són també objecte de l'atenció de Tasis. A l'article que dedica als premis Ciudad de Barcelona 1955 (TASIS 1956a) exposa la seva opinió sobre l'actitud dels escriptors que es presenten a guardons en les dues llengües. Si bé entén que «tot és defensable: tirar al premi Nadal o no tirar-hi» i tothom té raons per justificar la seva opció, creu que «barrejar aquestes regles» ja no és «tan digne de defensa» i voler simultàniament premis de signes oposats indica «un excés de voracitat i un mínim de preocupacions». Es queda, com a lema per al cas, amb la dita predilecta del seu amic Xammar: «Il ne faut pas mélanger les torchons et les serviettes».

Una part significativa de la funció periodística de Tasis consisteix a deixar testimoni dels noms fonamentals de la literatura catalana que van desapareixent, un altre factor per a mantenir la memòria literària que sosté la seva aportació en la construcció nacional de Catalunya que s'autoimposa com a periodista i crític. Més enllà de la forma habitual de la necrologia, a *Pont Blau* i a *La Nostra Revista* inclou breus assaigs que, malgrat la seva funció d'homenatge, aporten un perfil profund de cada escriptor, artista o polític, extret del coneixement directe i dibuixat amb energia, resultat molt efectiu de la unió del report viu amb la capacitat assagística i els coneixements literaris de l'articulista. *Pont Blau* aplega la major part dels retrats, que sovint descobreixen una personalitat de valor que cal donar a conèixer després dels anys de destret que l'han fet oblidar. Cada any se succeeixen noms il·lustres al costat dels a penes coneguts: Avellí Artís i Balaguer,

Josep Gimeno-Navarro (1955); Manuel Brunet, Josep M. Junoy, Mossèn Batlle (1956); Josep Puig i Cadafalch (1957); Martin du Gard (1958); M. Antònia Salvà, Ricard Permanyer, Llorenç Riber, Ramon Rogent, Josep Clarà, Josep M. López-Picó, Carles Riba (1959); Albert Camus, Jaume Vicens Vives (1960); Jaume Gras (Feliu Aleu), Just Cabot (1961); Nicolau d'Olwer, Antoni Era (1962) i Eduard Ragsol (1963).²² Tasis sap extreure el sentit de cada trajectòria biogràfica, sempre distinta en el plantejament, fins al punt que hi ha articles que ultrapassen els fets vitals i esdevenen textos de compromís cívic o polític, com en el cas del dedicat a Eduard Ragsol, que uneix els seus dos vessants, com a fundador del moviment Solidaritat Catalana —on Tasis féu activitat política— i com a impulsor d'una editorial catalana a París; o com l'article dedicat a Just Cabot, on, amb el personatge, vibra l'ofici del periodista en una comparació adolorida amb el periodisme dels seixanta, inexistent per als catalans i mancat de la tradició de qualitat autòctona: «Era, probablement, el periodista més intel·ligent i més ben informat de Barcelona. D'una Barcelona molt diferent de l'actual —pobre periodisme el que ara s'hi fa!—, en la qual, si els redactors de diaris no havien seguit els cursos de cap escola oficial,

22. «Avellí Artís, home de teatre, periodista, editor i catalanista», *Pont Blau*, núm. 27 (gener 1955), p. 6-7 [signat Pere Bernat]; «En la mort d'un poeta, J. Gimeno-Navarro (1900-1955)», *Pont Blau*, núm. 29 (març 1955), p. 74-75; «3 catòlics catalans. 1. Josep M. Junoy, 2. Manuel Brunet, 3. Mossèn Batlle», *Pont Blau*, núm. 40 (febrer 1956), p. 56-60; «Ha mort un gran català: Josep Puig i Cadafalch (1867-1956)», *Pont Blau*, núm. 51 (gener 1957), p. 17-20; «En la mort de Roger Martin du Gard», *Pont Blau*, núm. 73 (novembre 1958), p. 365-367 [exemple per als escriptors catalans]; «Tres morts recents i un homenatge necessari» [C. A. Jordana, Màrius Gifreda i J. M. de Casacuberta, amb el volum 500 d'Editorial Barcino], *Pont Blau*, núm. 76 (febrer 1959), p. 42-45; «En la mort de López Picó, poeta civil i religiós», *Pont Blau*, núm. 80 (juny 1959), p. 198-200; «Carles Riba, símbol i cabdill», *Pont Blau*, núm. 81 (juliol 1959), p. 218-220; «Albert Camus, defensor de la justícia i de la llibertat», *Pont Blau*, núm. 88 (febrer 1960), p. 394-397; «Jaume Vicens Vives (1910-1960)», *Pont Blau*, núm. 93 (juliol 1960), p. 218-221; «Just Cabot, mestre de periodistes», *Pont Blau*, núm. 101 (març 1961), p. 98-100; «Jaume Gras [Feliu Aleu] o la modèstia eficient», *Pont Blau*, núm. 105 (agost-setembre 1961), p. 272-273; «En la mort de Lluís Nicolau d'Olwer: un gran català, un gran amic», *Pont Blau*, núm. 109 (gener 1962), p. 2-5; «Antoni Era», *Pont Blau*, núm. 109 (gener 1962), p. 27-28; «En la mort d'Eduard Ragsol», *Pont Blau*, núm. 120 (gener 1963), p. 20-21 [signat Pere Bernat].

reunien, sobretot als diaris catalans, un esplet de gent informada i oberta a tots els vents de l'esperit». La necrologia dedicada a Josep Pous i Pagès a *La Nostra Revista* (TASIS 1952) destria els valors d'aquest escriptor, que Tasis assumeix com a model: optimisme, lluita, treball, perseverança i apostolat cívic. Dubta de la capacitat de relleu de la lleva posterior a la de Pous, en la qual Tasis s'inclou: «*la generació sacrificada* [...] que no arriba a trobar prou consol en aquesta íntima certitud, cada vegada que sent com se li en va un d'aquells homes de consell segur i exemple indefallent, un d'aquells puntals en els quals basar una admiració i una escala de valors» (TASIS 1952: 448).

Entre els articles publicats a *Pont Blau* destaquen alguns breus assaigs que defineixen l'actitud combativa de Tasis, sempre amb voluntat d'encoratjar els escriptors que es mantenien a l'exili i els que —com ell mateix— lluitaven sota la repressió de l'interior. En són exemple: «Número 1000 de *Destino*» (TASIS 1957a) i «Carta al Director de *Destino*» (TASIS 1962a), on ataca, per «col·laboracionista», el periodisme cultural exercit per aquesta revista, una publicació que valorava com a oportunista i generadora d'uns continguts indigents, en el primer cas (TASIS 2015: 20), i on protesta amb energia contra l'atac malintencionat envers Macià d'un dels col·laboradors, en el segon. A «Visitants i retorns (Consideracions sobre l'exili en 1962)» (TASIS 1962b) posa en dubte el fet de romandre a l'exili com una actitud realment constructiva i proposa la reinstal·lació a la terra: «Catalunya és allà on viuen els catalans, aquest triangle de terra mediterrània on van sorgint noves generacions i nous problemes, on es parla català i on ha de resoldre's, dia darrera dia, el nostre destí» (TASIS 2015: 24).

L'ampli corpus d'articles polítics i politicoculturals que Tasis va publicar en revistes d'exili ha estat a bastament estudiat per Bacardí i Foguet als dos aplecs exhaustius *Les raons de l'exili* (2012) i *El revulsiu del catalanisme* (2015), amb sengles estudis introductoris i un annex —al darrer— de les «Principals col·laboracions de Rafael Tasis a les revistes d'exili», imprescindibles per a l'estudi en profunditat del periodisme de l'autor. Més enllà dels textos assagístics i dels vinculats a l'actualitat amb caràcter de crònica valorativa i crítica, destaca en el segon volum la sèrie «Carnets del malcontent» (1955-1957), signada

amb el pseudònim *Jeroni Baltrons* a *La Nova Revista* de Mèxic, per la força de la crítica contra el règim i la seva actuació política, social i cultural. Són articles literaris, basats en una ironia tan desqualificadora com fresca i subtil, en els quals la utilització d'un narrador que, en primera persona, explica les pròpies percepcions doloroses del món on viu, fet d'absurds i d'injustícies, aporta un to carnerià que els transforma en peces sorprenents, amenes i efectives.

Més enllà de la seva activitat en publicacions d'exili, la revista on Tasis recupera de manera decidida i sistemàtica, a les acaballes dels cinquanta, el seu estatus de periodista cultural i crític literari és, sens dubte, *Serra d'Or*. En carta a Odó Hurtado de l'1 d'abril de 1961 li explicita les garanties d'escriure per a aquesta publicació: «per ara surt regularment i té un caràcter bastant seriós de revista literària».²³ S'hi manté entre 1959 i fins a la mort, el 1966, com a articulista i autor de ressenyes d'obres literàries i llibres d'història. En els articles recupera temes oblidats d'utilitat en la lenta represa de l'activitat de les lletres catalanes —com les tertúlies dels anys trenta i les que resten, molt restringides, en la primera postguerra, i les necrologies d'autors amb una obra significativa, però desconeguts a causa de l'exili—, treballs de fons però de biaix divulgatiu sobre figures cabdals que cal descobrir a molts lectors —Bertrana, Maragall—, balanços i crítiques de l'obra de científics, erudits i escriptors catalans en la seva maduresa productiva i política —Claudi Ametlla, Bosch Gimpera («lluny de la nostra terra es manté fidel al seu esperit i no s'evadeix en cap moment de les responsabilitats que li dóna la seva alta jerarquia d'intel·lectual i d'home públic català») —, assaigs breus sobre nous autors que projecta amb convicció —com Pere Calders, Joaquim Carbó, Joan Fuster, Llorenç Villalonga— perquè els sap necessaris per a la reconstrucció cultural de Catalunya, i alguna crònica significativa, com la dedicada

23. Tasis es preocupa per la continuïtat de *Serra d'Or*, com de la de les comptades revistes catalanes que comencen a emergir. En comentar a Hurtado (lletra del 29 d'abril de 1962) la vida sostinguda de *Cavall Fort*, estableix, amb optimisme, una comparació tranquil·litzadora amb *Serra d'Or*: «Sembla que ja ha aconseguit uns quants milers de subscriptors, com la mateixa *Serra d'Or*, que va agafar molta empenta i ara, amb els anuncis, ja cobreix de sobres el pressupost».

al congrés del PEN Club celebrat a Nova York, la darrera de les seves col·laboracions a la revista.²⁴ Tasis continua la lluita iniciada en els trenta en favor d'una literatura —en especial, la narrativa— apta per a totes les classes socials i per a lectors de totes les condicions intel·lectuals, una idea que resideix, matisada i raonada de maneres molt distintes en gran part dels seus escrits a *Serra d'Or*, on inclou articles explícits en aquest sentit, com «Sobre un cert terrorisme en les lletres i les arts d'avui»: «Caldria tornar a les paraules planeres llur sentit originari. Caldria restituir al públic, a l'espectador innocent, el dret de dir què li agrada i què li desagrada, i si ho entén o no ho entén, sense que per això es guanyi la desdenyosa classificació d'ignorant o de reaccionari» (TASIS 1963). Manifesta progressivament un interès més viu per la història de Catalunya i palesa la necessitat creixent d'introduir-ne el coneixement en la societat. Tenen un gran valor reivindicatiu i encoratjador les seves ressenyes historiogràfiques, en especial la que dedicà a la fita en la reconstrucció de la idea nacional que significà la nova edició de la *Història de Catalunya* de Ferran Soldevila. Par-teix d'una revisió optimista de les recerques històriques en els darrers quinze anys —Josep Ferrater Mora, Joan Fuster, Josep Sanabre, Pierre Vilar, Jaume Vicens Vives— que «permeten de rectificar vells conceptes potser erronis», una nova escola que «es basa en les contingèn-

24. «Esplendor i decadència de les tertúlies literàries», núm. 7 (novembre 1966), p. 45-46. Necrologies: «Josep Miquel i Vergés», núm. 8 (agost 1964), p. 63-64; «Ferran Canyameres», núm. 11 (novembre 1964), p. 85-88; «Odó Hurtado», núm. 11 (novembre 1965), p. 59-61; «Josep M. Francès», núm. 8 (agost 1966), p. 50. Figures cabdals: «L'obra de Prudenci Bertrana. Un monument impressionant», núm. 4 (abril 1966), p. 89-90; «Consideracions sobre la bibliografia de Maragall», núm. 11-12 (novembre-desembre 1961), p. 55-57. Balanços: «Balanç de l'obra de Pere Bosch i Gimpera en els seus setanta anys», núm. 1 (gener 1964), p. 68-69; «Les *Memòries polítiques* de Claudi Ametlla», núm. 1 (gener 1965), p. 23-24. Nous autors: «Llorenç Villalonga o la utilitat del snobisme», núm. 3 (març 1961), p. 12-14; [Pere Calders] «*L'ombra de l'atzavara*», núm. 6 (juny 1964), p. 40-42; «Joaquim Carbó: *Les arrels*», núm. 3 (març 1965), p. 208-209. Crònica: «El XXXIV Congrés del PEN», núm. 11 (novembre 1966), p. 64. Altres temes literaris i ressenyes: «Un procés literari a la Barcelona vuitcentista», núm. 1 (octubre 1959), p. 2-5; «La novel·la nord-americana en català» [tres llibres traduïts per Pedrolo], núm. 10 (octubre 1965), p. 62-63; «Contribució a la biografia de mestre Fabra» [Bladé i Desumvila], núm. 4 (abril 1966), p. 97.

cies econòmiques, l'evolució social i la demografia quan no en els reports de la policia o en les estadístiques oficials». Aquesta recerca innovadora es fa ben palesa per a Tasis en els tres volums de la *Història* de Soldevila que «ofereixen als catalans una imatge viva, sincera i verídica de llur passat» (TASIS 1964). I duu a terme, paral·lelament, la funció de crític literari atent tant a temes clàssics i autors reconeguts com a novetats literàries a les seccions «Les lletres», «Els llibres» i «El teatre» de *Serra d'Or*.

L'obra periodística de Tasis —articles, cròniques, reportatges i panoràmiques culturals— fon gèneres i temes i s'hibrida amb les seves altres activitats d'escriptor, en especial amb l'assaig, la creació i la crítica. La seva funció de periodista és la de l'intel·lectual que, pel fet de socialitzar un imaginari literari —molt sovint com a lloc de memòria—, vincula literatura i fet nacional. Tota la producció de Tasis vibra amb les pròpies conviccions ideològiques: encoratja el lector des del compromís polític —no sempre explícit, però present—, base, també, dels seus articles de crítica literària. Literatura i fet nacional, sempre units. Aquest és el tret fonamental del seu periodisme: la unió inseparable entre la militància literària i la política.

BIBLIOGRAFIA

- CAMPS I ARBÓS (2010): Josep Camps i Arbós, *L'espantós és el buit, el desert. La correspondència entre Rafael Tasis i Ramon Xuriguera*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- CORRETGER (2008): Montserrat Corretger, *Escriptors, periodistes i crítics. El combat per la novel·la*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2011): *Domènec Guansé, crític i novel·lista: entre l'exili i el retorn*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- DANÉS SALA (2006): Adriana Danés Sala, «Rafael Tasis als primers anys trenta. Un model d'intel·lectual patriota», dins: Ramon Panyella i Jordi Marrugat (eds.), *L'escriptor i la seva imatge. Contribució a la història dels intel·lectuals en la literatura catalana contemporània*, Barcelona: L'Avenç, p. 208-221.
- POBLET (1967): Josep M. Poblet, *Rafael Tasis. Conducta i exemple*, Barcelona: Grijalbo.

- TASIS I FERRER (1997): Rafael Tasis i Ferrer, «Recordant el meu pare», Arxiu Rafael Tasis i Ferrer, p. 1-3. [Parlament en el sopar de la Penya Joan Santamaria, 19 març.]
- TASIS (1930): «Panorames culturals. Un desnivell simptomàtic», *Mirador*, núm. 58 (6 març), p. 4.
- (1931): «El segon ofici dels literats», *Mirador*, núm. 113 (2 abril), p. 4.
- (1933a): «Barcelona i la novel·la I. Les ciutats inspiradores», *Mirador*, núm. 223 (11 maig), p. 6.
- (1933b): «Barcelona i la novel·la II. La recerca del temps perdut», *Mirador*, núm. 224 (18 maig), p. 6.
- (1933c): «Barcelona i la novel·la III. Els temes actuals», *Mirador*, núm. 226 (1 juny), p. 6.
- (1933d): «Barcelona i la novel·la IV. Possibilitats de la novel·la barcelonina», *Mirador*, núm. 227 (8 juny), p. 6.
- (1934a): «J. Navarro Costabella», *La Publicitat* (29-5-1934), p. 2.
- (1934b): «Joan Duch i Agulló», *La Publicitat* (31-7-1934), p. 2.
- (1934c): «Falles d'una literatura. Variacions sobre la novel·la», *Mirador*, núm. 295 (27 novembre), p. 6.
- (1935): *Una visió de conjunt de la novel·la catalana*, Barcelona: Publicacions de «La Revista».
- (1947): «Carta de París. Dels dies que passen», *La Nostra Revista*, núm. 15 (març), p. 105-106.
- (1952): «En la mort d'un català exemplar. Josep Pous i Pagès», *La Nostra Revista*, núm. 64 (desembre), p. 448-450.
- (1954): «Josep Carner, periodista polític», *Pont Blau*, núm. 24 (octubre), p. 320-322.
- (1956a): «Sobre premis, encara», *Pont Blau*, núm. 39 (gener), p. 26-27.
- (1956b): «Informació i comentaris. Santa Llúcia gloriosa, una altra vegaada», *Pont Blau*, núm. 49-50 (novembre-desembre), p. 357-361.
- (1957a): «Número 1000 de Destino», *Pont Blau*, núm. 52 (febrer), p. 49-51.
- (1957b): «Una observació i un retrat», *Pont Blau*, núm. 56 (juny), p. 211-215.
- (1958a): «Informació i comentaris. Santa Llúcia i els seus premis», *Pont Blau*, núm. 63 (gener), p. 15-21.
- (1958b): «Situació de Josep Pla», *Pont Blau*, núm. 74 (desembre), p. 394-399.
- (1959): «Informació i comentaris. Cinc premis literaris catalans i un altre que no ho és», *Pont Blau*, núm. 75 (gener), p. 22-25.

- (1961): «Cent mesos de literatura catalana», *Pont Blau*, núm. 100 (febrer), p. 45-53.
- (1962a): «Carta al Director de *Destino*», *Pont Blau*, núm. 113 (maig), p. 156.
- (1962b): «Visitants i retorns (Consideracions sobre l'exili en 1962)», *Pont Blau*, núm. 118 (novembre), p. 335-341.
- (1963): «Sobre un cert terrorisme en les lletres i les arts d'avui», *Serra d'Or*, núm. 2 (febrer), p. 52-53.
- (1964): «Nova edició de la *Història de Catalunya* de Ferran Soldevila», *Serra d'Or*, núm. 29 (setembre), p. 68-69.
- (2011): *Diari íntim. Escrits autobiogràfics*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Barcelona: Acontravent.
- (2012): *Les raons de l'exili*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Valls: Cossetània.
- (2015): *El revulsiu del catalanisme*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Valls: Cossetània.

RAFAEL TASIS EN ELS DEBATS NOVEL·LÍSTICS
DEL SEU TEMPS

ANTONI ISARCH BORJA

Universitat Autònoma de Barcelona

La seva crítica és una manifestació del seu caràcter: generosa, franca, lleial, sense compliments i sense massa complicacions. No dóna lliçons als autors ni els diu què han de fer per ser nous i europeus. Examina en cada llibre els propòsits de l'autor, compulsa els resultats que n'obté i ho explica als lectors en forma simple i clara.

Domènec Guansé, *Abans d'ara*, 1966

Rafael Tasis és un dels homes de lletres que, entre 1929 i 1939, desplega una activitat professional considerable des de diversos fronts de la institució literària, guiat per la necessitat d'actuar en pro de la construcció del país, des d'una òptica catalanista i amb l'objectiu insubornable de la normalització cultural. L'escriptor barceloní sobresurt en el camp de la crítica i el periodisme, i ben aviat es pot veure que orienta aquesta activitat cap a tres eixos principals, entre els quals hi ha constants creuaments que en dificulten una classificació nítida —cosa que, tanmateix, constitueix més aviat un símptoma de l'articulació unitària de la seva proposta teòrica: primer, la reflexió diguem-ne sociològica tocant a l'àmbit de la literatura; segon, la crítica llibresca pròpiament dita, i tercer, els articles d'orientació política.

D'aquests tres eixos ens interessen especialment els dos primers. Rafael Tasis accedeix al món de les lletres en un moment en què les mancances del sistema literari a Catalunya es concreten en qüestions com la dinàmica editorial, les possibilitats de professionalització de l'escriptor o la funció de la crítica. Un moment, a més, capitalitzat per la centralitat que ocupa el gènere prosístic per excel·lència, en ple desenvolupament des de la represa de 1925. Tot plegat fa que els debats específicament estètics, de models i de gèneres es barregin sovint amb les reflexions sociològiques que hi tenen relació.

L'objectiu principal d'aquestes pàgines, necessàriament panoràmiques, és mostrar que Rafael Tasis es dreça com un dels agents més actius en els debats novellístics dels anys trenta. S'erigeix, de fet, en una veu ineludible per a entendre el sentit que prenen molts d'aquests debats. La intervenció de l'autor en la dinàmica literària de l'època s'orienta cap a la consolidació de tots els factors intrínsecs d'un sistema literariocultural que es vulgui normalitzat, i que al mateix temps doni resposta a les necessitats de consum d'una societat industrial com més va més diversificada. La seva crítica experimenta, a més, una maduració progressiva fins a 1938: Tasis evoluciona des de l'exposició d'idees generals i les consideracions referides a literats estrangers, fins a la valoració dels novel·listes catalans i la formalització en volum del seu pensament estètic l'any 1935 amb *Una visió de conjunt de la novel·la catalana*. Després de 1939, reprendrà la tasca divulgadora i creativa adaptant-se a les circumstàncies i limitacions que la situació imposa, i si bé s'hi detecten certs elements renovadors, la seva extensíssima activitat fins a 1966 és deutora, en bona part, de les idees a l'entorn del fet literari forjades al llarg de l'etapa de preguerra.

1. CAP A LA NORMALITZACIÓ DEL MERCAT LITERARI

Rafael Tasis irromp en el món periodístic i lletrat el març de 1929 des de *La Publicitat*, després d'un període de formació i de fogueig al llarg dels anys vint en l'àmbit de les revistes de joventut i les col·leccions populars (DANÉS 2004a: 51-128; 2004b). La conformació de l'ideari estètic de l'autor coincideix, doncs, amb l'etapa 1928-1929, quan a Catalunya es produeix un replantejament global de les línies de força que han caracteritzat el món de les lletres d'ençà de 1925. En el tombant de dècada, coincidint amb la fi de la dictadura primoriverista i el procés polític que menarà a la proclamació de la República, es frena l'eufòria dels anys anteriors i sorgeixen, o es reprenen, una sèrie de debats que posen de manifest que el problema del llibre encara no està resolt: ens referim a qüestions com el paper de les editorials en la normalització del mercat llibresc, la funció de la crítica com a agent regu-

lador de la producció narrativa, els models creatius més vàlids per a consolidar una massa lectora en català o la importància de les traduccions en la formalització d'aquests models (VALLVERDÚ 1977; BALAGUER 1996a).

Homes de lletres com Rafael Tasis, però també Manuel Brunet, Domènec Guansé, Just Cabot o Armand Obiols, des de posicions diferents, evidencien la persistència, al llarg de 1930 i fins ben entrada la nova etapa republicana, de les mateixes insuficiències i problemes que assetjaven el món literari de la segona meitat dels anys vint. A més, les possibilitats de desplegar una obra de cultura fomentada des de les institucions en aquesta nova etapa que s'enceta l'abril de 1931 es veuen minvades de seguida. El clima generalitzat de relativa eufòria social no s'acaba de correspondre amb la situació real perquè la preponderància de la política en detriment de l'activisme cultural, en una situació gairebé inversa a la que s'havia produït durant els anys del Directori militar, bloqueja les actuacions efectives en aquest àmbit. Hi ha una perfecta consciència que amb la caiguda del règim dictatorial no s'ha tancat cap etapa de la vida literària. Més aviat al contrari: el creixement de la massa lectora, de la publicació de llibres i de la infraestructura editorial, assoliments tots que han anat materialitzant-se lentament i no pas sense dificultats, no poden quedar-se a mig fer. No es pot perdre la capacitat d'iniciativa que ha caracteritzat el món intel·lectual autòcton en els darrers anys, tal com alerta Tasis mateix el març de 1930 des de les pàgines de *Mirador* en assenyalar que, a diferència de Madrid, «el nostre ambient esdevé resclosit, poruc, tímid i mancat d'iniciatives».¹ Dos mesos més tard, a *La Publicitat*, remarca el caràcter substitutori que la premsa ha jugat en els darrers set anys: «¿No veieu que, en el període de la Dictadura, els periòdics no podien dir res, que eren una extensió, una propaganda constant del llibre? S'hi discutien temes literaris, es comentaven els èxits editorials, es polemitzava a base dels autors...». Tot plegat, no exempt d'un cert to de recança: «en aquesta puja dels diaris i en la política», afirma, es tro-

1. Rafael Tasis i MARCA, «Panorames culturals. Un desnivell simptomàtic», *Mirador*, núm. 58 (6-III-1930), p. 4.

ba el motiu principal que ha provocat «la baixa en la venda dels llibres».²

Un dels problemes endèmics del sistema literari és, doncs, la manca d'un públic lector que sigui capaç de sostenir el mercat editorial. La qüestió, a més, es debat en un ambient condicionat per la consegüent crisi del llibre, present de forma reiterada en la premsa coetània. Domènec Guansé, per exemple, escriu el mes de maig de 1930 unes paraules ben il·lustratives:

Cal, doncs, que ens captem un públic per tots els mitjans legítims, però sense massa aprensions i sense massa porugueses, com es fa a tot arreu. Cal que pensin editors, autors i crítics, que el nostre públic és perfectament major d'edat i que té les mateixes exigències i les mateixes febleses que a tots els països del món civilitzat. Cal captivar-lo, encisar-lo, apassionant-lo, fent-lo pensar i sentir i sense oblidar mai de divertir-lo o de plaure-li: coses ací massa sovint menyspreades. (GUANSÉ 1930)

Els mots del tarragoní apunten directament a la conquesta d'un públic, assumida des de diversos fronts i que posi en circulació uns productes adreçats a amplis sectors del lectorat autòcton. En la mateixa línia, Carles Soldevila reclama, al final del mateix any, una massa lectora que vagi més enllà dels esnobs i dels especialistes, per reblar que «la tasca urgent durant la nova era que sembla que comença és l'engrossiment del públic» (SOLDEVILA 1930).

Des de *La Publicitat*, Tasis també participa en el debat: assenyala, d'entrada, que «la crisi, no hi ha dubte, existeix, i els motius són tan constants, que gairebé fan creure transitòria la voga i la venda que fa un quant temps assoliren les edicions catalanes en el nostre poble», i proposa com a solució que es creï un «organisme protector del llibre català».³ Tanmateix, convé defugir el dramatisme i oferir solucions viables com passa en altres països: la crisi del llibre que hi ha a Catalunya és present —dimensionada segons l'abast de la cultura— en

2. Rafael TASIS I MARCA, «Política i literatura (Diàleg de circumstàncies)», *La Publicitat* (31-V-1930), p. 5.

3. Rafael TASIS, «La batalla del llibre», *La Publicitat* (25-VII-1930), p. 6.

llocs com França, segons que exposa l'abril de 1931 fent-se ressò d'unes paraules de l'editor Bernard Grasset.⁴ I si a França no és possible un estat de consagració pura a l'escriure (i d'aquí que aposti per la professionalització des de l'exercici d'altres activitats, com el periodisme o la traducció), no pot ser-ho a Catalunya «mentre segueixi l'estat anèmic i intermitent de la producció literària i de l'edició comercial o *amateur*».⁵

I és que les limitacions del mercat autòcton es fan paleses constantment, tal com testimonia un altre article que Tasis escriu el setembre de 1932 per elogiar les Edicions Proa amb motiu de la cinquantesena de títols publicats. Considera que les condicions adverses de tota mena acreixen la meritòria tasca de Proa, «amb una llista de títols d'una importància desigual, però que així i tot representa una de les aportacions més positives a la literatura catalana». No té cap dubte a considerar de major importància les traduccions fetes que les obres catalanes, tenint en compte «la misèria de la nostra novel·lística». El text deixa entreveure les limitacions reals del mercat pel fet de celebrar una fita tan minsa, però també per haver deixat perdre algunes col·leccions estimables a causa de la «crisi de compradors». La manca d'interès del públic envers el llibre en català torna a aparèixer, i de fet esdevé un motiu recurrent en els articles tasiens, sovint lligada a altres aspectes: «El dia que el gran públic es fes càrrec de la veritable vida del mercat editorial barceloní, que constitueix la part més important del català, comprendria la part de sacrifici i de constància que hi ha d'haver en la vocació de l'editor».⁶

El mercat editorial, però, no és l'únic factor dinamitzador de la vida literariocultural. Els premis constitueixen un altre estímul considerable per a la creació. Tasis defensarà obertament la importància del premi Crexells en contra d'algunes veus que en qüestionen l'eficàcia: aquest guardó, assenyala al final de 1933, ha fet augmentar les xifres

4. Rafael Tasis i MARCA, «El segon ofici dels literats», *Mirador*, núm. 113 (2-IV-1931), p. 4.

5. *Ibidem*.

6. Rafael Tasis i MARCA, «La Biblioteca A Tot Vent. Cinquanta títols», *Mirador*, núm. 191 (29-IX-1932), p. 6.

de venda d'algunes obres guanyadores fins als cinc o sis mil exemplars, i tot plegat ha estimulat l'afany creatiu dels escriptors: «També és oportú fer remarcar que si en quinze dies han vist la llum algunes novel·les catalanes, això és degut també a la proximitat de la concessió del premi, i que si aquesta institució perdura i assoleix el resultat d'estimular els novel·listes amb dots i vocació autèntica a escriure cada any un llibre, el seu objectiu principal serà plenament aconseguit».⁷ El 1935, però, el to de Tasis resulta més agre. En l'article «Els premis literaris», ofereix un panorama global certament descoratjador. D'entrada, carrega contra la indiferència del públic en assenyalar que «fora de la gent directament interessada en el premi, el públic contempla amb una glacial indiferència aquesta mica de febre literària, i acull amb un total desmenjament el fall».⁸ I hi afegeix: «El desmenjament del públic és evident. La literatura no arriba a apassionar-lo. Els llibres que amb un heroisme de vegades malaguanyat llancen els nostres autors es perden entre l'oblit absolut i no troben ressò sinó entre uns nuclis reduïdíssims de lectors fidels». Malgrat tot, confia en els premis per guanyar lectors en català i guiar-ne els gustos sense sotmetre-s'hi servilment ni desafiar-los obertament; i per tot plegat conclou que «l'encert en el funcionament del mecanisme dels premis literaris és molt important per a la regularització de la nostra vida cultural».⁹

La intervenció de Tasis en aquests debats sobre la funció de la literatura gira entorn del principi essencial, manifestat el 1933, que «l'esforç dolorós i fecund de popularitzar la nostra literatura, de donar-li un contacte cordial amb el poble, és encara per fer».¹⁰ I és que una de les assignatures pendents per establitzar la massa lectora és la catalanització com a via per socialitzar i difondre productes fets en la llengua del país que puguin atraure el públic:

7. Rafael Tasis, «Problemes del llibre català. Novel·listes, editors i mecenes», *La Publicitat* (16-XI-1933), p. 2.

8. Rafael Tasis i Marca, «Parers. Els premis literaris», *La Publicitat* (21-II-1935), p. 4.

9. *Ibidem*.

10. Rafael Tasis i Marca, «Classificacions arbitràries. La lluita de les generacions», *Mirador*, núm. 232 (13-VII-1933), p. 6.

El panorama editorial català esdevé cada cop més miserable. Surten pocs llibres; se'n venen encara menys. De tota la pila d'obres noves que van ésser llançades a la voracitat del públic el Dia del Llibre, que poques tenen encara un ressò i una permanència! Si escatim les veritables causes d'aquesta migradesa de producció, trobarem al capdavall que radiquen en la manca de catalanització cultural del nostre poble. Cal aversegar els catalans a llegir diaris, revistes i llibres escrits en català. I això, naturalment, és un problema d'escola i de temps.¹¹

És aquest buit, al capdavall, lligat a les insuficiències que hem anat mostrant fins ara, el que explica que Tasis vegi en el conreu de diverses modalitats prosístiques, com per exemple les biografies novel·lades, un camí efectiu de captació d'un públic, en la mesura que situa el lligam art-vida en el centre de la creació i eixampla i diversifica els interessos d'aquest públic, segons anirà exposant en diversos articles a *Mirador*.¹² Però entre tots els gèneres en prosa, és la novel·la el que es dreça com el mitjà més eficaç per a esmenar l'endèmic problema de la migradesa lectora. Hom percep, en efecte, una ferma convicció per part de l'autor que la vida literària del país ha de pivotar al voltant de la novel·la, l'única capaç de generar unes dinàmiques culturals favorables a la reactivació i sosteniment del mercat editorial i a l'atracció del públic, atès que, bo i considerant la gran quantitat de gent que no llegeix mai, «la novel·la és l'única cosa que pot desvetllar el seu gust per la lectura», segons que escriurà a *La Publicitat* el novembre de 1933.¹³

11. Rafael Tasis i MARCA, «El català i el castellà comparats de C. A. Jordana», *La Publicitat* (10-VI-1933), p. 4.

12. Vegeu especialment Rafael Tasis, «Biografia i crítica. Un llibre d'Stefan Zweig», *Mirador*, núm. 270 (5-IV-1934), p. 6; «Modes del cinema. Les biografies novel·lades», *Mirador*, núm. 300 (10-XI-1934), p. 4; «Modes. Interpretació de la biografia», *Mirador*, núm. 319 (28-III-1935), p. 6.

13. Rafael Tasis, «La misèria del llibre català. Ens calen moltes novel·les catalanes», *La Publicitat* (2-XI-1933), p. 2.

2. LA NOVEL·LA, EIX DE LA VIDA LITERÀRIA

Tasis va erigint-se, per convicció pròpia i preferències personals, en un crític especialitzat gairebé exclusivament en aquest gènere, alhora que en un dels seus defensors més entusiastes. En aquest mateix article suara citat —que cal inscriure sens dubte en el marc de la polèmica entorn del gènere amb el rerefons polític de les eleccions de la tardor de 1933 (BALAGUER 1996b: 22-26)—, fa tota una declaració d'intencions que defineix perfectament l'objectiu de la seva aportació crítica:

Necessitem novel·les, moltes novel·les, novel·les bones i novel·les mediocres, novel·les policiaques i novel·les sentimentals, novel·les de distracció i novel·les de categoria. [...] Cal guanyar per a les lletres catalanes aquesta massa enorme de lectors, distrets i allunyats del llibre, sense el contacte de la qual és impossible la vida de les edicions catalanes. I això només ho podem obtenir amb novel·les, i amb novel·les per a tots els gustos.¹⁴

L'autor, doncs, aposta de forma decidida per la novel·la com a pal de paller del mercat editorial català. Equipara «novel·les bones i novel·les mediocres», homogeneïtza les distincions entre gèneres i subgèneres tradicionals, i al capdavall, apunta cap a una visió globalitzadora del gènere que pugui satisfer àmplies capes de lectors (DANÉS 2005: 64-65).

Els articles dedicats a la narrativa són resseguibles des de 1930, i es concentren en els dos mitjans escrits que acol·liren la major part de la producció crítica tasiana: *La Publicitat* i *Mirador*. El setmanari dirigit per Amadeu Hurtado esdevindrà una de les seves tribunes d'expressió més importants per a difondre sobretot la producció d'autors estrangers, amb nombrosos articles des de la secció «Els llibres» i «L'actualitat literària». Pel que fa a *La Publicitat*, en què col·labora des de 1930 amb una presència creixent, hi destaca la secció «Novel·listes catalans», iniciada el gener de 1934 amb un article

14. *Ibidem*.

dedicat a Carles Soldevila, i finalitzada a les darreries de setembre de 1934 amb una nota sobre Víctor Català. La sèrie d'articles neix, en part, com a concreció de les propostes teòriques generals d'estímul per al conreu novel·lístic que ell mateix ha difós des de la premsa diària. El conjunt serà aplegat posteriorment, amb poques variacions, a *Una visió de conjunt de la novella catalana*, obra de la qual parlarem més endavant.

En totes dues publicacions, Tasis escriu recensions teòriques que proven de generar un ambient favorable a la creació des de l'exercici de la crítica, la qual ha de convertir-se en canal difusor de les idees novel·lístiques més que no pas en jutge: «Que tots els intel·lectuals catalans oblidin una mica, en profit del nostre llibre, la severitat crítica i que ajudin amb llur propaganda a crear un públic que llegeixi molt en català. Ell mateix, després, es farà la selecció, i les seves exigències faran que siguin creats tots els gèneres literaris que manquin». ¹⁵ Així, la crítica tasiàna palesa una voluntat de popularització del gènere, tendeix a explicar de manera entenedora les línies generals característiques d'una obra (d'aquí que, per exemple, dediqui sovint un espai considerable a exposar l'argument de les obres ressenyades) i a remarcar-ne preferentment els aspectes que criden l'atenció del públic (DANÉS 2004a: 220-248).

Una de les aportacions més representatives, la trobem en un article assagístic de setembre de 1934, aparegut a *Mirador*. Rafael Tasis havia clos dos dies enrere la sèrie esmentada sobre la producció novel·lística catalana a *La Publicitat*, i «Falles d'una literatura» n'és una mena de balanç general. Afirmar que, en llegir la producció d'aquest gènere dels darrers anys,

la primera constatació que podeu fer sigui la de la noció erradíssima que té la gent del que ha d'ésser una novella. Fiats en la facilitat de digestió del gènere i en l'amplitud de les seves fronteres, tota mena d'ingredients estranys hi són abocats: poesia paisatgista, records personals, teories polítiques de l'autor. Tot això hi cabria, és indubtable, però el

15. Rafael Tasis, «Problemes del llibre català. Novel·listes, editors i mecenes», art. cit.

mal és que hi són com a peça principal i no com a accessori o com a elements determinants per l'argument. [...]

Hom té a Catalunya un concepte molt curiós del que cerca el públic en una novel·la, perquè no crec que ningú, a consciència, menyspreï el favor popular. Els novel·listes catalans, pocs com són, es fixen, amb una lloable i desorbitada ambició, en els casos excepcionals. Prenrien joiosament per model un James Joyce, que amb *Ulysses* ha batut tots els rècords d'esverar la gent i que amb el laboriós *work in progress* que ara està escrivint i publicant en fragments supera tota impenetrabilitat i la incoherència del famós monòleg interior de l'*Ulysses*. En canvi menysprearan l'aplec innumerable dels novel·listes corrents, deixaran de banda la lliçó admirable d'un Aldous Huxley i no s'aturaran a estudiar la tècnica perfecta dels autors de novel·les policíacques alguns dels quals, com S. S. Van Dine, Agatha Christie i Dashiell Hammett, produeixen models de lògica, de construcció i de misteri. [...]

La novel·la a pal sec, sense etiquetes ni tendències, la novel·la que distreu i intriga, ha estat negligida fins ara a Catalunya. Hom s'enamora de caràcters boirosos o exaltats, d'éssers anormals sense grandesa i d'anècdotes ínfimes que no poden mai apassionar el públic no massa cultivat del qual disposem. Mentre ell cerca en la novel·la l'aventura, el misteri o el sentiment, nosaltres li servim la nostra elucubració psicològica o la nostra innovació, que pressentim genial i no passa d'avorrida. No és pas estrany que el públic hagi desertat del llibre català.¹⁶

La voluntat de diagnosi del text il·lustra el sentit didàctic de l'autor. El repàs força complet de la producció novel·lística catalana que ha dut a terme al llarg dels mesos precedents, combinat amb la recepció d'una bona colla de noms estrangers des de *Mirador*, li dona una visió prou ajustada del moment, i per això pot passar de les demandes generalitzades de tota mena de novel·les, com les que feia el 1933, a una proposta molt més específica. Una proposta que vol fomentar el conreu de la novel·la «a pal sec» i assumir com a models d'inspiració «novel·listes corrents» com Huxley o els autors policíacs, en detriment del model que representa James Joyce. L'article, però, encara va més enllà i planteja, una vegada més, la necessitat de consolidar una

16. Rafael TASIS I MARCA, «Variacions sobre la novel·la. Falles d'una literatura», *Mirador*, núm. 295 (27-IX-1934), p. 6.

base àmplia de públic lector que enrobusteixi el mercat editorial sense renunciar a l'exigència literària, i amb aquest fi exhorta els escriptors catalans per tal que conreïn un tipus de producte apte per a tothom. Conclou reblant que

manca el tou indispensable de novel·les mediocres, dolentes o bones, que distreguin, intriguin o facin plorar. Sense elles, és absurd d'esperar crear un públic vast i suficient, i és encara més absurd de creure en la possibilitat de l'adveniment d'un Dostoievski, d'un Balzac —i les novel·les d'aquests també distreuen i apassionen—, o d'un Thomas Mann o un James Joyce catalans.

Necessitem fulletonistes, autors de novel·les policíaqües, creadors d'ídols sentimentals de porteres i obrers. Però, això sí, necessitem que els novel·listes ho facin bé, que tinguin un domini absolut de llur tècnica, si volem crear un públic que llegeixi en català, i si volem conservar-lo.¹⁷

Per bé que Rafael Tasis combina força equilibradament l'atenció a l'actualitat narrativa tant estrangera com catalana, és possible establir una certa progressió: si als primers anys trenta se centra bàsicament en els autors forans, a partir de 1933 —i, molt especialment, de gener de 1934, amb l'inici de la sèrie d'articles ja comentada— l'objecte d'atenció preferent es desplaça cap als autors catalans. No es tracta d'un tall perfectament definit, atesa la dependència de l'actualitat bibliogràfica que caracteritza la crítica tasiàna, però l'emmirallament en els literats estrangers és un dels elements que l'interessa mostrar com una de les vies de producció autòctona, i per això, en una bona colla de comentaris i ressenyes, s'esforçarà per establir punts de contacte entre uns i altres. Els escriptors anglesos, francesos o alemanys acreditats, a més, l'esperit cosmopolita que han de caracteritzar les lletres catalanes en la mesura que, a parer de Tasis, representen el paradigma de modernitat que busca en el gènere novel·lístic. Així, per exemple, en ressenyar *Teresa o la vida amorosa d'una dona*, de Carme Montoriol, fa esment de la normalitat de l'obra pervinguda de l'ambientació ciutadana, i s'afanya a remarcar que l'autora té una cultura literària

17. *Ibidem*.

«basada principalment en les lletres angleses», en bona part gràcies a les seves traduccions de Shakespeare i Maurice Baring.¹⁸

Rafael Tasis s'erigeix en un dels crítics del seu temps més atent a les traduccions i novetats vingudes de fora. Convençut que cal traduir com més millor, n'estimula la pràctica constantment des de les tribunes d'expressió habituals. A partir del comentari d'una obra o d'un autor estrangers, vehicula reflexions perfectament pertinents pel que fa a la literatura catalana. Defensa inequívocament que un dels elements més productius que poden aportar les traduccions és la naturalització i consolidació de determinats models narratius adreçats al gran públic, els quals, com és ben sabut, popularitza per mitjà de la difusió periodística, però també de la traducció, que ell mateix duu a terme amb sengles versions de Wilde, Kennedy i Huxley (COLL-VINENT 2007: 101).

D'antuvi, Tasis sembla interessar-se per les lletres germàniques, de les quals fa un elogi l'octubre de 1929 des de *La Publicitat*, a propòsit del cèlebre biògraf Emil Ludwig i molt probablement condicionat per les traduccions que han arribat a Catalunya de noms consagrats: «Ara comença a estar de moda —la comencem a conèixer, serà millor de dir— la literatura moderna alemanya, i els èxits recents de Remarque, Frank Thiess, Glasser, Zweig, Ludwig, ens han fet adonar que, enllà del Rhin, hi ha una raça que no ha perdut la facultat de pensar i d'expressar-se bellament, que sempre ha estat una de les seves característiques».¹⁹ Tanmateix, ben aviat queda clar quin és el seu referent europeu en qüestions de novel·la: els autors anglesos imposen una preponderància absoluta. Des de les primeres crítiques literàries que publica en premsa, el crític demostra ésser-ne un bon coneixedor. Al seu parer, els narradors anglosaxons són capdavanters de la seva època, molt per damunt dels alemanys, ben valorats però propensos a acolorir de tons foscos llurs creacions, i dels francesos, en franca de-

18. Rafael TAVIS I MARCA, «Carme Montoriol, *Teresa, o la vida amorosa d'una dona* (Catalònia)», *Mirador*, núm. 210 (9-II-1933), p. 6. Val a dir que la filiació anglosaxona de Montoriol per mitjà de Shakespeare i Baring ja havia estat remarcada mesos abans per GUANSÉ 1932.

19. Rafael TAVIS, «Un perill que s'esvaeix», *La Publicitat* (18-X-1929), p. 1.

cadència llevat d'algunes excepcions com Maurois o Duhamel. Segons ell, s'hi conjunquen en equilibri una sèrie d'elements que integren perfectament el gust per l'experimentació propi de la modernitat, el respecte per la tradició novel·lística i l'afany d'arribar a un públic ampli.

La ressenya dedicada a *Mrs. Dalloway*, de Virginia Woolf, apareguda a *Mirador* el desembre de 1930, aborda algun d'aquests aspectes, que després anirà reprenent, com per exemple la idea que les experimentacions no han de ser per força negatives; els innovadors recursos de l'obra de Woolf són un risc i alhora una oportunitat per al gènere per tal de reinventar-se:

Virginia Woolf és una de les *pioneers* de la moderna literatura anglo-saxona. Amb el difunt Lawrence, Garnett, Huxley i Walpole, representa potser l'ardiment més gran de la tècnica, l'esperit de renovació dels motllos de la novel·la, tota aquesta sèrie de nous horitzons que són per a la novel·lística la incorporació de la psicoanàlisi, de les experiències gairebé monstruoses de Proust i de Joyce, mestres moderns, de les modificacions essencials de la vida moderna, dels tanteigs sobrerrealistes o dadaïstes, de tota aquesta pila de factors que amenacen arraconar aquest gènere literari, i que, no obstant, poden determinar-ne la reacció victoriosa.²⁰

En aquest mateix text, Tasis alerta que l'obra de Virginia Woolf és un «experiment arriscat» però tanmateix molt considerable; així, Woolf, com també escriptors com Margaret Kennedy o Katherine Mansfield, són ben presents en els seus comentaris crítics i hi ocupen llocs rellevants, al costat d'altres noms que reivindica com H. G. Wells, Aldous Huxley o John Galsworthy.²¹ Una de les declaracions

20. Rafael Tasis i Marca, «Virginia Woolf, *Mrs. Dalloway* (Edicions Proa)», *Mirador*, núm. 99 (25-XII-1930), p. 4. Per a la valoració coetània de l'autora britànica a Catalunya, contextualitzada en un marc general de recepció de la literatura anglosaxona, vegeu IRIBARREN 2014.

21. Vegeu, entre d'altres: «Un hoste poc sorollós. Wells, el creador d'utopies», *Mirador*, núm. 175 (9-VI-1932), p. 6; «Katherine Mansfield», *Mirador*, núm. 218 (13-IV-1933), p. 6; «L'actualitat literària. Galsworthy en castellà», *Mirador*, núm. 326 (16-V-1935), p. 6; «Aldous Huxley», *Revista de Catalunya*, núm. 83 (febrer 1938), p.

més explícites d'aquesta preferència es concreta el desembre de 1933 amb un article intítulat significativament «Cal llegir els autors anglesos».²² Tasis ho reclama amb el propòsit de difondre el corpus narratiu d'una tradició tan o més sòlida que la francesa. Assumeix que «de Daudet i Zola ençà», a Catalunya hom ha estat enlluernat «amb les moralitats de Bordeaux o Bourget, el mundanisme habilíssim de Prévost i Hermant o el cosmopolitisme brillant de Pierre Benoit i Paul Morand», però els temps han canviat i per això la literatura francesa, que «travessa, avui dia, una depressió bastant accentuada»,²³ pot ésser substituïda per aquest «saludable exercici» de llegir els anglesos. A més, destaca l'obra divulgadora de Josep Carner, de C. A. Jordana, de Carles Capdevila i de Pau Romeva en l'àmbit de les traduccions, com l'activitat de Proa per donar a conèixer molts d'aquests autors i, en virtut d'això, certifica la presència de la tradició anglesa al país des de dates ben reculades, en un context general d'atracció per aquesta literatura en el tombant dels anys vint als trenta. I conclou amb una recomanació molt concreta: *La nimfa constant*, que ell mateix havia traduït el 1931 per a Proa, precisament «perquè Margaret Kennedy és una novel·lista que no fa mai transcendentalisme ni modernitat, sinó novella divertida i original».²⁴

De fet, la novel·la de Margaret Kennedy forneix un bon exemple de les preferències de Tasis per propostes narratives que es distancien del psicologisme a ultrança, precisament en un moment en què a Catalunya comença a perdre centralitat. A la ressenya que li dedica a *Mirador*, fa interessants consideracions sobre el psicologisme, i en

181-211. Per a una mostra de la tirada anglosaxona de Tasis en la postguerra, vegeu Rafael TASIS, «Un doble homenatge», *Pont Blau*, núm. 68 (juny 1958), p. 196-198. L'autor escriu a propòsit de les creacions recents de Blai Bonet i Joan Fuster, i ho fa traçant un paralelisme amb Aldous Huxley i D. H. Lawrence, «aquells que, per mi almenys, més caracteritzen l'època d'entre les dues guerres, allò que ara en diríem els feliços anys vint».

22. Rafael TASIS, «Influències i contactes. Cal llegir els autors anglesos», *La Publicitat* (27-XII-1933), p. 2.

23. Rafael TASIS I MARCA, «Mauriac i Maurois», *Mirador*, núm. 178 (30-VI-1932), p. 6.

24. *Ibidem*.

constata un cert declivi: «La novel·la psicològica, suprema troballa de finals del segle XIX, comença a extingir-se i és reemplaçada per la novel·la de vida interior, de la qual Proust i Joyce donaren la pauta, seguida —ai las!— amb diversa fortuna». Cal tenir en compte que Tasis ha tendit a associar aquesta modalitat narrativa amb un tipus de productes excessivament introspectius que a més, en el context autòcton, han arrossegat una càrrega extra de prejudicis tocant a la moralitat. Per això, en la classificació genèrica que ofereix tot seguit, en caracteritza una de molt concreta, la «novel·la-novel·la», que no s'allunya de les preferències majoritàries del gran públic i que *La nimfa constant* representa perfectament, atès que «us captiva i distreu sense segones intencions tendencioses i complicacions espirituals, que no negligeix l'acció, però tampoc oblida els pensaments i que fuig per un igual de l'embaïfament de les novel·les roses i de l'hermetisme de les modernes *machines* literàries».²⁵

Certs literats francesos també són objecte d'atenció per part de Tasis en la mesura que li permeten aquesta comparació amb els catalans. Valorant la trajectòria de Georges Duhamel en el camp novel·lístic, per exemple, assenyalava que els personatges creats per l'autor de *Confession de minuit* sintetitzen «tota la nostra època inquieta i epicúria, indiferent i apassionada, plena de por de la vida i fastiguejada de tot, nodridora d'ideals sublimats al costat de les especulacions crematístiques», i, en les nostres latituds, no hi ha res que s'hi pugui comparar llevat dels protagonistes d'*El cercle màgic*, de Joan Puig i Ferrer, que el crític veu com a «éssers típics de la nostra època, de la nostra inquietud i de tota la nostra societat».²⁶

Com havíem apuntat anteriorment, la recepció de certs escriptors permet a Tasis introduir-se en alguns debats específics del món novel·lístic: la famosa polèmica sobre les relacions entre l'art i la moral, que havia estat introduïda a Catalunya a través d'alguns novel·listes europeus i que va tenir un impacte considerable a mitjan anys vint, ressona encara en algunes ressenyes tasiànes (CAMPILLO 1977). En referir-se

25. Rafael Tasis i Marca, «Margaret Kennedy, *La nimfa constant*», *Mirador*, núm. 126 (2-VII-1931), p. 6.

26. Rafael Tasis, «Herois del nostre temps», *La Publicitat* (20-XII-1929), p. 5.

elogiosament a *Teresa dels Ubervilles*, la cèlebre creació de Thomas Hardy que C. A. Jordana havia traduït al català, Tasis assenyala que l'autèntica literatura immoral és la literatura blanca perquè falseja la realitat i acostava les lectores a «les deliquescències de la pseudoliteratura verda»; en canvi, l'obra de Hardy suposa un bany de realisme i fa veure «la vida tal com és». A més, remarca dos factors directament relacionats amb els seus propòsits generals: apunta el probable èxit de la novel·la entre un sector de públic molt concret com és el femení i en destaca l'estil i la qualitat literàries, que la fan una novel·la absolutament recomanable.²⁷ Un altre exemple: el model narratiu d'André Gide (un dels autors capdavanters de la modernitat als anys vint), si bé és un risc pel caràcter immoral de la seva obra, forneix idees als escriptors catalans que en saben extreure la influència positiva; així, amb motiu de la traducció de Miquel Llor de *Les caves del Vaticà*, Tasis afirma de «Tríptic» (conjunt de tres narracions incloses a *L'endemà de dolor*) que és «la mostra més afinada del bon costat de la influència conscient o espontània de Gide a Catalunya». I afegeix:

Gide, o el perillós contacte. Quina pot ésser la reacció de la nostra literatura al costat d'aquest empelt d'immoralisme que rep amb Gide? Possiblement cap influència, una assimilació vulgar i sense cap conseqüència. Però, i si la seva posició crea deixebles? Qui hi haurà que, sense ésser Gide, pugui mantenir una posició gideana, seguir unes doctrines gideanes en els llibres, enfront de la vida? Temptació perillosa i eixorca. Una literatura immoral podria ésser el màxim dissolvent de la nostra intel·lectualitat en germen; podria també ésser el llevat de noves collites, la reacció que donés vida a les més nobles audàcies i ofegués les deixalles del cofoisme i el vuitcentisme.²⁸

Per contra, els escrúpols morals que limiten l'acció creativa d'un novel·lista sí que reben la condemna del crític. Així, si lloa de manera plenament sincera *La parada*, també es plany pel fet que les reserves ideològiques de Joaquim Ruyra l'hagin fet desistir d'encarar una gran

27. Rafael Tasis i Marca, «Teresa, l'exemplar», *La Publicitat* (20-VII-1929), p. 5.

28. Rafael Tasis, «André Gide, o el perillós contacte», *Mirador*, núm. 87 (25-IX-1930), p. 4.

creació novel·lística.²⁹ Es tracta d'una qüestió que reprèn el juny de 1932 a «Mauriac i Maurois», un article que d'entrada reflexiona sobre les possibilitats d'una novel·la catòlica que defugui els dogmes moralistes, però que en realitat serveix al col·laborador de *Mirador* per a explicar que alguns dels temes presents en l'obra narrativa de Mauriac fan pensar als lectors catalans «el que podria ésser una novel·lística en la qual els sentiments religiosos no s'interposessin en una contínua negativa entrebancadora a l'obra del novel·lista, sinó que l'ajudessin a crear, amb tota la força dels conflictes humans, obres d'art durador i sincer».³⁰ Tot allò que esmussa les possibilitats d'extensió de la novel·la catalana és, doncs, clarament bandejat.

Tal com s'ha pogut constatar, per mitjà de les ressenyes sobre obres concretes, Rafael Tasis va forjant una proposta teòrica cada cop més definida. Les seves preferències es mouen en uns paràmetres convencionals, que ell mateix formula així: «tot i admetre l'enorme elasticitat del gènere, que permet totes les filigranes, em resisteixo a reconèixer com a novel·la tota obra que no posseeixi un argument precís i uns personatges ben caracteritzats».³¹ Història i caràcters, doncs, com a pilars bàsics de qualsevol novel·la, ben relligats i per damunt d'altres factors com l'estil. Admetent el caràcter proteic del gènere, mostra reserves envers

29. Rafael Tasis i MARCA, «Joaquim Ruyra, *La parada*», *Mirador*, núm. 136 (10-IX-1931), p. 6.

30. Rafael Tasis i MARCA, «Mauriac i Maurois», *Mirador*, núm. 178 (30-VI-1932), p. 6.

31. Rafael Tasis i MARCA, «Una novel·la ambiciosa. *Zodiàc*, per Alfons Maseres», *La Publicitat* (6-II-1935), p. 4. Compareu aquestes afirmacions amb unes altres d'anteriors a propòsit d'*Anna Karenina*, que deixen ben clar que Tasis relativitza, quan convé, el caràcter ortodox que de vegades traspua el seu pensament novel·lístic: «Podeu tenir les idees que vulgueu sobre el que ha d'ésser la novel·la i sobre la posició que ha d'adoptar el novel·lista, però quan us trobeu davant d'un d'aquests escassos miracles de la literatura universal que són les novel·les que us creen tot un món vivent i real, en el qual no es veu per res l'artifici del creador i només admireu la humanitat absoluta dels personatges, la justesa de l'ambient i la naturalitat de les converses, heu de renunciar a cap partit pres i us cal deixar de banda tota recepta sobre estil novel·lesc o sobre composició de la trama». «Una novel·la única. *Anna Karenina*, de Tolstoi, en català», *La Publicitat* (9-V-1934), p. 2. Vegeu també, en un sentit similar, «Una gran novel·la de Thomas Mann. *La muntanya màgica*», *Mirador*, núm. 298 (25-X-1934), p. 6.

tota realització que no contempli els elements esmentats. La valoració sobre Josep Navarro i Costabella a *Mirador* l'estiu de 1933 resulta, des d'aquesta perspectiva, ben aclaridora: «Navarro Costabella sembla temptar en el seu estil narratori aquella mena de realisme poetitzat que fa un dels encisos de la moderna literatura alemanya —Wassermann, Zweig—, però que és molt difícil d'assolir sense un domini absolut dels recursos psicològics que fan d'una novel·la, àdhuc mancada d'argument, una unitat compacta i bategant». ³² Són les mateixes raons per les quals rebutja l'obra de Francesc Trabal. Tot i trobar-hi encerts i elements dignes de consideració, bona part de les ressenyes dedicades al sabadellenc traspuen el rebuig per la transgressió de les convencions tradicionals del gènere segons les entén el crític. Ja en *L'home que es va perdre*, Trabal «s'apartava totalment del concepte antic i modern de la novel·la i es distingia per un abús gratuït de l'arbitrarietat», i juntament amb *Hi ha homes que ploren perquè el sol es pon*, fan qüestionar a Tasis que es tracti realment de novel·les en el sentit tradicional del terme, tenint en compte, entre altres factors, «la manca gairebé absoluta de justificació psicològica dels personatges». ³³

Partint d'aquestes mateixes concepcions, també valorarà la imaginació i la fantasia, no ja perquè el seu admirat Wells en sigui un mestre, sinó perquè «la fantasia és una de les dots principals que necessita un creador de ficció literària, i no és excessiu recordar que amb qualitats com les que he anomenat, posades al servei d'un gran talent i d'un estil de mestre, Balzac construï *La comèdia humana*, i que, en un pla inferior, Dumas pare bastí un rengle respectable de novel·les que encara —i per molts anys— fan les delícies d'un públic vastíssim». ³⁴

En aquesta mateixa línia, considera que l'estil, un altre dels elements importants en la seva conceptualització novel·lística, ha de facilitar el propòsit últim d'un narrador de construir una història capaç de con-

32. Rafael Tasis i Marca, «J. Navarro Costabella, *El bé i el mal* (Edicions Proa)», *Mirador*, núm. 235 (3-VIII-1933), p. 6.

33. Rafael Tasis i Marca, «Trabal: *Hi ha homes que ploren perquè el sol es pon*», *Mirador*, núm. 247 (26-X-1933) p. 6.

34. Rafael Tasis i Marca, «J. M. Francès: *La guerra dels sants* (Col·lecció Lluinta)», *Mirador*, núm. 185 (18-VIII-1932), p. 6.

nectar amb el gran públic. Així, el mes de juny de 1934, enmig de la sèrie «Novel·listes catalans», insereix un «Intermezzo sobre l'estil» en què afirma que «l'escriptor que no posseeixi un estil adequat per a descriure escenes i personatges i per a fer arribar als seus lectors l'esperit de la seva obra, mai no serà un novel·lista, per moltes novel·les que escrigui». Per contra, no dubta a assenyalar-ne els riscos d'un abús retòric, amb una clara intenció preventiva: «La bellesa d'estil perillosa per als novel·listes, segons el meu parer, serà només allò que els Jocs Florals en diuen "prosa artística", aquell producte artificios i decoratiu que sacrifica al goig d'un paràgraf sonor i ple d'imatges la veritat psicològica d'un personatge o la vibració dramàtica d'una escena».³⁵

3. LA NOVEL·LA CIUTADANA

Totes aquestes línies que hem traçat per explicar la trajectòria de Rafael Tasis entre 1929 i 1935 cristallitzen amb *Una visió de conjunt de la novel·la catalana*, assaig pioner en l'aproximació panoràmica a la producció narrativa de les dècades precedents. El llibre era confegit majoritàriament per textos apareguts a *La Publicitat* al llarg de 1934, als quals s'afegien altres apareguts a *Mirador* un any abans: en aquest procediment, seguia el fil d'altres crítics coetanis com Marià Manent, Maurici Serrahima o Ramon Esquerra, que entre 1934 i 1936 van aplegar en llibre articles apareguts anteriorment en premsa per tal de brindar una panoràmica articulada d'algun aspecte literari. L'obra constitueix el punt d'arribada de tota la tasca crítica exercida fins aleshores per Tasis, en la mesura que hi presenta una teoria sobre la novel·la aplicada als autors catalans coetanis.

35. Rafael Tasis i MARCA, «Novel·listes catalans. "Intermezzo" sobre l'estil», *La Publicitat* (19-VI-1934), p. 2. No cal dir que manifestacions com aquesta proliferen en altres articles: Vegeu, com a exemple, «Salvador Espriu, *Miratge a Citera* (L.E.D.A.)», *Mirador*, núm. 333 (4-VII-1935), p. 6. El rebuig explícit de *Miratge a Citera* contrasta amb valoracions anteriors d'Espriu, com és el cas d'*Aspectes*, que si bé era un recull contístic «una mica menyspreador de la psicologia», mereixia un judici clarament favorable per part de Tasis («Novel·listes catalans. Salvador Espriu - Alexandre Plana», *La Publicitat* (4-IX-1934), p. 2).

Les idees que articulen el llibre sorgeixen de la tensió entre l'acostament particular a cada escriptor i la concepció unitària que es desprèn de la segona part, «Barcelona i la novel·la». De fet, totes les consideracions d'ordre general es concreten en una proposta basada en la clara preferència pel tractament de temes urbans i l'ambientació ciutadana, que pren forma a partir de determinades concepcions del realisme vuitcentista. Tasis, que a l'hora de relatar la tradició autòctona es mou en la dialèctica entre novel·la rural i novel·la ciutadana, opta decididament per la segona.³⁶ La reivindicació de la vigència del model ollerí, per exemple, encaixa perfectament amb el tipus de ficcions que ell mateix reclama en aquest assaig. A més, posa de manifest la importància del narrador de Valls com a peça essencial d'aquesta tradició que, malgrat totes les limitacions, ha contribuït a forjar la novel·la catalana contemporània. Aquest és un dels aspectes més característics del pensament tasià, perquè no té a veure només amb una qüestió de preferència estètica, sinó que s'hi arrossegueu tot d'altres consideracions que la novel·la ciutadana pot vehicular millor que no pas la rural, com la idea de modernitat, que el crític ja havia relacionat anys enrere amb l'ambientació ciutadana: en ressenyar conjuntament sengles obres de Carme Montoriol i Sebastià Juan Arbó, el febrer de 1933, assenyalava que «al pol oposat del que podríem dir-ne "urbanisme" de la novel·la de Carme Montoriol, S. Juan Arbó ens ofereix, en la seva segona obra, *Terres de l'Ebre*, un model perfecte de ruralisme».³⁷

Una visió de conjunt de la novel·la catalana està molt ben inserida en el context literariocultural del moment. Resulta una publicació

36. Adriana Danés posa de manifest la limitació metodològica que es desprèn de voler classificar tots els novel·listes basant-se en aquesta dicotomia, i apunta la idea que Tasis traeix una concepció essencialment vuitcentista del gènere en deixar fora autors i textos que no encaixen fàcilment en la classificació (DANÉS 2004a: 208-220).

37. Rafael TASIS I MARCA, «Carme Montoriol, *Teresa o la vida amorosa d'una dona* (Catalònia).- S. Juan Arbó, *Terres de l'Ebre* (Catalònia)», *Mirador*, núm. 210 (9-II-1933), p. 6. També a «La novel·la. *Valentina*, de Carles Soldevila», *Mirador*, núm. 266 (8-III-1934) p. 6, remarca, a propòsit de *Valentina*, que «tota la novel·la té aquell to de normalitat ciutadana que és un dels beneficis més positius que l'autor de *Fanny* ha dut a les lletres catalanes».

oportunitíssima, i la diagnosi presentada és perfectament extrapolable a l'ambient de debat sobre la novel·la ciutadana. El corrent d'entusiasme per la capital catalana propiciat per l'Exposició Internacional de Barcelona de l'any 1929 havia encetat, a les planes dels principals rotatius catalans, un debat força intens sobre la necessitat de comptar amb ficcions urbanes que contrarestessin la influència «abassegadora i perjudicial»³⁸ dels temes rurals i que, alhora que fossin capaces de reflectir les transformacions sobre el teixit ciutadà i la societat barcelonina, combatessin una imatge falsament tòpica que havia fet forat arreu d'Europa de la mà d'alguns escriptors principalment francesos, entestats, tant a identificar de manera simplificadora la ciutat amb el districte cinquè, com a vincular Barcelona amb una iconografia descaradament folklòrica i farcida de clixés (CASTELLANOS 1997: 165-181).

Rafael Tasis hi defensava les possibilitats narratives de la gran ciutat, «pedrera inexhaurible de temes novel·lescós», com a via de captació d'un públic interessat en temes perfectament contemporanis. I és que convé no perdre de vista que la migradesa del públic és un problema endèmic de difícil solució. Alguns mesos abans que veiés la llum l'assaig, encara assenyalava el següent: «El mecanisme del nostre món literari no funciona. La primera matèria, el públic, que permetria d'ordenar les funcions naturals i necessàries dels autors, els editors i els crítics, no existeix, i si existeix ignora els llibres catalans».³⁹ Reclamava, a més, en profit d'aquest engruiximent del públic i del reclam internacional que suposaria que «els novel·listes catalans s'encressin amb Barcelona i volguessin reflectir-ne la vida tumultuosa i característica damunt les planes de llurs creacions», atès que «la inacció no fa sinó acréixer la voracitat dels estrangers com Morand, Carco, Montherlant, Jarnés o Baroja, veritables deformadors de la ciutat en pro de la truculència i l'efectisme».⁴⁰ I reblava amb una declaració de principis, ben coneguda:

38. Rafael Tasis i MARCA, *Una visió de conjunt de la novel·la catalana*, Barcelona: La Revista, 1935, p. 111.

39. Rafael Tasis i MARCA, «Parers. Els premis literaris», *La Publicitat*, art. cit.

40. Rafael Tasis i MARCA, *Una visió de conjunt de la novel·la catalana*, op. cit., p. 111-112.

Barcelona necessita un estol de novel·listes que s'enamoren de la seva evolució, de la seva grandesa i de la seva misèria. La història interna de les societats, més viva i autèntica que en les cròniques oficials, es troba en la novel·la i per a conèixe'ns, per a corregir el nostre orgull o per a frenar les nostres errades, ens cal aquest espill idealitzat, però tanmateix fidel. I jo gosaria dir que, de cara als interessos culturals de Catalunya, fa tanta falta una bona novel·la de psicologia, l'obra analítica i massissa d'un Joyce o d'un Proust, com el fulletonisme amb ribets de pornografia d'un Dekobra o un Da Verona i els misteris i crims presentats per Wallace o Simenon. Ens cal aconseguir un públic, vèncer l'allunyament dels catalans envers el llibre, i si aspirem a emmotllar un dia llurs gustos, no tenim més remei que anar, primerament, a oferir-los llurs preferències.⁴¹

La seva proposta no es limita, doncs, al psicologisme pur sorgit de la crisi del model realista-naturalista —amb tendència a exposar conflictes individuals—, sinó que s'eixampla i mira d'abraçar una concepció del gènere que, a més d'atrapar per l'argument, per la història ben contada, es drexi com a imatge col·lectiva i cohesionadora d'una societat: cal concebre la novel·la «com a reflex directe de la sensibilitat col·lectiva i de la vida social que volta l'autor i el submergeix, per damunt del temperament personal i de les reaccions de cada moment, en les circumstàncies de lloc i de temps que influiran en la seva obra».⁴²

Alguns escriptors catalans fan interessants aproximacions a aquest ideal: a parer de Tasis, per exemple, Carles Soldevila o Josep M. de Sagarra han encertat en el retrat d'una part, si més no, de la societat barcelonina; i entre els més joves, Josep Selva o Xavier Benguerel són vistos com una «esperança de la novel·la barcelonina».⁴³ Cap, però, no sembla reeixir totalment a oferir un producte ajustat a allò que el crític desitjaria, mentre que, en canvi, uns altres novel·listes forans sí que encerten el tret: la ressenya que dedica al final de 1938 a *Lean Men* (1934), de Ralph Bates, des de la *Revista de Catalunya*, és ben clara en aquest sentit. L'obra, d'ambientació barcelonina i caràcter social, ser-

41. *Ibidem*.

42. *Ibidem*, p. 11.

43. *Ibidem*, p. 89.

veix a Tasis per a qualificar els narradors autòctons de «covards», i els retreu que no s'encarin amb la «realitat de cada dia i amb l'ambient, dens de possibilitats i d'arguments dramàtics, que els volta». En destaca l'interès social, la fidelitat descriptiva i la bona factura tècnica, i no s'està de proposar-la com a model per als autors catalans:

En conjunt, però, aquesta novel·la barcelonina d'un escriptor anglès reuneix un conjunt de qualitats que la converteixen —vull repetir-ho— en un model no gens menyspreable per als nostres joves novel·listes, als quals costa tant d'enfrontar-se, en llurs llibres, amb la quantitat enorme d'arguments que els volten. Una traducció, que hauria d'ésser, n'estic segur, un bon negoci editorial, convenceria els meus lectors de la realitat d'aquesta afirmació i de la qualitat del barcelonisme de *Lean Men*.⁴⁴

4. LA CONTINUÏTAT DESPRÉS DE 1939

Els fets històrics que es desencadenen a partir de l'esclat revolucionari de l'estiu de 1936 aporten un nou context a l'activitat crítica de Rafael Tasis. Entre 1936 i 1939, la vinculació política amb el catalanisme moderat el durà a incrementar l'activisme literari i periodístic per posar la cultura catalana al servei del poble. L'opuscle *La literatura catalana moderna*, publicat el 1937 —el primer volum de la sèrie «Aspectes de l'Activitat Catalana», impulsada pel Comissariat de Propaganda de la Generalitat— persegueix aquest objectiu divulgador. A més, continua escrivint articles a la premsa. Ja hem fet esment d'algunes col·laboracions a la *Revista de Catalunya*, i en podem citar d'altres, algunes de prou destacables, com l'article a *Meridià*, del juliol de 1938, «Literatura de guerra», dedicat a *Unitats de xoc* (1938), de Pere Calders, però d'abast molt més ampli: Tasis hi reflexiona sobre les possibilitats reals de comptar amb una literatura en què es relati «la guerra directa, com a espectacle i com a experiència alhora».⁴⁵

44. Rafael Tasis, «Homes magres, o una novel·la barcelonina en anglès», *Revista de Catalunya*, núm. 92 (novembre 1938), p. 523-526.

45. Rafael Tasis i Marca, «Literatura de guerra», *Meridià*, núm. 28 (22-VII-1938), p. 6.

El gruix de la tasca crítica a l'exili parisenc i, des de 1948, a Catalunya, el formen novament les notes sobre literatura que publica a revistes diverses, ja siguin de la diàspora, com *Pont Blau*, *La Nova Revista*, *Vida Nova* o *Revista de Catalunya*, ja siguin de l'interior, com *Serra d'Or*. Tasis, però, tot i la diversificació de plataformes i de textos, intensifica el vessant creatiu (val a dir que no exclusivament novel·lístic), cosa que en part explica la densitat decreixent de l'activitat crítica.

Parteix d'una concepció de base molt clara: reprendre les actituds literàries que havien articulat la seva obra teòrica de preguerra, amb un sentit explícit de continuïtat i sutura que justifica bona part de la seva producció, també la narrativa. En efecte, bona part dels trets identificadors de la reflexió novel·lística dels anys trenta es retroben posteriorment, perquè si les circumstàncies històriques són ara totalment diferents, poden ésser tractades amb unes solucions semblants que encara no han estat plenament assolides i que, en part, conserven tota la vigència. Fixem-nos, si no, en uns mots de 1954 que ben bé podien haver estat escrits vint anys abans:

I, precisament ara, la tasca més urgent i que més ens esforcem a ignorar, en general, és la de guanyar nous lectors a la nostra literatura, la d'ampliar els cenacles i les capelles que malauradament formen els nuclis més importants de seguidors de les lletres catalanes, d'orejar la poesia i fer més viva i moderna la novel·la, d'interessar el vast públic sense el qual tota producció literària només seria l'esplai refinat d'uns quants mandarins.⁴⁶

En lògica continuïtat amb aquests principis, l'eix central de tot plegat continua essent la defensa de la novel·la com el gènere més popular, sota unes premisses que ara, convenientment reformulades, prenen nous matisos. Així, la condició ciutadana del gènere, concretada en un barcelonisme essencial, i la perspectiva d'un «realisme testimonial» per construir una narració són encara factors centrals en els reclams novel·lístics de l'autor de *Vint anys*. Ara, però, en unes cir-

46. Rafael Tasis, «Sobre Joan Triadú, antologista», *Pont Blau*, núm. 18 (abril 1954), p. 109-110.

cumstàncies històriques noves, han de servir per a valorar la vigència de la imatge social que aquestes mateixes creacions narratives transmeten, allò que Tasis anomena «panorama d'una època i d'una societat» i que, en ressenyar *El darrer dels Tubaus* (1946), identifica amb la novel·la moderna:

La novel·la de la societat catalana va fent-se a poc a poc, malgrat la timidesa amb la qual els escriptors de casa nostra s'encaren amb els temes que, en nombre infinit, se'ls ofereixen entre les mil vicissituds que ens ha estat donat de viure. L'evocació que ens traça Jaume Roig d'una família menestral que puja i declina fins a la posta definitiva pot ésser un bon element per a aquest panorama d'una època i d'una societat que hauria d'ésser la novel·la moderna. I és lícit preguntar-se, davant d'aquesta història dels Tubaus, de llur fortuna i llur decadència i dispersió, si les convencions que donem per bones i vàlides quant al nostre caràcter nacional [...] no són completament gratuïtes i, en tot cas, subjectes a revisió.⁴⁷

Certament, un dels elements de màxim interès del gènere, a parer de Tasis, és que permet reflexionar col·lectivament sobre la naturalesa del país, perquè, si es vol dreçar en viu retrat de la societat, ha de ser fidel als canvis profunds que ha experimentat; no ha de menystenir, dit d'una altra manera, el caràcter de document social.

Tanmateix, les concepcions que informen el seu pensament literari continuen essent molt convencionals i en general, tal com apuntàvem, lligades a les formes i models dels anys trenta. Així l'assaig *La novel·la catalana* (1954), escrit amb voluntat divulgativa, torna a situar Narcís Oller com a precursor de la novel·la ciutadana, i perpetua encara la visió dual de la tradició narrativa autòctona segons la dicotomia camp-ciutat, concepció que encara es mantindrà l'any 1958 en articles com «Dificultats de la novel·la catalana», publicat a *Pont Blau*.⁴⁸ Tota provatura que no s'ajusti als motlles tradicionals és,

47. Rafael Tasis, «Novel·la d'una família», *Revista de Catalunya*, núm. 102 (abril-juny 1947), p. 141-143.

48. Rafael Tasis, «Dificultats de la novel·la catalana», *Pont Blau*, núm. 67 (maig 1958), p. 159-163.

doncs, assumida amb força reserves: a propòsit del *Llibre de cavalleries* (1957), de Joan Perucho, el crític veu amb bons ulls, d'una banda, el conreu de la novel·la històrica des de la «modernitat del tractament, el doble pla cronològic en què es desenrotlla la intriga», però, de l'altra, no s'està d'afirmar el següent:

No sé, en efecte, si del *Llibre de cavalleries* de Joan Perucho se'n pot dir una novel·la. No seria millor classificar-lo com un poema al marge de la història de Catalunya? Tanmateix, d'una cosa estic ben cert: que el llibre de Joan Perucho desperta moltes ressonàncies i obre un camí que pot conduir a altres coses molt diferents d'aquesta obra inimitable. A altres coses que poden dir-se novel·la fantàstica, novel·la històrica, evocació literària d'un passat prestigiós o d'uns herois gairebé llegendaris. Coses, tot plegat, que no ens faria cap nosa de tenir a la nostra literatura, en la qual tantes ens manquen.⁴⁹

En comptes de limitar l'abast interpretatiu i analític, però, aquests elements de reflexió teòrica que defineixen la crítica tasiàna d'aquests anys encara són operatius per a diverses funcions. En primer lloc, i d'una manera més immediata, per a jutjar els novel·listes més destacats que publiquen en les dècades dels cinquanta i seixanta: Lluís Ferran de Pol, Joan Sales, Jordi Sarsanedas, o el ja citat Perucho. I d'entre tots, Manuel de Pedrolo. La valoració que en fa a partir dels anys cinquanta a la revista *Pont Blau* se sosté en factors com el realisme, les connexions amb la narrativa de gènere (eròtica i policíaca) o l'ambientació barcelonina (SIMBOR 2007: 238-241). L'estiu de 1954 li dedica dos extensíssims articles: en fa una elogiosa valoració i n'analitza quatre obres encara inèdites, entre les quals destaca *Cendra per Martina*, «la més susceptible d'atènyer un gran públic», segons que Tasis prediu.⁵⁰

En segon lloc, la reflexió teòrica li serveix per a donar cobertura teòrica a la seva praxi novel·lística, que a partir dels anys cinquanta experimenta un salt qualitatiu (i també quantitatiu) amb obres que

49. Rafael TÀSIS, «*Llibre de cavalleries*, per Joan Perucho. Ed. Àncora, Barcelona, 1957», *Pont Blau*, núm. 62 (desembre 1957), p. 418-421.

50. Rafael TÀSIS, «Manuel de Pedrolo, novel·lista inèdit», *Pont Blau*, núm. 20 (juny 1954), p. 183-188; núm. 21 (juliol 1954), p. 223-226.

plasmen les pròpies concepcions estètiques formalitzades en l'etapa de preguera, com és el cas d'*Abans-d'ahir* (1956) i sobretot *Tres* (1962), en què el caràcter barceloní de l'obra adquireix la importància que l'autor havia reclamat abans de 1936.

Els trets bàsics configuradors del pensament teoricocrític tasià són aplicats, finalment, per explicar l'atenció dedicada al gènere policíac, defensat per l'autor ja des dels anys anteriors a la contesa bèl·lica com a gènere popular (és a dir, socialitzador) i, alhora, com a espai creatiu en què l'elaboració conscient del producte literari aboca uns resultats qualitativament destacats:

Jo he proclamat, diverses vegades, i sé que vaig en bona companyia —Josep Carner em guardarà de mentir— que el gènere policíac, que pot reivindicar entre els seus gloriosos avantpassats Edgar Poe, Wilkie Collins i Émile Gaboriau —per no anar a cercar Èdip o certs clàssics egipcis i xinesos—, té prou categoria i mèrits intrínsecs per a considerar-lo bon xic més que com una fàcil distracció per a hores vagarívols i viatges ensofats. La inventiva, la tècnica, la psicologia, les gradacions d'estil que un bon escriptor de *thrillers* i de novel·les policíacques en general es veu obligat a posar en joc per a obtenir un resultat apreciable, són ben sovint superiors als que esmerça un autor de novel·la «seriosa». ⁵¹

Una de les raons que fan que Tasis s'aboqui a escriure novel·la policíaca en la dècada dels anys cinquanta és la convicció que, en la particular situació sociopolítica del país, en què la repressió i la censura han ofegat la vida editorial, convé reconnectar amb un públic cada cop menys avesat a llegir en català per mitjà del foment —i el conreu— d'un gènere privilegiat en la mesura que posa en joc bona part dels ingredients que ell mateix ha defensat des del principi de la seva trajectòria professional, aquells que garanteixen la capacitat d'arribar a un públic ampli i divers: un argument d'interès, una bona caracterit-

51. Rafael Tasis, «Punt de vista català sobre la novel·la policíaca americana», *Pont Blau*, núm. 14 (desembre 1953), p. 322. Tasis ja s'havia mostrat com un excel·lent coneixedor del gènere alguns anys abans: «Notes sobre la novel·la policíaca», *Revista de Catalunya*, núm. 104 (octubre-desembre 1947), p. 413-418.

zació psicològica dels personatges, la vocació de fresc social i la qualitat artística.⁵²

Vista en conjunt, l'obra crítica de Rafael Tasis permet resseguir fidelment les vicissituds de la institució literària al llarg d'unes dècades fonamentals per a la vida cultural del país. Des dels anys trenta, assumeix un paper preeminent per a l'impuls novellístic des de la talaia teòrica, perquè contribueix a ressituar les diverses posicions estètiques amb plena consciència del moment històric, i ofereix solucions específiques per a estabilitzar la dinàmica literària. El corpus teòric de Tasis, de gran organicitat i sempre ben inserit en el context general de cada etapa, camina indefectiblement en aquesta direcció i mostra plena consciència (gairebé programàtica) de la necessitat d'encarar constantment la tasca normalitzadora, que ni tan sols el tall traumàtic de la Guerra Civil interromp: la trajectòria professional ascendent, represa els anys quaranta amb fidelitat a unes mateixes concepcions teòriques, culmina amb el reconeixement unànim a la trajectòria d'una de les personalitats més interessants de la literatura catalana del segle xx.

BIBLIOGRAFIA

- ARIMANY (1967): Miquel Arimany, *Símbol vivent. Biografia de Rafael Tasis*, Barcelona: Arimany.
- BALAGUER (1996a): Josep M. Balaguer, «Armand Obiols 1928: contra la felicitat a Lilliput», dins: Armand Obiols, *Buirac*, Sabadell: La Mirada, p. 9-56.
- (1996b): «La creació del Club dels Novellistes i els fils de la història», *Els Marges*, núm. 57 (desembre), p. 19-26.
- CAMPILLO (1977): Maria Campillo, «Situació i sentit d'Una mena d'amor de C. A. Jordana», *Els Marges*, núm. 11 (setembre), p. 101-109.
- CASTELLANOS (1997): Jordi Castellanos, «Barcelona: ciutat i literatura», dins: *Literatura, vides, ciutats*. Barcelona: Edicions 62, p. 137-185.

52. Per a l'aportació crítica i creativa de Rafael Tasis en el camp de la narrativa de gènere policíac, vegeu MARTÍN 2015.

- COLL-VINENT (2007): Sílvia Coll-Vinent, «Rafael Tasis, traductor i divulgador literari», *Quaderns. Revista de Traducció*, núm. 14, p. 95-104.
- DANÉS (2004a): Adriana Danés i Sala, *Els inicis literaris i polítics de Rafael Tasis (1921-1935)*, Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. [Treball de recerca dirigit per F. Xavier Vall i Solaz.]
- (2004b): «Rafael Tasis (1921-1935): primers passos literaris i polítics», *Serra d'Or*, núm. 538 (octubre), p. 20-22.
- (2005): «Rafael Tasis i la novella catalana dels primers anys trenta», *El Contemporani*, núm. 31-32, p. 64-69.
- GUANSÉ (1930): Domènec Guansé, «L'esperit dels dies. La conquesta del públic», *La Rambla de Catalunya (esport i ciutadania)* (26 maig), p. 14.
- (1932): «L'esperit dels dies. Carme Monturiol», *La Rambla (esport i ciutadania)* (23 maig), p. 12.
- IRIBARREN (2014): Teresa Iribarren i Donadeu, «La recepció de Virginia Woolf fins a la guerra», *Quaderns. Revista de Traducció*, núm. 21, p. 57-72.
- MARTÍN (2015): Àlex Martín Escribà, *Rafael Tasis, novel·lista policíac*, Barcelona: Alrevés.
- SIMBOR (2007): Vicent Simbor Roig, «Rafael Tasis, el crític que estimava la novel·la», *Llengua & Literatura*, núm. 18, p. 233-255.
- SOLDEVILA (1930): Carles Soldevila, «La nova era literària», *Revista de Catalunya*, núm. 64 (desembre), p. 308-322.
- VALLVERDÚ (1977): Francesc Vallverdú, «L'edició catalana de 1923 a 1930», *Els Marges*, núm. 9 (gener), p. 23-50.

LES NOVELLES DE RAFAEL TASIS:
CRÒNICA D'UNES IL·LUSIONS ESTRONCADES

MAGÍ SUNYER

Universitat Rovira i Virgili

El segle i escaig que va de 1833 fins a 1939 constitueix un cicle complet de la història catalana. Amb l'ocupació franquista, es va clausurar, durant un període molt més llarg que els dels totalitarismes espanyols anteriors, la tendència progressiva de la societat i es va produir una regressió espectacular en tots els àmbits. Abans, des de la mort de Ferran VII (1833), quan es van iniciar els reiterats intents de construir un estat modern, els canvis de tot tipus havien adquirit una velocitat cada vegada més vertiginosa i la societat s'havia transformat de manera insòlita. La literatura catalana, artísticament —no comercialment— normalitzada al final del segle XIX, havia proporcionat, amb moderació, l'èpica d'aquesta evolució vuitcentista, sobretot en les narracions de Narcís Oller i, en mesura menor, en la d'altres escriptors, com Josep Pin i Soler o Dolors Monserdà. El fenomen no s'havia produït amb la mateixa ambició que en literatures com la francesa, l'anglesa o la russa, i és lògic que fos així perquè la catalana tot just es començava a recobrar d'un llarguíssim sotrac. És amb Oller que l'escriptor Rafael Tasis vol entroncar quan es proposa bastir un fris novel·lístic de la Catalunya, i més en concret de la Barcelona, del seu temps, en el projecte no culminat d'escriure nou novel·les que narressin els primers quaranta anys del segle XX.¹

1. Aquest estudi forma part de la investigació del grup de recerca Identitat Nacional i de Gènere a la Literatura Catalana, de la Universitat Rovira i Virgili, i del Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana (GRILC, SGR 2014 -755), reconegut com a consolidat per la Generalitat de Catalunya. Vull expressar el meu agraïment a Montserrat Corretger, que m'ha facilitat materials de difícil accés de Tasis o sobre Tasis que ella coneixia com a resultat de la seva investigació sobre la literatura de preguerra i d'exili.

1. EL NOVELLISTA RAFAEL TASIS

Anteriorment, he publicat dos estudis sobre l'escriptor (TASIS 1994 i *Centenari* 2008) que vaig fondre en un capítol del llibre *La ciutat nova* (SUNYER 2009). M'excuso en aquesta circumstància per no haver de repetir detalls biogràfics i bibliogràfics que, per altra banda, tracten amb solvència el meus companys de volum, cadascun en l'àmbit de què s'ocupa. Les qualitats d'intel·lectual polifacètic i compromès (DANÉS 2006) —novellista, dramaturg, traductor, periodista, historiador, memorialista, polític— i de treballador eficaç i infatigable de Rafael Tasis han estat remarcades sovint (GUANSÉ 1994: 170) i insistir-hi resultaria reiteratiu, inútil.

Tampoc no dedicaré gaire espai a caracteritzar el novellista Rafael Tasis. Ell va construir una imatge poc favorable de la qualitat de la seva narrativa perquè, malgrat la declaració que quan va publicar la primera novel·la «se sentia un novellista per vocació» (TASIS 1962: 7), no són estranys els passatges en què parla dels seus llibres com «feixos de paper ennegrit amb febre, sense gaires preocupacions estilístiques» (TASIS 1962: 10), corroborats per referències a una redacció apressada, molt ràpida, d'alguns dels seus textos més coneguts: «em manca el temps per a dedicar-me a una obra d'empenta» (TASIS 2011: 411). Miquel Arimany (1967: 188) en fa esment com una «aversió a repassar». Tasis arriba a l'extrem de confessar recança a l'hora de rellegir-se: «Em fa molta angúnia llegir les meves obres, perquè sempre hi tinc disgustos» (TASIS 2011: 414). No és un assumpte de què m'hagi d'ocupar en aquest moment, només vull remarcar que entre la declaració de modèstia —potser fonamentada en la consciència d'haver tingut una formació precària, compensada per l'abundància de lectures— i l'exhibició d'un extrem sentit pràctic, el novellista no ajudava a valorar els textos.² I es tracta d'una entrada injusta i enganyosa en les novel·les, perquè, malgrat la voluntat d'escriure una narrativa sense complicacions, un cop es va haver deslliurat d'alguns trets estilístics enfarfe-

2. Afegim-hi, només un altre exemple, aquest potser més tocat pel tòpic, la dedicatòria d'*A reculons*: «A Armand Obiols, que va tenir la idea d'aquesta novel·la i que podia haver-la escrita molt millor que jo» (TASIS 2015: 21).

gadors, fruit de la inexperiència juvenil i de determinats vicis propis dels primers llibres dels escriptors de la seva època,³ la prosa de Tasis va esdevenir un vehicle molt adequat per a les històries que narra. Examinat en perspectiva, Tasis és un bon novel·lista que no tenim prou en compte per la manera com es van publicar les novel·les i per la poca capacitat de la cultura catalana per absorbir amb normalitat els escriptors, assignar-los un lloc adequat i procurar-ne una circulació convenient.

En efecte, s'ha de tenir en compte que, com en tants altres escriptors catalans, la publicació extemporània de la majoria d'aquests llibres no ha permès formar-se'n una imatge completa. Considerem que l'any passat, cinquanta anys després de la mort del novel·lista, han aparegut, en primera edició, dues novel·les, una de les quals va quedar inacabada, és cert, però l'altra, *A reculons*, havia romàs inexplicablement inèdita, rebutjada per l'editor, essent com és un excel·lent relat fantàstic que, si això existís d'una manera regular en la literatura catalana, s'hauria de convertir en una novel·la comercial de qualitat.

Per a l'anàlisi concreta que aquest article es proposa, no es tindran en compte les tres novel·les policiaques de l'escriptor —les que van gaudir d'una major però efímera popularitat— sinó les cinc que a continuació es relacionen, per ordre cronològic del període retratat: *Abans-d'ahir* (1956), *Tres* (1962), *Vint anys* (1931), *Muntaner, 4* (inacabada, 2015) i *A reculons* (2015). Aquestes peces d'una projectada «comèdia humana» no es van lliurar al públic ni en l'ordre cronològic de l'assumpte ni en el d'escriptura, perquè, de totes, només *Vint anys* i *Abans-d'ahir* —signada a Premià de Mar els anys 1953-1954— es van publicar poc després de la redacció; en canvi, *Tres* s'havia escrit entre febrer i maig de 1941 a París i s'havia repassat a Barcelona entre juny i setembre de 1950, els capítols que ens han arribat de *Muntaner, 4* es van redactar a París l'any 1940 i *A reculons* estava acabada el 1957. Aquesta falta d'ordre en la publicació ha obligat els lectors de cada novel·la a no tenir en compte el conjunt.

Abans-d'ahir s'ocupa de l'època dels progenitors, amb detalls aprofitats de la història familiar, com les estades a Cuba del pare; *Tres*

3. C. A. Jordana (1931) va assenyalar els defectes d'estil d'aquesta primera novel·la.

narra la peripècia de la generació de Tasis des de 1917 fins a la guerra; *Vint anys* és la novel·la de la crisi de primera joventut;⁴ *Muntaner, 4*, que és una llàstima que no es completés, es focalitza en els anys de guerra. *A reculons* no té el mateix plantejament realista sinó que desenvolupa la ficció d'unes vides que transcorren al revés, de la mort al naixement; a mesura que la narració avança, les persones rejoyeneixen en comptes d'envellir i els anys retrocedeixen des dels anys cinquanta del segle vint fins als setanta del dinou, un període més ampli que el del cicle de les altres novel·les però que l'inclou.

2. EL TESTIMONI D'UNA ÈPOCA

Ja s'ha apuntat que aquestes novel·les formen part d'una sèrie, plantejada com a més extensa, que volia construir el retaule del temps que va des d'inicis de segle xx fins al final de la guerra de 1936-1939 (POBLET 1967: 34-25).⁵ Joan Fuster (1971: 376) diu, a propòsit de *Tres*, que «pren l'aire d'una “crònica” viva, a la qual no falta, d'altra banda, la vibració d'un ideal mai no arriat». Maria Campillo i Jordi Castellanos (1988: 56) afirmen que, si el cicle s'hagués completat, «hauria estat la crònica no-

4. Aprofito l'avinentesa per a matisar l'afirmació que vaig fer en el pròleg de la novel·la quan es va reeditar (TASIS 1994). Hi aventurava que Pere Bernat més aviat representava la contrafigura del Tasis vitalista i dinàmic. Conegudes algunes anotacions de l'any 1928 del *Diari íntim* de l'escriptor —«Ja en tinc més de 22, i encara la vida no té per mi cap sentit» (TASIS 2011: 105), «La vida, la meua preciosa vida és buida de sentit» (TASIS 2011: 106)— sembla versemblant que Pere Bernat —d'altra banda, pseudònim habitual de Tasis (MANENT 1984: 257; TASIS 2011: 38)— mostri aquesta crisi de joventut. Domènec Guansé (1967: 49) atribueix a la novel·la un «anticipat existencialisme».

5. Vicenç Riera Llorca (1958: 63) ho remarca a propòsit d'*Abans-d'ahir*; Odó Hurtado (1957) considera que, entre els personatges d'*Abans-d'ahir*, destaca «el de la Barcelona d'una època, exposat amb mà de mestre». Hurtado (1962) s'hi esplaia en el comentari de *Tres*, amb l'emoció de qui hi veu reflectida la trajectòria pròpia, quan diu que la confluència de novel·la i crònica deixa «en els homes de la nostra generació i de la nostra classe mitja, un regust agredolç, amb notable predomini de l'agror». Especula que els personatges són tan convincents «que alguna vegada m'ha semblat endevinar una clau. Però he arribat a la conclusió que no».

vellada de la Catalunya contemporània, des d'una concepció que situava les capes socials mitjanes com el seu nucli configurador». El novel·lista ho explicava en carta a Vicenç Riera-Llorca: «La meua obra pot prendre's a benefici d'inventari com una temptativa de reconstrucció de l'època que m'ha tocat viure, sobretot en tant que català» (TASIS 2011: 415) i, encara, amb l'accent posat sobre l'empremta generacional: «Com a novel·lista, aspiraria a donar testimoni de la meua època, a declarar en nom de la meua generació, que va tenir potser moltes culpes, però també molt d'entusiasme i que, principalment, va ser honrada i sincera» (TASIS 2011: 414). És una literatura que neix de la necessitat d'explicar «les alegries, les angoixes, les misèries, els triomfs i les desfetes d'aquells anys trasbalsats que es cloïen, almenys provisionalment, amb el pas d'un coll dels Pirineus, entre La Vajol i Les Illes, el dia 5 de febrer de 1939» (TASIS 1962: 8).

La derrota en la guerra —la guerra mateix i la sang vessada a mitjan 1936— adquiria una dimensió superior per al novel·lista, que havia nascut l'any 1906, havia publicat la primera novel·la el 1931 i havia viscut per a la realització dels ideals republicans: «És difícil de negar, en efecte, que la guerra de 1936-1939 i el seu desenllaç —però també el seu inici— representin el fracàs d'una generació, que per a entendre'ns podem dir-ne la de la República» (TASIS 1962: 11). S'hi va afegir l'exili i, de seguida, l'altra guerra i una nova ocupació totalitària, aquesta vegada pel nazisme, de la ciutat on s'havia refugiat. Fou quan va témer que potser es cloïa, amb més contundència que amb la recent derrota republicana, una etapa de la història d'Occident. Quan un soldat alemany proclamava que amb l'entrada dels nazis a París havia mort la Llibertat, l'escriptor es preguntava si era cert i enllaçava la guerra de què venia amb la que s'havia trobat:

Ha mort avui, en efecte, la Llibertat? Aquesta Llibertat per la qual nosaltres ens hem batut tants de mesos, per la qual ens hem exiliat i en la qual encara confiàvem? [...] El vell món que avançava lentament cap a la pau mundial i cap a la felicitat de tothom sense treure del seu altar major l'efígie sagrada de la Llibertat, ara es veu trasbalsat, desfet, vençut. El símbol és fet miques sota els tancs, monstruosos carros de Jagernaut. (TASIS 2015*b*: 14-15).

És des d'aquesta perspectiva que el cicle constituït per aquests relats adquireix una dimensió èpica superior, perquè conté la tragèdia d'un segle xx que va ensenyar els ullals en la Primera Guerra Mundial i es va exhibir impúdicament en l'esclat bèl·lic del feixismes, d'aquell segle xx que va esclafar l'optimisme ingenu que el vuit-cents s'havia permès de generar,

quan la Humanitat creia que la pau era una cosa definitiva, segellada a través d'Exposicions Universals i catàlegs de grans magatzems, i que el progrés havia d'avançar fins que cada negret de l'Àfrica, cada xinès de l'Àsia, cada esquimal dels Pols, sabés de llegir i escriure i votés de bon matí per uns homes justos i assenyats. Aquella època és abans-d'ahir; ni lluny ni a prop; l'època dels meus pares i els meus avis: quan totes les ambicions que nosaltres hem hagut de deixar pels camins de la joventut i la maduresa, entre alarmes i catàstrofes, eren una perspectiva intacta per a ells. (TASIS 1988: 123)

Es tracta d'un optimisme que no es limitava al progrés tecnològic, tan evident, sinó que s'havia escampat per una sèrie de projectes ideològics esbossats en la centúria anterior, no necessàriament contradictoris entre si: «El segle vint ha de veure l'acabament de totes les guerres, l'extensió dels invents, el regne de l'electricitat... ha de veure també el triomf de Barcelona i [...] el triomf del catalanisme i [...] l'adveniment de la República i de la fraternitat social...» (TASIS 1988: 220).

Són il·lusions que s'expressen en tota mena de paratextos que acompanyen aquestes novel·les o s'hi insereixen, les mateixes que, en etapes diverses de la seva trajectòria, expressen amb vehemència els personatges de *Tres*, el més ampli i generacional d'aquests relats; ja en el 1917, quan Francesc Vilà preveu l'esclat de la potència nacional i obrera de Catalunya, «I Barcelona, que era el braç potent de Catalunya, el seu cervell i el seu múscul, alçava la bandera de la revolta i acollia els ferments renovadors, dirigia, pactava i orientava.» (TASIS 1966: 49). El capítol de la novel·la que simbolitza la coincidència entre la perspectiva vital oberta dels protagonistes i la del país és el que es titula «Allò que farem». Els tres nois, amb el títol de batxillerat acabat d'estrenar, puguen al Tibidabo i contemplen Barcelona mentre reciten Cervantes i, sobretot, les odes de Verdaguer i Maragall. Som davant una escena inaugural

i els joves senten que el camp que tenen per córrer és immens: «Per a ells, l'ascensió al Tibidabo era una prefiguració de la lluita que emprendrien aviat» (TASIS 1966: 49). Cadascun concep la professió que ha triat amb un abast superior al d'una simple ocupació laboral: l'escriptor, el metge i també l'enginyer industrial, tal com defensa Francesc:

Jo penso que el món de demà, que ha de sortir d'aquest moment trasbalsat que vivim, serà un món adaptat a la tècnica moderna, un món que haurà de renunciar a l'ús de la força, de la coacció, de l'explotació humana, perquè tot això es contradiu amb el progrés de la civilització, que cada dia substitueix l'esforç de l'home pel d'una màquina al seu servei. L'enginyer serà el legislador d'una societat més sana i més feliç. Ja ho veureu! (TASIS 1966: 100)

Perquè, a més d'aquesta èpica política, social i nacional, que és la que a Tasis li interessa de retratar, hi ha les profundíssimes transformacions de tota mena que, per la via oberta durant el vuit-cents, s'endevinava que el nou-cents havia de dur. És allò que, des de l'enfocament irònic que comporta el capgirament del curs natural de les coses generat en l'acció d'*A reculons*, el pare fa notar al seu fill, en els últims anys del segle XIX: «La vostra generació ha viscut coses que nosaltres no podem ni imaginar» (TASIS 2015a: 119).

3. CRÒNICA D'UNES ILLUSIONS PERDUDES

Maria Aurèlia Capmany, dotze anys més jove que Tasis, va resumir en una frase el caràcter abismal de la derrota republicana: «Durant l'estiu del 39 liquidàvem tota una època i a l'altre cantó de la guerra va quedar un món remot, sense connexió amb la vida que vivíem» (CAPMANY 1977: 12). El franquisme fou un brutal parèntesi de trenta-sis anys que va comportar una regressió gairebé inexplicable en el segle XX català i espanyol. Jaume Fuster (1992: 14) va fer notar que Tasis no va traspasar —o ben poc, en el començament d'*A reculons* i en la part que correspon als primers temps de la vida inversa del protagonista— aquesta frontera temporal en les seves novel·les, totes, llevat de la primera, escrites en la postguerra.

Les novel·les enregistren les novetats tan absolutes que duia el progrés tecnològic. No les recollirem totes, que són moltes. La novel·la que les fa més evidents és *A reculons*, perquè li serveixen per a aplicar-hi la mirada irònica i còmplice que proposa el plantejament narratiu, fonamentat en la paradoxa. És així, per exemple, que l'any 1917 la família Pratdesaba canvia l'electricitat pel llum de gas, amb satisfacció dels vells i resistència del jove, i la voluntat d'«anar amb el temps» els mena a altres substitucions que, és clar, nosaltres hem de llegir, amb el somriure als llavis, com un trastocament del procés lògic: «de la mateixa manera que aquell any va canviar tres telers per un model més antic i en va tornar dos més als fabricants, va deixar el solemne Berliet, que els traginava al Liceu i els diumenges a missa, per abonar-se a una berlina del Picadero» (TASIS 2015a: 95). També, en aquesta lògica invertida, el pare del protagonista obre una botiga i deixa la fàbrica, que el 1901 deixa d'existir, en una regressió que, en realitat, mostra, per irònica oposició, quin va ser el curs real de les coses en l'evolució dels antics oficis cap a la industrialització.

En l'escenari d'una Barcelona en prodigios creixement urbanístic —per a la Carme d'*Abans d'ahir* l'Eixample encara és la muntanya (TASIS 1988: 25)—,⁶ les prodigioses transformacions van en paral·lel amb uns esdeveniments històrics que arrenquen amb la guerra de Cuba, l'emergència del catalanisme polític i del lerrouxisme, les anomenades Setmana Tràgica i Setmana Còmica, la Primera Guerra Mundial, les grans vagues, la mort de Prat de la Riba, el pistolerisme, la dictadura de Primo de Rivera, la temptativa de Prats de Molló, la proclamació de la República, els Fets d'Octubre, l'empresonament del govern de la Generalitat, el triomf electoral de 1936, l'esclat i el curs de la guerra —*Muntaner*, 4 està dedicada de ple a descriure-la—, o, des de la ja comentada marxa inversa dels esdeveniments d'*A reculons*, el recorregut a l'inrevés fins a l'exposició del 1888, i abans. Sempre amb l'adhesió declarada de Tasis al catalanisme i l'antipatia no

6. Sobre la base de l'esmentada paradoxa regressiva, tal com assenyalen Montserrat Bacardí i Francesc Foguet (TASIS, 2015a: 13), *A reculons* retrata «la desconstrucció i l'encongiment de la ciutat, el progressiu empetitiment», el despullament d'edificis de la plaça d'Espanya, les avingudes que retornaven a la condició de terreny natural, etc.

menys manifesta pel comunisme i per l'anarquisme, no exempta d'humor —defineix els anarquistes com una «barreja d'espiritistes i vegetarians» (TASIS 1966: 53).

El curs dels esdeveniments polítics ve acompanyat per les modificacions, no tan espectaculars però més profundes, dels costums i els comportaments de les persones. A *Abans d'ahir*, se'ns descriuen els balls de La Paloma; a *Tres*, a més de les representacions clàssiques i avantguardistes del Liceu —els ballets russos, Picasso, Satie, Nijinsky—, es detalla l'esclat de la Barcelona frívola en els anys de la Primera Guerra Mundial. Esdevinguda refugi neutral en el conflicte, tothom hi troba el seu ambient adequat: «No era pas debades que el riu d'or fluïa sense interrupció damunt la ciutat i damunt tot el país» (TASIS 1966: 75). Cada grup social se situa en un indret específic, es traça una toponímia de la diversió. La burgesia, a la Rambla; els menestrals i petitburgesos, al Paral·lel:

La part baixa de la Rambla, amb el nucli resplendent del vell Principal —esdevingut «Principal Palace» per estar més a to amb els seus espectacles internacionals—, el «Lion d'Or» i l'«Excelsior», congriava tota la febre d'aquella burgesia que no sabia com esmerçar els diners i que es deixava explotar sense recança per un núvol d'aventurers cosmopolites. [...] Però el Paral·lel, amb els seus immensos cafès populars i amb els seus *music-halls* remorosos d'escàndols, on l'interès es migpartia entre l'escenari i la seva successió d'artistes «líriques i coreogràfiques» que exhibien les seves gràcies més íntimes en el dinamisme de la rumba, i la «pastera» arrecerada darrera d'unes vidrieres... (TASIS 1966: 75-76)

Aquesta distribució no exclou les interferències: a *Vint anys*, a Pere Bernat se li desvetlla la sexualitat en un cabaret d'aquesta part baixa de la Rambla i també acut al districte cinquè i al Paral·lel. Tanmateix, les novetats autèntiques que li fan ballar el cap són el futbol i els banys a la platja. Del primer, se subratlla la significació patriòtica del Barça, els segons representen un nou àmbit de llibertat per als joves. Els banyistes de Tasis —com la família d'*Eva*, de Carles Soldevila— van a Castelldefels, de la mateixa manera que els orígens familiars de molts dels seus personatges són sitgetans, amb clares referències autobiogràfiques.

La ciutat en què es projecten els desitjos, les ànsies de fugida i els ideals d'aquests personatges és París. Tasis la coneixia bé, hi va viure exiliat en plena ocupació nazi i hi va escriure alguns d'aquests textos. París significa el món frívol i de luxe dels grans restaurants i les sales de festes on pot acudir el Pere Fius d'*Abans-d'ahir* i, en la mateixa novel·la, el lloc on fuig Clotilde quan s'escapa amb el seu patró, que l'hi abandona per tornar amb l'esposa. És també on s'exilia el Francesc de *Tres*, per evitar la repressió de la dictadura, i on coneix altres exiliats polítics i alguns artistes. A París marxa també la Maria Rosa de *Vint anys* amb el músic Enric Vives, per viure l'aventura de la llibertat.

En aquest microcosmos, l'art hi té un paper destacat, sense arribar a la dimensió dels esdeveniments polítics. Ja s'ha fet esment de l'impacte de les avantguardes al Liceu, entre Picasso i Stravinsky. També a *Tres*, a París, Francesc fa coneixença amb un pintor català instal·lat a París, més atent al mercat que a cap altra cosa, que representa la degeneració de la investigació artística. La part més marginal de la bohèmia barcelonina apunta a *Muntaner, 4*, a través d'un personatge retratat per Joaquim Biosca, el pintor dels grups més marginals entre els adeptes a la religió artística. *Vint anys*, novel·la de les turbulències adolescents, acusa l'impacte del jazz. Si l'escriptor per antonomàsia d'aquests relats és el Joan Portabella de *Tres*, poeta i periodista, assidu de l'Ateneu —s'hi introdueixen les polèmiques sobre el premi Crexells—, home d'acció, de manera més iniciàtica, el Pere de *Vint anys* ingressa en una societat d'escriptors novells. En canvi, no s'ofereix una imatge gaire complaent del pare de Maria Rosa, l'escriptor famós. Més interessant resulta un membre no tan jove de la colla de Castelldefels, Josep Roure, que, en un reflex humorístic de les dèries surrealistes, col·lecciona un arxiu oníric de les seves coneixences.

El debat religiós va marcar aquest segle que es va iniciar amb la crema de convents de 1835 i va culminar amb la repressió violenta de l'element clerical de 1936, amb la Setmana Tràgica com a fita cridanera entremig. Àmplies franges de la població consideraven la jerarquia eclesiàstica i la majoria del clergat com a forces de reacció, de regressió i de repressió. Excepcions a banda, l'element clerical no es preocupava gaire de desmentir-ho, més aviat ho confirmava. El republicanisme, l'anarquisme i el socialisme consideraven l'Església, que era objecte

continu d'atacs per part de revistes tan populars com *La Campana de Gràcia* o *La Tramuntana*, enemiga del progrés i dels drets civils i dels obrers. A aquesta caracterització respon el retrat que Tasis forneix, amb una espurna d'ironia, del Jaume d'*Abans-d'ahir*, republicà: «Partidari exaltat de l'amor lliure i dels enterraments laics, la seva fidelitat conjugal era modèlica, i havia de resistir amb heroisme les escomeses de tot de capellans més o menys parents de la muller» (TASIS 1988: 37). Jaume, que havia estat federal, d'acord amb els temps, derivava cap al fusionisme i, de seguida, cap al lerrouxisme.

Aquesta controvèrsia religiosa és present en les novel·les, i es planteja en les definicions dels joves amics de *Tres* quan Francesc, format en els ateneus populars, declara que no creu en Déu i això promou una discussió entre els amics adolescents. En les argumentacions de Francesc, hi aflora un ateisme que no elimina la figura de Jesucrist com a revolucionari, ni les seves doctrines ni els seus fets, tal com proclamaven les ideologies avançades de l'època: «Sí, els trobo admirables. Segurament són els ensenyaments morals més purs i desinteressats que mai s'hagin predicat en aquesta terra. [...] I què?» (TASIS 1966: 91). No tan lluny d'aquest plantejament, el Pere Bernat de *Vint anys* es considera religiós però no catòlic; la seva religió és la dels grans principis considerats naturals, «la de Déu i la justícia, de la bondat i l'equitat» (TASIS 1994: 73).

En paral·lel, les ànsies d'espiritualitat es canalitzaven per vies alternatives, que tant podien ser les cristianes sectàries —com la del Dalmau Bartrina de *Muntaner*, 4, que està convençut que la revolució de 1936 indica la nova vinguda de Jesucrist, el Gran Adveniment, el Judici— com altres de més generalitzades. Des del principi dels anys seixanta del segle XIX, l'espiritisme havia adquirit una força insospitada (HORTA 2004). La literatura ho va enregistrar: textos de Joan Salvat-Papasseit i Màrius Torres, entre d'altres, en són deutors; a *Eva*, de Carles Soldevila, es descriu una sessió espiritista. També a *Abans-d'ahir* un adepte de la invocació d'éssers d'ultratomba, Miquel Ferran, arrossega l'escèptic Sebastià, que no en quedarà convençut, a una vetllada de transmissió d'esperits. Ferran «es defensava de convertir en una nova religió, en un culte estrany als morts, aquella creença que l'atreia amb una argumentació clarament distintiva: és una cosa cien-

tífica» (TASIS 1988: 133). La distància que hi manté el narrador es fa evident quan temps després Ferran insisteix a Sebastià que hi hauria de tornar, que la mèdium fa grans progressos, i en la darrera frase de l'entusiasta hi introdueix la ironia: «Em penso que aviat produirà ectoplasmes i tot, com l'Eusàpia Palladino. Tot científic, eh?» (TASIS 1988: 157).

De les grans revolucions de la centúria, la més profunda fou la modificació substancial del paper de la dona en la societat. Neus Real (2006: 15) ha escrit que «En les primeres dècades del segle xx, el món occidental va experimentar una de les transformacions essencials de la història contemporània: l'accés generalitzat de les dones a l'esfera pública» i que «La cultura i, específicament, la literatura van ser dels primers espais on es va evidenciar la transformació». Ella ha estudiat les escriptores de preguerra, però ara ens interessa el canvi d'imatge de la dona en la literatura d'aquesta època, enregistrat en narracions escrites per dones però també per homes, com és el cas de Josep Maria de Sagarra a *Vida privada*, Carles Soldevila a *Fanny* o Rafael Tasis. Bona part de les dones retratades en aquestes novel·les perllonguen una mentalitat antiga que les lliga a les convencions i a una funció social que sembla immutable i eterna a *Abans-d'ahir*. La mare d'Antoni, el marit infidel, medita sobre l'estratègia que ha d'adoptar davant la seva nora perquè perdoni les relliscades contínues del marit. Li recordarà les obligacions de gènere:

I les dones, ¿què podien fer sinó perdonar, perdonar sempre? Era molt fàcil, això d'abandonar el marit, de dur-se'n els fills, perquè ell havia estat infidel. Però una bona muller, una muller cristiana, no tenia dret a fer-ho. S'havia de sacrificar. Havia de perdonar, una i mil vegades. Havia de restar a casa, dissimular les coses que sabia, ajudar el culpable a sortir-se dels mals passos en què es trobava. Esperar el nou fill i els nous disgustos. Isabel havia de quedar-se, no podia anar-se'n. (TASIS 1988: 114-115)

És, amb molts matisos però amb un conformisme similar, el que pensen moltes de les dones d'aquests relats, com la Quimeta de *Muntaner*, 4, que declara lapidàriament: «Les dones només podem servir per a una cosa. Per a dues, vaja. Per a estimar un home i per a tenir

fills. No li sembla que ja és prou?» (TASIS 2015*b*: 194). Multitud de detalls caracteritzen aquest tipus femení que llavors ja començava a ser «antic» i que, amb la derrota de la República, tornaria a esdevenir habitual.

A aquesta mentalitat tradicional s'oposa la de les dones que necessiten expandir-se, dur una altra mena de vida. És contra la voluntat de la seva mare que Clotilde busca una feina fora de casa i decideix no casar-se amb el pretendent que li tenen assignat, i la filosofia que mou aquestes actuacions va més enllà d'una simple rebequeria, tal com manifesta al seu germà Sebastià: «Dels meus pensaments i les meves inclinacions, ningú no en pot ésser jutge!» (TASIS 1988: 160). Clotilde fa una exposició completa de les denúncies —l'esclavatge casolà, la dependència dels pares o del marit— i dels arguments igualitaris del feminisme que desemboca en una reivindicació clara i concisa: «No vull res més: tenir igualtat per al treball amb els homes. Si podem treballar, serem lliures...» (TASIS 1988: 86), i en una declaració definitiva: «Vull sentir-me independent i mestressa de mi...» (TASIS 1988: 86). És la dona moderna que decideix tota sola, que emprèn l'aventura a París amb un home casat i que no es doblega al casament imposat ni quan l'amant l'abandona a París i el seu germà la va a buscar, la dona que, conduïda a un atzucac, ignorada per la seva mare d'una manera definitiva,⁷ decideix suïcidar-se. Clotilde és un exemple tràgic dels canvis que havien de conduir la dona d'una situació de dependència a una autonomia notable. El punt culminant d'aquest alliberament es va produir durant la República, quan simptomàticament, tal com es recorda a *Muntaner*, 4 (TASIS 2015*b*: 22), es va instaurar el vot femení. Fou una llibertat incompleta i breu, perquè amb el franquisme es va produir una regressió brutal; com en totes les qüestions en què s'havia aconseguit un progrés ideològic i social, es va obrir un abisme respecte als temps anteriors.

7. Odó Hurtado (1957) fa referència a la versemblança del personatge de la mare situat en la seva època però no en la posterior, des de la que ell escriu, com una constatació del canvi de valoració moral que s'ha operat en la societat: «La figura de la mare d'una severitat tant de l'època i tant excessiva i desproporcionada als nostres ulls d'ara».

Vint anys és la novel·la de Rafael Tasis en què el debat sobre el paper de la dona és més viu. Per mitjà de les dones per qui Pere Bernat s'interessa, s'hi enregistra la varietat de models femenins d'un temps de canvis. Mercè Vallescà representa la noia convencional sense altres aspiracions que el matrimoni i una vida normal. Podríem pensar que Júlia, la noia que treballa en un cabaret i es prostitueix, té una concepció avançada de la moral, però, en una paradoxa notable, quan coneix l'ambient dels joves a la platja de Castelldefels, reacciona de manera inesperada. El novel·lista utilitza la ironia per a explicar-ho: «Júlia havia descobert que tenia una moral. Una moral que no s'aplicava a ella mateixa, potser, però que considerava obligat d'oposar a totes les extralimitacions que es permetien els fets i les persones al seu davant» (TASIS 1994: 61). La jove prostituta reacciona contra la relaxació de formes a la platja i considera que Pere Bernat ha de deixar d'anar-hi. Les raons són exposades en la mateixa corda irònica pel narrador: «Ella era d'una terra interior, i la manca d'aigua, fos la que fos, li havia fet identificar la idea de la indecència amb la de la nuesa, del bany i de la mar» (TASIS 1994: 61), perquè els joves banyistes són massa lliures i van massa poc vestits i, sobretot, «les noies que concorrien a la platja no tenien tampoc gaires escrúpols a exhibir, sota el bes del sol, encisos corporals que eren examinats fredament, però amb competència, pels ulls escrutadors dels homes» (TASIS 1994: 61). Pere Bernat enregistra la paradoxa, en dues fases: en primer lloc, ell que, influït per la literatura redemptorista de Tolstoi s'havia acostat a la prostituta, comprova amb sorpresa que la noia el vol redimir a ell; en segon, la reacció de la noia es produeix alhora que ella mateixa decideix que han de trencar les relacions perquè accepta convertir-se en meretriu privada d'un home ric, que la retira del cabaret i li posa un pis.

La dona clau de la novel·la és Maria Rosa Vilanova, la que representa, amb plenitud i agosament, el model de dona moderna d'entreguerres.⁸ En la presentació del personatge, a Castelldefels, ja s'ad-

8. Domènec Guansé (1931a: 6), a propòsit de Maria Rosa, diu que el novel·lista «ha sabut pintar amb encert el desvetllament de la voluntat i del sentiment de responsabilitat en la noia catalana», que la noia és «clara i forta, que no tem la vida, que sap esquitllar els flonjos sentimentalismes i que es lliura a un amor ardit». Guansé (1931b:

verteix que «hom la veia senyorejar la colla» (TASIS 1994: 66) i Pere Bernat l'observa impressionat: «intelligent, joiosa, sense carrincloneries ni escarafalls, i, amb tot, veia en ella una íntima dignitat que no l'abandonava mai» (TASIS 1994: 67). La seva amiga Nellie, anglesa, marca alguns dels paràmetres de la modernitat en les relacions intergenèriques: «No comprenc com ací, on els barcelonins us creieu moderns i europeus, encara hi ha tan arrelat aquest principi tan depriment i africà de no admetre la pura amistat entre un home i una dona» (TASIS 1994: 75). Pere Bernat replica que la «sana llibertat» que hi comença a haver a les platges properes a la ciutat és un signe dels canvis que, també en aquests aspectes, s'estan produint, però les noies no es deixen convèncer gaire, elles saben el preu que han de pagar per la llibertat que es prenen. Com en el cas de la Clotilde d'*Abans-d'ahir*, però sense les angoixes tràgiques de la noia emprisonada en una família amb una mare integrista, Maria Rosa té una obsessió a no caure en la trampa del matrimoni. Quan un dels nois argumenta que el matrimoni, «a desgrat de totes les seves tares, encara resta l'única solució, bona o dolenta, per a les dones. [...] Les garanteix, les protegeix fins a cert punt, i, sobretot, empara i santifica la maternitat» (TASIS 1994: 101), la noia li concedeix la raó sense modificar la seva posició: «Jo, però, no em casaré mai» (TASIS 1994: 101). La determinació és feminista —el seu pare escriptor, fa conferències sobre feminisme; ella mateixa escriu un article tan agosaradament feminista que suposadament provoca el tancament de la revista del grup d'escriptors en què Pere Bernat s'ha introduït — i ve exposada amb tota claredat: «les noies, per defensar-nos, hem d'atacar. Hem de lliurar-nos a les diversions, als plaers, procurar d'assolir les mateixes llibertats que tenen els homes, i així, si no reeixim a trobar aquest company somniat per a tota la vida, no ens hem de migrar en la inútil espera, com les nostres tietes encotillades i reclo-

266) pondera la dimensió de la figura de Maria Rosa com el tret més destacat de la novel·la: «el seu mèrit principal és el d'haver sabut crear una deliciosa figura femenina, alhora tendra i baronívola, en la qual són concentrades les millors qualitats de l'actual joventesa catalana». Cecili Gasòliba (1931, 2), en canvi, considera que la resolució de Maria Rosa no convenç perquè és «quelcom pirandelliana».

ses» (TASIS 1994: 102). El to radical i abrandat de l'article de Maria Rosa escandalitza el protagonista:

L'amor, heus ací l'enemic de les dones. Ell és el parany fatal que ens deixa indefenses, que anorrea tota la nostra força enfront de l'home. La societat se n'aprofita per fer-nos esclaves, i tota la llibertat que dóna a mans plenes a l'home, ens la nega a nosaltres, tot acusant-nos de febles, després que ha estat ella, valent-se de la metzina perillosa de l'amor, que ha desfet el nostre esperit i ha anul·lat el nostre instint defensiu. (TASIS 1994: 133)

4. UNA REVALORACIÓ NECESSÀRIA

No cal insistir gaire, ens hi hem esplaiat prou, en el caràcter de crònica d'aquestes novel·les i els subratllats de les característiques d'un univers progressiu que es va estroncar de manera violenta i tràgica l'any 1939. Tal com assenyalava Odó Hurtado (1962) en una carta en què comentava *Tres*, el retrat correspon a un grup social:

la història dels teus protagonistes és la meua —i, no cal dir, la teva—, o sigui la d'uns homes que arrenquen d'una adolescència burgesa sense problemes, amb «el plat a taula», que als trenta anys veuen a l'abast de la mà la realització dels seus somnis més volguts i fracassen enmig d'un devessall de sang i de misèria, arrossegats per unes forces incontenibles creadores dels teus «monstres», que estan infinitament més enllà de les seves possibilitats d'evitar-ho.

La narrativa de Rafael Tasis, sobretot, explica aquests somnis i les circumstàncies que els van condicionar. Llegida des de la segona dècada del segle XXI, quan els requisits estilístics de la narrativa catalana s'han esllanguit en benefici de la comercialitat, fa incomprendible aquella necessitat sovintejada del novel·lista d'excusar-se per la descurança dels textos. Al contrari, s'hi observa una professionalitat que molt sovint no és fàcil de trobar en novel·les celebrades i aclamades en l'actualitat. Molt probablement, si no hagués explicat que escrivia tan de pressa i que ben just si corregia, ningú no se n'hauria adonat. Però

no sabríem retreure com un defecte l'alta exigència literària d'aquest home íntegre i conscient que fou Rafael Tasis.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ARIMANY (1967): Miquel Arimany, *Símbol vivent*, Barcelona: Arimany.
- CAMPILLO-CASTELLANOS (1988): Maria Campillo i Jordi Castellanos, «Rafael Tasis», dins: Joaquim Molas (dir.), *Història de la literatura catalana*, Barcelona: Ariel, vol. XI, p. 52-56.
- CAPMANY (1977): Maria Aurèlia Capmany, *Pedra de toc*, 3a ed., Barcelona: Nova Terra.
- CENTENARI (2008): *Centenari Rafael Tasis. 1906-2006*, Barcelona: Institució de les Lletres Catalanes.
- DANÉS (2006): Adriana Danés Sala, «Rafael Tasis als primers anys trenta. Un model d'intel·lectual patriota», dins: Ramon Panyella i Jordi Marrugat (eds.), *L'escriptor i la seva imatge. Contribució a la història dels intel·lectuals en la literatura catalana contemporània*, Barcelona: L'Avenç, p. 208-221.
- FUSTER (1971): Joan Fuster, *Literatura catalana contemporània*, Barcelona: Curial.
- FUSTER (1992): Jaume Fuster, «Un llibre que porta cua», dins: Rafael Tasis, *La Bíblia valenciana*, València: Edicions 3 i 4, p. 9-16.
- GASÒLIBA (1931): Cecili Gasòliba, «Vint anys, per Rafael Tasis i Marca», *La Nau* (10 setembre), p. 2.
- GUANSÉ (1931a): Domènec Guansé, «Vint anys, de Rafael Tasis i Marca», *La Publicitat* (5 agost), p. 6.
- (1931b): «Tasis i Marca, Rafael. Vint anys», *Revista de Catalunya*, núm. 73 (setembre), p. 266.
- (1967): «El novel·lista», *Serra d'Or*, núm. 1 (gener), p. 49.
- (1994): *Abans d'ara. Retrats literaris*, ed. de Josep Bargalló Valls, Tarragona: El Mèdol.
- HORTA (2004): Gerard Horta, *Cos i revolució. L'esperitisme català o les paradoxes de la modernitat*, Barcelona: Edicions de 1984.
- HURTADO (1957): Odó Hurtado, Carta a Rafael Tasis, Mèxic, 15 octubre, Arxiu familiar Odó Hurtado.
- (1962): Carta a Rafael Tasis, Mèxic, 2 octubre, Arxiu familiar Odó Hurtado.
- JORDANA (1931): Cèsar-August Jordana, «R. Tasis i Marca. Vint anys», *Mirador*, núm. 134 (27 agost), p. 6.

- MANENT (1984): Albert Manent, «Pseudònims catalans emprats a l'exili», dins: *Escriptors i editors del nou-cents*, Barcelona: Curial.
- POBLET (1967): Josep M. Poblet, *Rafael Tasis, conducta i exemple*, Barcelona: Grijalbo.
- REAL (2006): Neus Real, *Dona i literatura a la Catalunya de preguerra*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- RIERA LLORCA (1958): Vicenç Riera Llorca [V. R. L.], «*Abans d'ahir*, per Rafael Tasis», *Pont Blau*, núm. 63, p. 26-27.
- SUNYER (2009): Magí Sunyer, «El novel·lista Rafael Tasis», dins: *La ciutat nova. Literatura sobre llibertat, igualtat i catalanisme*, Benicarló: Onada, p. 109-124.
- TASIS (1966): Rafael Tasis, *Tres*, Barcelona: Club Editor.
- (1988): *Abans-d'ahir*, Barcelona: Planeta.
- (1994): *Vint anys*, ed. de Magí Sunyer, Barcelona: Columna.
- (2011): *Diari íntim. Escrits autobiogràfics*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Barcelona: Acontravent.
- (2015a): *A reculons*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Valls: Cossetània.
- (2015b): *Muntaner*, 4, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Muro: Ensiola.

EL TEATRE DE RAFAEL TASIS,
ENTRE L'EXILI I LA REPRESA¹

JORDI LLADÓ

Universitat Oberta de Catalunya

Quina satisfacció sentir-se l'interpret d'un pensament, el portaveu d'una idea, l'home que encarna una figura característica d'una passió o d'un vici, l'heroi o el monstre.

Rafael Tasis, *Gulliver i els gegants*, 1949

1. UN AUTOR TEATRAL INCONEGUT A LA RECERCA D'UN CAMÍ PROPI

En emprendre aquest treball, vaig partir del complet estudi «Rafael Tasis i el teatre», que Francesc Foguet i Boreu publicà el 2013 a *Estudis Romànics* amb la intenció, més limitada, d'assajar una valoració de la seva producció teatral des de l'actualitat. D'antuvi em vaig plantejar la qüestió del gènere, tenint en compte que dins les múltiples facetes de Tasis com a escriptor, la d'home de teatre ha transcendit poc. Cenyt en aquest aspecte a la dècada dels cinquanta i als seus llindars, la seva obra de creació ofereix un balanç relativament fètil: cinc peces acabades, dues de les quals exhumades aquí, diverses traduccions i uns quants esbossos d'obres de diferent format que no arribaren a materialitzar-se; tot plegat complementa la trajectòria d'activista i crític teatral ben estudiada per Foguet, que s'encetà públicament el 1950 en participar en la crida pel Teatre Íntim (FOGUET 2013: 248). Tot i que la fita d'aquest treball és analitzar i valorar les seves peces, vull destacar dos elements contextuais importants: la

1. Vull expressar el meu agraïment a Montse Gutiérrez i Marina Carbonell per l'amable assessorament en la consulta del Fons Rafael Tasis i Marca de la Biblioteca d'Humanitats de la Universitat Autònoma de Barcelona, i també vull regraciar a Francesc Foguet i Boreu que m'hagi permès poar aquest treball en la seva rigorosa recerca.

col·laboració fèrtil com a traductor amb l'Agrupació Dramàtica de Barcelona i l'impuls a la creació del premi Joan Santamaria (1956), que amb el seu doble vessant de narrativa i teatre adquireix una singularitat sols explicable en l'excepcionalitat de l'exili i la postguerra.

Tasis declarà que les seves obres es conceberen durant l'experiència dels nou anys de desterrament a París, entre 1939 i 1948. Més encara: tot i el retorn, la perspectiva d'exiliat seguí sent essencial en el seu quefer posterior, tant per la continuïtat de contactes com a cònsol de la diàspora catalana com per la contribució al desvetllament cultural del país entre les dures restriccions del franquisme (GALLÉN 1985). Hugo Estenssoro (2005), a propòsit de V. S. Naipaul, afirma que entre els privilegis de l'exili figura l'acceleració del temps davant l'horitzó del possible retorn. Desplaçat en l'espai, l'exiliat viatja tothora en el temps, i el present és un maquillatge a l'espera del reconeixement i d'una possible epifania. Així, dos autors retornats el 1948, Josep Maria Poblet i Rafael Tasis, assisteixen a l'epifania com a dramaturgs dins l'encetat horitzó de renaixement teatral: «Amb Tasis, i com si ens ho haguéssim dit, vam posar-nos a escriure comèdies. Feia poc temps que la nostra llengua tornava a escoltar-se als escenaris i calia aportar-hi el concurs nostre» (POBLET 1967: 124).

Aquest afany queda ben demostrat amb la data de 1949 que figura al manuscrit de *Gulliver i els gegants*, la primera de les seves obres estrenades (TASIS 1949), si descomptem la intervenció un any abans com a coautor de *Bonjour México!*, «Espectáculo estrenado en París expresamente para México» de dos actes i vint-i-cinc quadres, segons consta en un programa conservat al fons de l'autor. Escenificada el desembre de 1948 a la ciutat de Mèxic, hi figuren com a autors Roberto Vicente i Carles Fontserè, amb lletra de Pierre Clarel, Rafael Tasis, André Camp i Jean Fred Melé. Un antecedent remarcable per a un autor atent a l'escena popular, com veurem. Quant al concurs global de l'autor dins el nostre teatre, Poblet afirma: «En les seves produccions no pretén pas descobrir la Mediterrània, ni sabem fins a quin punt cerca l'evasió, sinó [...] donar a la nostra escena un to que podríem dir civilitzat, contribuint al seu normal desenvolupament» (POBLET 1967: 128). Un altre crític i autor contemporani, Domènec Guansé (1994:73),

es lamentà de la frustrada aventura teatral de Tasis, en qui s'havien dipositat força expectatives.

Com a crític i activista Tasis se situa en l'herència d'un discurs d'avantguerra: la vindicació canònica de Josep Pous i Pagès o la coincidència amb autors i crítics significats d'aquell període com Domènec Guansé o Ramon Vinyes el 1950 a la penya de l'Hostal del Sol (FOGUET 2013: 248) són dos indicadors de la connexió amb una època polèmica respecte de la modernització de l'escena catalana com foren els anys vint i trenta. Tractar la relació de Tasis amb el teatre, doncs, comportarà tenir en compte l'anormalitat històrica de l'escena catalana. En l'esperit de servei que sempre mostrà l'escriptor barceloní, calia posar fil a l'agulla amb textos que ajudessin a acomplir la funció social del gènere amb la urgència que calia.

Gràcies a la diversitat de les peces que no passaren d'esbós i que ara hem pogut revisar, capim l'abast de la temptativa tasiana. *L'hora dels comptes*, amb tan sols quatre escenes (FOGUET 2013: 270-274) se situa a mig camí de la comèdia burgesa i el drama polític. *El forassenyat* (només se'n conserva el *dramatis personae*) és un drama històric protagonitzat per Jaume, infant d'Aragó, coetani de Jaume II el Just, i remet tant a la faceta d'historiador de Tasis com al possible emmirallament en el teatre de Ferran Soldevila. *Les mitges virtuts* o *Les noses* se situa a la Barcelona de «l'època actual» i és protagonitzada per uns «casats de nou» i sembla un paral·lel d'*Ella i els altres*, com veurem; per mitjà de les tres pàgines redactades, amb una primera escena i el resum-projecte l'obra, palpem una àcida comèdia burgesa, centrada en un personatge acabat de casar (Pere) que permet el relaxament moral de les seves germanes. Menys informació tenim d'*En Pau setciències*, de la qual conservem un full escàs que apunta cap al gènere de la peça anterior. Finalment, retrobem el Tasis popular a *La pubilla del Vinyet*, «sarsuela vuitcentista en tres actes, i en vers», de la qual sols es conserven uns quants versos. Aquest arc tan variat de gèneres mostra l'anhel de dotar el teatre propi d'una diversitat que l'acostés a la normalitat desitjada i, alhora, el desig de cercar una veu pròpia dins les variades possibilitats que s'oferien.

2. DUES OBRES AMB PERSPECTIVA HISTÒRICA: *PARALLEL 1934* (1953)
I *UN HOME ENTRE HEROIS* (1954)

Dues tensions bàsiques travessen la singladura teatral tasiana. La primera és la voluntat esmentada d'oferir un teatre normal i modern, que detectem en peces com *Gulliver i els gegants*, *Ella i els altres*, *La maleta* i en bona part de *Paralel 1934*, en tant que introducció de la temàtica policíaca a l'escena. En segon lloc, la necessitat de plasmar una circumstància històrica traumàtica que representa *Un home entre herois* i en part *Paralel 1934*, una adaptació efectuada per Josep Maria Pobleu de la novel·la *Un crim al Paralelo*, de Tasis, amb revisió final del narrador (POBLEU & TASIS 1953) i que es conserva, mecanoscrita, a la Biblioteca de Catalunya.

Sota l'embolcall amè de trama negra, *Paralel 1934* (el títol complet és *Paralelo 1934. Reportatge policíac en tres actes i onze quadres*) projecta una mirada nostàlgica de la Catalunya perduda dels trenta, miratge de modernitat que té com a emblema la Barcelona trepidant d'aquells anys, amb una nova marginalitat i unes noves formes de lleure: el Paralel i el seu entorn. Com captà el crític Lluís Marsillach arran de l'estrena, el 13 de març de 1953, al Teatre Romea, dirigida per la Companyia Teatral Catalana i encapçalada per Josep Clapera, la vitalitat de *Paralel 1934* radica en els aspectes sainetescos (FOGUET 2013: 253). En efecte: la recreació de l'espai i la galeria de tipus i quadres supera amb escreix l'interès de la trama. L'adaptació esporgà excessos de pintoresquisme en què incorre la novel·la, com ara el viatge a València realitzat pel duet protagonista que després reapareixerà a *La Bíblia valenciana*: el policia Jaume Vilagut i el periodista amb nas de detectiu, Francesc Caldes (TASIS 1960).

El virolat dibuix dels personatges de l'obra, a l'entorn d'una vintena, és traçat amb simpatia per mitjà d'un llenguatge viu i estilitzat, que constitueix la gran virtut del Tasis, format en el periodisme de *Mirador* i *La Publicitat*: en cap moment l'autor davalla a un sociolecte cridaner, i usa un registre que ens recorda el treball estilístic de Mercè Rodoreda amb els personatges poc lletrats.

D'entre la galeria de tipus, en sobresurt el protagonisme *in absentia* de Maria Bardají, l'assassinat de la qual és el pretext de tota la tra-

ma. Aquest personatge singular és un creuament de prestadora escanyarica i vella enamorada de la comèdia clàssica, germana, salvant totes les distàncies, de la mítica segrestadora del Raval, Enriqueta Martí. Les víctimes de Bardají són ben adultes, tanmateix: el jove amant *vampiritzat* Josep Ballester (lleidatà a la peça teatral i valencià a la novel·la) i un seguit de clients endeutats del barri i del cafè-concert Tam-Tam, amb els quals practica el préstec dissimulat sota l'ofici de venedora de loteria.

Darrere d'aquests tripijocs, un espectador de 1953 assistia a la plasmació i recreació d'una Barcelona on encara era possible la sicalipsi i l'espectacle nocturn ininterromput, amb un gran nivell de tolerància i exhibicionisme en qüestions de sexualitat, i on la boxa i el futbol s'imposaven en la massa, aquest nou fenomen urbà tan ben definit per Elias Canetti a *Massa i poder* (1960), que es palpa tothora en la peça. No és estrany que un veterà crític dels anys trenta com Josep Maria Junyent, sempre alineat amb el tradicionalisme d'*El Correo Catalán*, li retragués, en la ressenya al mateix periòdic, aspectes immorals (FOGUET 2013: 254). Crec que ni Poblet ni Tasis no pretenien escandalitzar, sinó mostrar el paradís esvàit en el record de la polsosa postguerra.

La darrera escena, amb la revelació de l'assassí que resulta que és l'amo del local, remet a moltes resolucions d'obres d'Agatha Christie, amb tots els sospitosos presents: l'inspector Vilagut trasllada la comissaria al Tam-Tam, en el que suposa de triomf de l'«atmosfera», el concepte adduït pel sagaç Caldes en abordar les seves recerques a través d'un aprofundiment entre morbós i divertit en l'ambient. Tant fa, però, qui sigui el criminal, tots tenen motivacions per venjar-se de Mercè Duran, el nom autèntic de Maria Bardají, dona de conducta lliure que amaga la pertinença a una família de classe i moral burgeses. El fresc caricaturesc és proper al gènere del còmic llegible en clau elegíaca: al 1934, el *Paralelo*, expressat amb aquest terme que és l'únic i conscient castellanisme destacat de l'obra, n'era una de les ànimes, de fet l'autèntic protagonista de la peça.

En contrast amb aquesta mirada juganera del passat, *Un home entre herois*, tragicomèdia en tres actes subtítulada *La víctima*, se centra en el trauma que significaren les guerres del país i el continent. En

un primer abordatge del text, que podem ubicar com a data més segura el 1954, en què obtingué el premi Ángel Guimerà a Mèxic i s'edità a Barcelona, detectem com Tasis plasma la particular experiència de la França ocupada. L'ocupant es concreta en l'oficial Braun, que mostra el típic hedonisme nazi respecte de París com a joia de l'ocupació; «Ah, quin país si poguéssim estar-hi en pau. Vins, licors, begudes, bona pintura, bona música» (TASIS 1954: 52). Però Tasis no dona detalls geogràfics dels seus personatges més enllà de l'origen txec del protagonista, un professor i intel·lectual de Praga refugiat, figura més aviat grisa i per moments grotesca. La imminència de l'entrada dels aliats (captada a través de la ràdio) dispara els fets. Situats en una casa de veïns qualsevol, observem com un paracaigudista enemic (Pere) es refugia a l'habitació de Maria Lluïsa, jove vinculada a la resistència, amb qui s'ordeix una atracció marcada pel destí. En aquest punt intervé Estrella, cabaretera protegida de Braun, que aposta per encobrir els «colomins» enamorats: ella informa l'oficial de la presència del paracaigudista, però proposa que el professor, un simple metec, sigui lliurat en lloc del soldat. El professor ho accepta en un primer moment i, en rebre la pistola que Braun li proporciona, intenta usar-la debades contra qui li ha donat: tot resulta un parany perquè cau abatut pels trets ràpids de l'oficial, que el mostrarà com al soldat reclamat per l'invasor. Sorpren que Braun prefereixi la mort i inculpació d'un anònim i inofensiu professor a la captura d'un soldat ocupant, però el fet queda justificat per la influència eròtica d'Estrella damunt Braun. La tesi de l'autor es palesa en les darreres paraules de Maria Lluïsa davant el cadàver:

Ha estat un crim. I n'he tingut la culpa jo! Pobre professor! Sense voler-ho. Més que un heroi, un home! Un home entre els herois. I jo l'he matat. L'hem matat entre tots. (TASIS 1954: 56)

Foguet (2013: 266) apunta, quant a aquest final, influxos de *Le malentendu*, d'Albert Camus, amb qui comparteix la idea del sacrifici. La mala consciència de Maria Lluïsa seria la mala consciència dels francesos quan, per acció o per omissió, constaten que els refugiats pateixen doblement l'ocupació i esdevenen boc expiatoris. El profes-

sor que només viu «en el món de les idees» és en bona part l'alter ego de Tasis, comparable a figures similars en el teatre coetani de Joan Oliver, com Cugat de *Ball robot*, intel·lectual també patètic en un món de triomfadors. Exiliat, el professor ha fugit per romandre fidel a les seves idees: «Em convindria molt que la guerra s'acabés. Entre la que vam tenir a casa nostra i la d'aquí, ja fa tants anys que no sé què vol dir viure en pau. [...] On era el poble? Vaig seguir al meu lloc a Praga» (TASIS 1954: 38-39). No cal llegir, doncs, en clau txeca sinó catalana aquesta figura d'intel·lectual que pateix la guerra després d'haver-ne suportat una altra, de la mateixa manera que l'evocació dels bombardeigs des de la ràdio amb termes tan propis de la premsa de guerra barcelonina com «bàrbars de l'aire», ens fa pensar més en la Barcelona de 1936-1939 que en París.

Un home entre herois fon la tradició minsa però apreciable del teatre de guerra català (encapçalada per *La fam*, de Joan Oliver) amb una dimensió de diàspora, tractada en obres com *Arran del mar Caribè*, de Ramon Vinyes, o en un enfocament europeu, *Galatea*, de Josep M. de Sagarra, una obra que deu anys abans havia rebut la mateixa incomprensió i calfred per part del públic i la crítica. En un exercici de *captatio benevolentiae*, l'intel·lectual antiheroi es permet la paròdia sobre el seu estat; així, els bombardejos interrompen la classe de verbs irregulars que dictava a unes alumnes, considerada un suplici encara pitjor, o es burla de la seva situació en referir-se al «resguard renovat de demanda provisional de passaport transitori de refugiats apàtrida de tercera classe». Amb aquestes tonalitats, que fan pensar en l'Oliver de *La fam*, Tasis vol llimar la matèria tràgica de la seva obra més ambiciosa. També hi són destacables dos elements de gran força dramàtica: una explícita i rigorosa unitat d'acció, d'antuvi, i, d'altra banda, la projecció de dues escenes paral·leles en el primer acte, element que n'accentua la coralitat, i que va desconcertar espectadors il·lustres com Pere Calders a Mèxic, en no ser ben resolta a les taules (CALDERS 2012).

Així, malgrat l'entusiasme que la representació del 26 de juliol de 1956, amb un repartiment encapçalat per Emma Alonso, a priori suscità dins la colònia catalana i el to ditiràmbic d'alguns comentaristes, hem d'atenir-nos a l'informe que Calders n'efectuà per carta al mateix

Tasis: «la força còmica del personatge-professor dominà per damunt del que jo crec que constitueix la teva intenció: presentar el desempar de l'antiheroi, de la veritable víctima d'aquestes guerres que hem viscut» (CALDERS 2012). En efecte, Tasis considerava «que podia ser una representació col·lectiva i simbolitzar un poble, una classe d'homes —unes idees si voleu—, condemnats per endavant al sacrifici» (FOGUET 2013: 257). Així ho van veure també Josep Vila Cuenca, a *La Nova Revista* (1956), quan parlava de «passat bèl·lic recent», o Manuel Alcántara Gusart, a *Pont Blau*, en referir-se a una «emoció universal susceptible d'arribar a tot enteniment» (FOGUET 2013: 258).

Aquesta mirada emotiva, ben explicable en l'entorn d'exili, contrasta amb els retrets gairebé unànims de la crítica barcelonina quan s'estrenà al Teatre Guimerà de Barcelona, sota la direcció de la Companyia Catalana de Lluís Orduna el 10 de desembre de 1958: la falseïtat dels tipus recalcada per Junyent a *El Correo Catalán*, la inversemblança de la història per Marsillach a *Solidaridad Nacional* o la reiteració per part d'Antonio Martínez Tomás a *La Vanguardia*, són només algunes de les reserves formulades a una obra que consideren desencertada malgrat els mèrits de la interpretació de Teresa Cunillé o certs detalls psicològics o humorístics (FOGUET 2013: 263-264). La tragicomèdia que hi veuen Calders i altres crítics es transforma en melodrama bèl·lic mal resolt als ulls de la crítica barcelonina que hi parà esment. No hi ha dubte que la peça no pogué trobar, ni en l'entusiasme de la diàspora mexicana ni en el limitat horitzó de l'escena catalana de postguerra, la dramaturgia adequada que sabés conjugar-ne amb eficàcia la força èpica i els elements grotescos, al capdavant al servei de la condició de la diàspora.

3. TRES COMÈDIES URBANES A LA RECERCA DE LA NORMALITAT ESCÈNICA: *GULLIVER I ELS GEGANTS* (1949), *ELLA I ELS ALTRES* (1952) I *LA MALETA* (1960)

Només un any després que Rafael Tasis es reincorporés a Catalunya, el 1949, signà la primera obra de teatre, *Gulliver i els gegants*, concebuda a París el 1943 i estrenada en sessió única el 3 d'abril de

1952 al teatre del Club Diagonal, sota la direcció dels germans Claudi i Joan Fernández Castanyer (FOGUET 2013: 252). Extraviada fins a la recent revisió del Fons Tasis (ara, a la Universitat Autònoma de Barcelona) i llegit el text complet, podem donar la raó a Poblet (1967: 125) quan considerava que aquesta obra era la millor de l'autor. Els tipus i els ambients són d'una vivacitat i detall encomiables, alhora que el desenvolupament i l'enjòlit plantejat és el més ben reeixit de les peces que li coneixem. A l'estil d'algunes obres dels germans Karel i Josef Čapek, admirats per l'escriptor als anys trenta, Tasis basteix una falla moderna a l'entorn d'un bon salvatge lletraferit que irromp en el viciat món de les lletres, les redaccions i les taules teatrals. Pere Julivert (el joc fonètic amb Gulliver hi és destacat) és un mecànic ajustador d'ofici que té tirada a la literatura des de la infància. Estimulat per Eulàlia, una bona veïna i fervent admiradora que treballa de mecanògrafa al diari *El Projector*, guanya el premi Robert de novel·la amb l'obra *El dolor dels altres*. Les vint mil pessetes del guardó li canviaran la vida i els projectes. A la redacció d'aquest periòdic, que pel nom recorda el mític *Mirador*, el guardó cau com una bomba: aquell en qui totes les travesses confiaven era un habitual del diari, Garriga, prototip de l'autor d'èxit. Cardona, director del rotatiu i president del jurat, allega confusió: l'aparent pseudònim Gulliver/Julivert semblava adscrit a Garriga. Tanmateix, el diari aprofita el triomf del novel·lista «proletari» com un fenomen mediàtic que li pot proporcionar beneficis econòmics.

A l'atònit Julivert se li presenten expectatives en diferents sentits. En primer lloc, l'intel·lectual, en tant que accedirà a l'enlluernador món de les lletres, potser reflex del jove Tasis dels trenta. L'autor, que situa el primer acte a la redacció d'*El Projector*, n'ataca els periodistes i escriptors, quan s'autoparodien com «més o menys il·lustres» i de mica en mica desenganyen el novell narrador. En segon lloc, l'amorós, vehiculat en l'actriu Carolina Duran. Des del seu camerino, que centra l'acció vodevilesca del segon acte, encarna la dona fatal que es mostra seduïda per l'autenticitat del mecànic escriptor. Julivert s'encaterina de l'exitosa actriu, que arriba a anunciar-li que el visitarà a domicili. Aquesta cita, mai aconseguida, centra l'interès del tercer i darrer acte. En lloc d'ella, l'incaut guardonat rep

la visita de dos actors i homes de teatre, Llopart i Pratdevell, amants de Carolina, i la d'una actriu, Mercè, muller de Pratdevell i terriblement gelosa i envejosa de la Duran. Ella li delata la falsedat i les males arts de la vampiressa i la manipulació que ha sofert per tal de causar una nova gelosia en els seus tres amants simultanis. Per reblar el desemascarament de les expectatives finals de Julivert, rep la visita de Roca, un altre col·laborador d'*El Projector*. Aquest periodista li aclareix que el guardó obtingut només obeeix a una *vendetta* personal del director del diari i president del jurat contra Garriga: la confusió de pseudònims adduïda resulta ser una mentida. El doble desengany envers l'amor i les lletres decanten Julivert/Gulliver a fugir del món dels «gegants», els grans autors, periodistes i actors amb qui se les ha hagut. Per contra, inverteix el guardó en el projecte d'un garatge propi suggerit per un col·lega mecànic i es decideix a correspondre l'amor abnegat d'Eulàlia. Un final moralitzant com és de precepte en una faula.

Gulliver i els gegants, tot i el bany de frivolitat que l'endolceix, és la comèdia més metaliterària, satírica i autocrítica de l'autor envers el propi ofici, reflectit en la veu de Fornells, una figura secundària però reveladora d'escriptor fracassat: «Escriure, escriure! Si es pensa que estar a un diari vol dir escriure va errat de mig a mig. Això és estar format a base de galera, no poder fer res del que dueu a dintre, anar adelerat darrera de l'actualitat, sense mai poder-la encalçar» (TASIS 1949: 8). I el mateix personatge s'esplaià a bastament contra els crítics i la seva hipocresia:

L'un us aconsellarà que una altra vegada feu un llibre més alegre. L'altre que accentueu el dramatism. El de més enllà trobarà que els vostres tipus són bons però que les situacions són falses. En canvi, un altre es planyerà que amb unes situacions tan dramàtiques, hàgiu posat en escena uns caràcters tan falsos. Pels uns us mancarà psicologia. Pels altres el vostre estil serà pobre. Prepareu-vos a sofrir! (TASIS 1949: 62)

Destacaria com a element comú amb *Un home entre herois* que la novel·la de Julivert guardonada s'anomeni *El dolor dels altres*, i és descrita en termes que ens remetent a l'alteritat a què ens referíem arran de l'esmentada obra, tan tractada per filòsofs i escriptors existencialis-

tes com Heidegger, Camus o Sartre, però amb un sentit d'empatia humanitarista i poc pessimista:

Per molt que la nostra fortuna o les circumstàncies de la vida ens posin al cobert del dolor, de la misèria, dels sofriments dels altres, tots en duem la responsabilitat i en compartim les angoixes. [...] El protagonista és un xicot que comença la vida amb totes les comoditats i que després per un cop de la sort, perd pare i mare i la posició que ocupava. [...] Un dia comprèn el dolor dels altres i es sent solidari amb tota la misèria i els sofriments dels homes. (TASIS 1949: 22)

Ja és ben curiós que l'altra obra de Tasis que hem parcialment rescatat (car, de fet, sols se'n conserven nou separates o parts d'actor) es tituli, similarment a la peça de Julivert, *Ella i els altres*. Estava programada per ser representada, també sota la direcció dels germans Fernández Castanyer, al Club Diagonal el mateix 1952, en què s'hi representà *Gulliver i els gegants*, però fou rebutjada per la censura per raons morals (FOGUET 2013: 252). La peça sembla seguir en part l'esquema apuntat a *Les noses*, però es desenvolupa en una doble trama paral·lela. D'una banda, es posa a prova la fidelitat d'una muller casada de nou (Hermínia), que, provinent d'un estament social superior al marit (Feliu), ha de resistir les temptacions d'un fadrinet seductor força inofensiu (Genís). Tanmateix, deduïm que el pes dramàtic de l'obra i els possibles qüestionaments morals rau en el comportament transgressor de les dues cunyades de la noucasada: Rosa (de la qual no disposem del text, però que es mostra enamorada d'un home casat) i Carolina, defensora de la llibertat sexual i el cinisme per part de la dona moderna, amb un discurs que fou potser el que provocà la prohibició de la censura:

Avui el millor que pot fer una noia és divertir-se, deixar-se convidar, sortir força, mirar d'enamorar un home, el que sigui, si és ric perquè et mantingui si no vol casar-se, i si és jove i ben plantat, perquè t'estimi. (TASIS 1952)

En un exercici similar a *Gulliver i els gegants*, la casada de nou opta per la renúncia final moralment tranquil·litzadora, amb el beneplàcit del marit, que li dedicarà més temps. Aquest final tranquil·litza-

dor també ens ha recordat la resolució de la que fou la darrera de les estrenes teatrals tasianes, *La maleta*, peça que sembla que havia estat concebuda a l'exili parisenc. Editada a *El Pont* el 1956, i estrenada el 14 de febrer de 1960 al Teatre Guimerà, sota el patrocini de FESTA, porta a escena la història de dues parelles típiques de classe mitja acomodada i els seus amants secrets respectius. El pretext de la trama és la recollida a una consigna d'una maleta misteriosa després de trobar-ne el resguard el marit. Foguet (2013: 266-267) en destaca coincidències intertextuals amb Graham Green i la inspiració en una notícia de diari, alhora que el possible influx de *Civilitzats, tanmateix*, de Carles Soldevila. Amb aquesta darrera peça comparteix tant la brevetat com la plasmació de la moral burgesa de les aparences i el paper de la figura de l'amant. L'encert, justament, de *La maleta* és el to menor i la brevetat: la típica obra d'un acte que encaixa perfectament en el repertori del teatre amateur, on fou estrenada, i la relativa profusió amb què es representà, segons Josep Maria Poblet, entre diverses companyies d'aficionats al principi dels seixanta. La més destacada fou la del Teatre Exerimental Català al Teatre Capsa el 1965. Jordi Sarsanedas a *Serra d'Or* s'hi referí com una «enginyosa comedieta» i la lloà dins el seu convencionalisme (SARSANEDAS 1965: 42). A diferència de la solució de compromís corrosiva amb què es clou *Civilitzats tanmateix*, *La maleta* apunta cap a un final inesperat: l'atzar fa que es coneguin els respectius amants i congriïn una atracció recíproca, un fet que fa reflexionar els dos membres del matrimoni en una línia que duu de nou al *happy end* moralitzant:

ELLA: [...] Te'n recordes dels primers temps que érem casats? Érem feliços. El món només era de nosaltres dos. Ens estimàvem.

ELL: Ens estimem encara. Oi que m'estimes?

ELLA: Sí. Ens estimem. Però hem d'ajudar-nos. El nostre amor és feble. Un per un, els altres ens venceran sempre. Si anem junts, mai no ens separarem. (TASIS 1956: 32)

Tasis no pretén *épatter* amb aquesta obra, sinó distreure sense defugir la realitat de la figura de l'amant en l'imaginari petit burgès; com afirma Foguet, una possibilitat de lluïment actoral per a un quartet

amb un abric de visó regalat a l'amant amb el botí de la maleta com a detonant de la tragèdia i emblema d'un luxe o riquesa desitjades; una comèdia de bulevard lleument barcelonina, sense referents locals, però. En certa manera, la representació en diversos cercles d'aficionats confirma un cert èxit quant a les pretensions de Tasis, que falca l'obra amb un llenguatge eficaç i un mínim enjòlit, farcit d'elements humorístics. Com en Soldevila, hi ha un decantament cap al reflex de la psicologia femenina, però s'hi assembla tant en l'estil com se'n distància pel menor aprofundiment dels personatges.

Acabem el repàs de l'obra teatral tasiana amb *L'hora dels comptes*, una peça que, per bé que la part iniciada insinua un possible idilli amorós i un to de comèdia burgesa, comparteix amb *Un home entre herois* el rerefons de l'exili, i aplega, per tant, les dues línies del teatre de l'autor. El retrobament entre un expolític retornat al país i reincorporat al món dels negocis amb la filla d'un amic executat pels adversaris, sembla insinuar un dilema que hem de lligar amb la peripècia del mateix Tasis, que no es limita a col·laborar en la represa cultural, sinó que no dubta a participar en actes de transcendència política com el Congrés de Munich o en diverses campanyes en pro del català i la democratització del país. L'important en tots els casos és l'acció, sigui en el camp teatral, narratiu, periodístic, polític, etc., perquè, al cap i a la fi, el que dóna sentit al treball és la temptativa de reconstrucció de l'època que li havia tocat viure, una certa reedició orsiana del sentit literari del «pàlpit dels temps», uns temps menys plàcids que els de les primeres dècades de segle.

4. DARRERS MOTS

Francesc Foguet (2013: 267-268) avalua la tasca teatral de Rafael Tasis com un acte de dignificació d'una escena catalana que en l'horitzó de 1950 sembla dibuixar amplis espais d'obertura i possibilitats de reconstrucció, per contrast amb l'endèmica situació denunciada pel mateix Tasis a la revista *Ressorgiment* el 1963. Els termes de la queixa són gairebé exactes que els de les grans queixes dels anys vint i trenta: hi havia prou autors capaços d'omplir cartelleres senceres, però la

manca de mitjans i la prohibició de traduir obres estrangeres havien dut aquests mateixos autors a la inhibició. Que un autor escadusser com Tasis es refereixi a aquesta inhibició i citi després els nous grans noms de l'escena —com Manuel de Pedrolo o Maria Aurèlia Campmany—, al costat dels més veterans —Oliver, Soldevila, Poblet o Benguerel—, és significatiu de la seva amplada de mires. Des del meu punt de vista, l'aventura teatral tasiana significa un esforç apreciable per a incorporar-se a un gènere que no li era ben familiar i, en el context de la postguerra, constitueix un intent original per reviuere la vella comèdia burgesa dels anys trenta, potser encara sota uns estereotips que un autor més bregat com Joan Oliver sap actualitzar, en obres com *Ball robat* (1958), en un sentit de sàtira antiburguesa pietosa. Tasis tendeix a una simplicitat funcional i el seu posicionament exemplifica la voluntat de renovar una escena associada sempre a uns patrons d'èxit molt restrictius. Es tracta, doncs, de bastir un teatre accessible, com diu un dels personatges de *Gulliver i els gegants*: «Per molt sincers que hi vulgueu ésser no teniu més remei que sotmetre-us a la teatralitat. Això, el públic ho sap millor que els crítics més saberuts» (TASIS 1949: 28). Tanmateix, aquest teatre havia de ser ambientalment modern i no defugir els problemes reals. Hi havia, de ben segur, la manca d'ofici, el relatiu allunyament d'un escriptor més proper a les redaccions dels periòdics que a les fustes teatrals, però la seva tasca en conjunt, com a traductor, agitador, crític i autor de l'escena catalana de postguerra, representa una aportació més que estimable a la represa d'una escena que vivia entre perills.

BIBLIOGRAFIA

- ARIMANY (1967): Miquel Arimany, *Símbol vivent. Biografia de Rafael Tasis*, Barcelona: Arimany.
- CALDERS (2012): Pere Calders, *Fe de vida. Cartes a Rafael Tasis*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Barcelona: Acontravent.
- ESTENSSORO (2005): Hugo Estenssoro, «V. S. Naipaul: el exilio como género literario», *Revista de Libros*, núm. 101 (maig).
- FOGUET (2013): Francesc Foguet i Boreu, «Rafael Tasis i el teatre», *Estudis Romànics*, núm. 35, p. 247-279.

- GUANSÉ (1994): Domènec Guansé, *Abans d'ara*, ed. de Josep Bargalló Valls, Tarragona: El Mèdol.
- POBLET (1967): Josep M. Poblet, *Rafael Tasis conducta i exemple*, Barcelona: Grijalbo.
- POBLET & TASIS (1953): Josep M. Poblet i Rafael Tasis, *Paralelo 1934. Reportatge policíac en tres actes i onze quadres*. Barcelona: Biblioteca de Catalunya, ms. 8016-8019.
- SARSANEDAS (1965): Jordi Sarsanedas, «Judici ficció de dret i raó contra quatre encartats promogut per unes sabates de Josep Rabasseda i Vicenç Marí i La maleta de Rafael Tasis», *Serra d'Or*, núm. 6 (juny), p. 12.
- TASIS (1949): Rafael Tasis, *Gulliver i els gegants*, Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, Biblioteca d'Humanitats, Fons Rafael Tasis i Marca, ms. TAS_0209.
- [1952]: *Ella i els altres*, Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, Biblioteca d'Humanitats, Fons Rafael Tasis i Marca, ms. TAS_0627.
- (1954): *Un home entre herois*, Barcelona: Nereida.
- (1955): *La Bíblia valenciana*, Barcelona: Alberti.
- (1956): «La maleta», *El Pont*, núm. 2, p. 13-33.
- (1960): *Un crim al Paralelo*, Barcelona: Alberti.
- (2011): *Diari íntim. Escrits autobiogràfics*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Barcelona: Acontravent.
- (2012): *Les raons de l'exili*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Valls: Cossetània.

RAFAEL TASIS, TRADUCTOR

MARIA DASCA¹

Harvard University

1. INTRODUCCIÓ

Un document que il·lustra, clarament, la manera com Tasis acarava la traducció és l'«Informe conclusiu» de la Primera Taula Rodona de Traductors Catalans, que tingué lloc a Raimat l'1 de maig de 1966. Aquest document, que recull els comentaris dels participants a la trobada, es clou amb setze objectius que havien de ser el punt de partida per a la progressiva (i necessària) professionalització del gremi (TASIS 2012: 234). Entre els punts abordats s'inclouen qüestions referents a la llengua (com la necessitat de diccionaris de correspondències i sinònims, de vocabularis tècnics i repertoris de llenguatge popular), temes relacionats amb la professionalització (l'establiment d'un contracte tipus, la participació en les reedicions i la creació d'una escola de traductors) i, finalment, punts concernents a l'ecosistema editorial de què es val el traductor (com la relació amb el corrector, l'especialització i la coordinació entre editorials, o la creació de premis, diaris i revistes específiques dedicades a la traducció).

El projecte de Tasis, l'any 1966, era ambiciós i de gran abast i, per bé que se situava en uns anys d'eventual eufòria del gremi (estroncada amb la crisi del 1969), apuntava algunes de les iniciatives que, de mica en mica, i ja en els anys de la transició van acabar arrelant i fent forat.

1. L'autora vol agrair a Montserrat Gutiérrez l'amabilitat amb què l'ha atesa a l'hora de facilitar-li l'accés als documents del Fons Rafael Tasis de la Universitat Autònoma de Barcelona. Aquest estudi s'ha desenvolupat en el marc del projecte de recerca «La traducción en el ámbito literario catalán desde el final del franquismo (1976-2000): estudios de recepción y de lengua literaria» (FFI2014-54915-P), del grup de recerca consolidat TRILCAT de la Universitat Pompeu Fabra.

Aquesta tasca integral (que és la traducció i, a la vegada, l'obra de Tasis) és el centre d'aquest article.

L'obra traductora en Tasis forma part del seu activisme cultural, indestriable de la seva militància política a Acció Catalana Republicana, que, ja en els inicis (DANÉS 2006: 213-214), implicava una concepció (i assumptió) de l'intel·lectual orgànic compromès. És per això que tota la seva obra està interrelacionada i se subscriu a una voluntat de «servei» a favor de la cultura catalana que implica el desenvolupament de totes les facetes de l'intel·lectual modern, des de la redacció d'articles periodístics fins a la confecció de diccionaris. A la vegada, s'ha de posar en relació amb el que Vicent Simbor anomenà el seu paper de «publicista» o divulgador (2006: 19), al qual subordinava l'ús d'un llenguatge pròxim al del lector, que fos, alhora, normatiu i llegidor. En relació amb això, escriptors coetanis de Tasis coincidiren a destacar-ne les excel·lents aptituds per a la divulgació, en la mesura que tota la seva vasta producció respon a la necessitat, ultra l'impuls del grafòman, d'elevat el nivell cultural del públic català. Del conjunt de la seva obra, les traduccions foren una de les tasques que Tasis valorà més positivament.

En la nostra anàlisi tindrem en compte, principalment, la seva evolució com a traductor en clara dependència de les prerrogatives del mercat editorial del moment. Caldrà, per tant, prendre en consideració els canvis en el model de llengua —canvis imputables no només a Tasis, sinó al corrector o als criteris editorials i que s'hauran de posar en relació amb el model de prosa utilitzat per l'escriptor en la resta de la seva obra. En aquest sentit, cal recordar que Tasis aprengué a escriure amb el periodisme i que adoptà com a referents, per afinitat ideològica i lingüística, autors com Antoni Rovira i Virgili (ARIMANY 1967: 61). Com recorda Miquel Arimany i posa la manifest la correspondència amb Pere Calders (ARIMANY 1967: 138-146; CALDERS & TESIS 2012: 101-102), servava una gran fidelitat a la normativa (una fidelitat que, a la postguerra, li provocà més d'una enrabiada), malgrat reconèixer-ne les limitacions en el cultiu de la novel·la policíaca, especialment en la creació d'un argot (TESIS 2006: 62). Paral·lelament, els seus coetanis subratllen la seva facilitat per l'escriptura, que, home metòdic, havia adquirit a través d'una tècnica. Tasis llegia voraçment,

apressat per la urgència i la manca de temps, escrivia a màquina i a raig (MANENT 2006: 46), fins i tot en anglès i francès (POBLET 1967: 107; TISIS FERRER 2006: 46), i es resistia a sotmetre els textos ja escrits a revisió (ARIMANY 1967: 174).

La nòmina d'autors que Tasis contribuï a divulgar, en tant que crític i, més col·laterament, com a novel·lista i periodista, és, al mateix temps, indicativa del seu interès per «importar gèneres amb possibilitats comercials» (COLL-VINENT 2007: 103) que s'adiguessin amb un tipus de literatura que pogués arribar al gran públic, el públic per al qual, als anys trenta, es crearen les principals plataformes culturals republicanes. Per fer-ho calia potenciar el que anomenava «llibres que es deixin llegir» (CALDERS & TISIS 2012: 106), com ara la novel·la britànica (amb Huxley al capdavant), la policíaca i la novel·lística adaptada al cinema. Aquests tres eixos són els que promou en tant que crític i traductor.

2. ELS ANYS TRENTA I ELS DE LA GUERRA

La nostra anàlisi es desenvolupa seguint la cronologia establerta per la crítica (en part, les interpretacions biogràfiques de Poblet i Arimany), que inclou tres etapes: anys trenta, exili i postguerra. És en els moments en què Tasis té més lleure per a escriure (que coincideixen amb les més prolífiques) que l'escriptor tradueix. Primerament ho fa l'any 1922, quan tot just és un jove col·laborador de *La Mainada* i comença a donar-se a conèixer com a periodista a *La Publicitat*. El mateix 1922 fa l'adaptació, per encàrrec d'Avellí Artís Balaguer, de les *Peripècies de Romà Kalbris*, d'Hector Malot, «publicades com a suplement de *La Mainada* i després editades en volum a part» (TISIS 2011: 394-395).² Aquest interès s'incentiva a inicis dels anys trenta, estimulat per la demanda de plataformes editorials de creació recent, com Proa, que li publica dues traduccions. I té com a període d'efervescència els anys de la guerra, en què Tasis ocupa els càrrecs de secretari d'Administració Local (juny de 1936) i de director general de

2. El llibre, il·lustrat per Josep Serra Masana, és el primer volum de la col·lecció Publicacions Gràfiques de *La Mainada*.

Serveis Correccionals (maig del 1937). Durant el període bèl·lic s'estrena com a traductor d'Edicions de la Rosa del Vents i com a col·laborador de la *Revista de Catalunya*, en què aborda un dels autors que traduï, Aldous Huxley. Paral·lelament, al llarg dels anys trenta actua com a magnífic divulgador de la novel·la europea i catalana (i de les seves interseccions amb el cinema i els espectacles de masses) a *Mirador* —un setmanari regit per una «funció orientadora» (SINGLA 2006: 192), tant pel que fa a l'escriptura com a la lectura.

Aquí acaba una etapa que té com a objectiu fer de la traducció un motor de modernització i popularització de la novel·la pròpia. I per fer-ho parteix d'una prerrogativa clara: la necessitat d'incorporar novel·la anglesa en un espai fonamentalment francòfon. Segons Sílvia Coll-Vinent, l'anglofília assumida de Tasis respon a tres motius: la literatura anglesa constitueix una tradició il·lustre, té trets diferencials com la ironia i l'humor i, finalment, ofereix «una gran varietat de gèneres i formes» (2007: 103).

De les traduccions dels anys trenta, les més destacables són *El retrat de Dorian Gray*, d'Oscar Wilde, *La nimfa constant*, de Margaret Kennedy, i *El somriure de la Gioconda*, d'Aldous Huxley, feta durant la guerra.³ En el cas de Wilde, l'encàrrec li vingué a través del seu primer mentor, Avel·lí Artís, que el gener de 1929 renuncià a publicar *Madame Bovary* i Laurence Sterne, atesa la seva llargària, i apostà per William Thackeray i *El retrat de Dorian Gray* (ARTÍS 1929). Encara que Artís volia que la novel·la inaugurés la biblioteca «Les Ales Esteses», finalment es publicà, el 1930, al número 23 de la col·lecció «A Tot Vent de Proa». En un article a *Mirador* publicat amb motiu de l'aparició del llibre, Tasis vindicava la perennitat de l'obra de Wilde, a qui considerava un «escriptor de gran talent, un poeta exquisit i un comediògraf agilíssim i ple de vida» (TASIS 1930). La recuperació d'un autor del segle XIX, que ja havia estat traduït per escriptors modernistes com Manuel de Montoliu i Joaquim Pena, és deguda a l'interès que suposava un Wilde ja conegut, que destacava per la seva escriptura brillant i paradoxal. Es tractava, a més, d'un es-

3. Josep M. Poblet (1967) també esmenta la traducció de *Parsifal-Lohengrin, les obres mestres explicades als infants* (Editorial Grumet).

criptor de renovada actualitat, a causa de la vindicació que n'havia fet l'avantguarda.⁴ De totes les traduccions de Tasis, la de Wilde és la que més acusa el pas del temps. Hi hem consignat diferents problemes lèxics (*tassador, tamany, classe mitja, atinar, tarja*), sintàctics (especialment en l'ús dels relatius, la perífrasi d'obligació *tenir de + infinitiu, quan* en sentit exclamatiu, *en + infinitiu* en construccions no temporals) i ortogràfics. En conjunt, s'imposa un lèxic ampullós, que s'adiu poc amb el registre original i que, en part, es manté en les traduccions de postguerra (especialment en l'ús, a gratcient, de termes com *llur, quelcom, beutat, bentost, testa, dejorn, esguardar o deturar*).

A la mateixa editorial Proa, a l'efímera col·lecció «Biblioteca Oreig»,⁵ el 1931, aparegué *La nimfa constant*, de Margaret Kennedy, adaptada al cinema per Basil Dean i comentada pel mateix traductor el 1932. Segons apunta Coll-Vinent (2007: 30), la novel·la «s'inscriu com a *popular success* de l'any 1925», gràcies, en part, a la versió francesa que en féu Jean Giraudoux l'any 1934 (*Tessa, la Nymphe au cœur fidèle*). L'obra explica la història del trasllat dels fills d'Albert Sanger, un músic excepcional, faldiller i poc civilitzat, que viu al Tirol austríac, al domicili d'una cosina dels nens, després de la mort del pare. El xoc cultural fa sotragar les convencions de la família de la noia, que es casa amb el principal deixeble del difunt, rebec a les convencions com ell. El fracàs del matrimoni posa en evidència les limitacions de la voluntat filantropista de les classes benestants angleses, i mostra la incapacitat de cohesió interclassista que, hipotèticament, podia ser atribuïda a la música. L'obra recrea, a més, el conflicte entre natura i cultura que polaritza una part de la literatura dels anys vint (POWELL 1983: 54). En aquesta cas, la traducció és àgil i operativa, especialment en la construcció de la veu narrativa —d'una veu que aprofundeix en la psicologia dels personatges sense jutjar-los ni oferir-ne l'anàlisi freda d'un Huxley, per bé que s'inclina per Florence, la «nimfa» protagonista central del real. El traductor, amb tot, fa un cert abús de la pas-

4. Oscar Wilde fou traduït al castellà per Ricardo Baeza i Julio Gómez de la Serna als anys vint i trenta.

5. La Biblioteca Oreig només publicà un altre llibre: la traducció de *L'amor i Mr. Lewisham*, de H. G. Wells, a càrrec de Cèsar-August Jordana, el 1930.

siva (*tardarien a ésser lliurats l'un a l'altre*), empra alguns castellanismes (*classe mitja, un quant temps*) i utilitza construccions artificioses que afeixuguen la lectura (*haveu estat un temps del dimoni a caçar-ho, quelcom de parell, com et servava amb ell, és de bon tros millor casar-se*).

Dels tres escriptors traduïts, el que constitueix la seva aposta més personal és, sens dubte, Aldous Huxley. Tasis en parla en la conferència «Viatge als mons meravellosos de la novel·la», inclosa dins *Una visió de conjunt de la novel·la catalana* (1934), i en destaca, d'una banda, l'ús d'«un prodigi d'intel·ligència despietada» en obres de base psicològica com *Contrapunt* i, de l'altra, la capacitat de creació d'una «societat racionalitzada fins a l'infinit» en l'antiutopia *Brave New World* (TASIS 1935: 137, 141). Més endavant, reprèn el tema en un article a *La Publicitat* del 22 maig de 1938 i al número 16 de la *Revista de Catalunya* (1938), amb un article llarg que havia de formar part d'un recull d'assaigs, intitulat *El mirall i el camí*, que també inclou estudis dedicats a l'obra de François Mauriac i Georges Duhamel (TASIS 1938b).⁶ El llibre tenia com a objectiu fomentar el conreu de la novel·la a Catalunya, on mancava «un solatge de tradició» i «una vida social» (TASIS 1938a: 3-4). La traducció de novel·la estrangera havia de servir per al conreu d'una tradició pròpia indestruïble d'un procés d'aculturació social. Aquest punt de vista coincidia amb el que expressà Josep Maria de Sagarra en el debat sobre l'absència de novel·la el 1925, en què havia defensat la necessitat de cultivar tot tipus de novel·les per satisfer les necessitats d'un públic que «està demanant amb la boca oberta i amb uns crits desesperats que li donguin novel·les...» (YATES 1975: 177).

El que interessa a Tasis de Huxley és la versatilitat d'un novel·lista que és, a la vegada, «observador, sociòleg i moralista», i que sap tractar amb intel·ligència i un humor gens gratuït un tema com l'ambivalència entre el bé i el mal (TASIS 1938a: 4). Novel·les curtes com *The Gioconda Smile* i *Two or Three Graces* (traduïda per Maria Teresa Vernet el

6. Aquest recull d'assaigs, *El mirall en el camí*, no s'arribà a publicar. Es conserva entre els papers de Rafael Tasis de la Universitat Autònoma de Barcelona. El pròleg és datat el novembre de 1938.

1934)⁷ són «obres mestres d'humor i psicologia» (TASIS 1938a: 13), que evidencien la «qualitat humana» i la «transcendència dels problemes» de la ficció huxleiana (TASIS 1938a: 35). També incideixen en un dels temes més candents del moment (molt debatut arran de l'obra de Dostoievski i Gide): el difícil equilibri entre novel·la i moral, des d'una perspectiva que és, alhora, enciclopedista i racionalista.⁸ La traducció d'*El somriure de la Gioconda*, un relat sobre l'assassinat de la dona d'un home adúlter, el qual, malgrat ser innocent, és condemnat a mort, és magnífica. Els diàlegs (un dels punts forts de la prosa de Huxley) discorren amb naturalitat, són rèpliques curtes i brillants a partir de les quals es basteix la psicologia dels personatges, amb tota la seva ambigüitat. El caràcter sintètic de l'obra, que, després de la presentació dels personatges i la descoberta de l'assassinat, se centra en el judici i avança ràpidament cap al desenllaç, afavoreix, justament, la creació d'una tensió basada en la continuïtat evasiva dels fets.

Durant la guerra Tasis escriví a Aldous Huxley per demanar-li els drets de traducció d'*Eyeless in Gaza*, per encàrrec de la *Revista de Catalunya* (TASIS 1938?). La traducció, però, no s'arribà a fer. També ens consta que, uns anys abans de morir, enllestí la traducció de *Després de molts estius* (*After Many a Summer Dies in the Swan*), actualment desapareguda (POBLET 1967: 172), tot i que el 1966 havia estat aprovada per la censura amb vista a la publicació a la col·lecció Isard de Vergara (VILARDELL 2016).

Per encàrrec de Marcellí Antich, de l'editorial Atena, el mateix 1938 traduí un dels grans èxits literaris dels anys trenta, *La història de San Michele*, l'autobiografia del metge suec Axel Munthe, publicada en anglès el 1929. A causa d'«entrebancs amb l'adquisició dels drets» (ANTICH 1935), el llibre no pogué veure la llum fins al 1965.⁹

7. Maria Teresa Vernet també traduí l'obra més coneguda d'Aldous Huxley, *Contrapunt*, que no es publicà fins al 1986.

8. La caracterització de Huxley com d'un «enciclopedista racionalista» i la idea que és un «grand artiste en mots», provenen de l'assaig «Aldous Huxley» d'André Maurois (1935: 321-347), d'on Tasis extreu la informació biogràfica.

9. A la contraportada s'indica que «*La història de San Michele* és el relat autobiogràfic d'un metge imaginatiu i sensible que, amb una prosa vivaç i acolorida, evoca i transfigura les seves experiències a la Salpêtrière i a l'Hôtel-Dieu de París, els seus

3. ELS ANYS D'EXILI A FRANÇA

Com és sabut, Tasis s'exilià a França el 1939 i hi romangué fins al 1948. Aquests nou anys d'exili són rics en traduccions.¹⁰ Desvinculat de les obligacions de la impremta, Tasis trobà temps per a documentar-se a la Biblioteca Nacional de França i pot assumir diversos encàrrecs, entre els quals sobresurten les tretze traduccions al castellà dels *polars* de Georges Simenon, encomanades per Ferran Canyameres (CANYAMERES 1972: 275, 312).¹¹ Les féu entre el desembre de 1942 i l'agost de 1943 (PLA 2007: 108), tot i que no es pogueren publicar a l'editorial Albor fins al 1949. Com reconegué Canyameres anys més tard, es tracta, en conjunt, de traduccions irregulars, que s'hagueren de corregir i «homogeneïtzar», perquè hi intervingueren diversos traductors anònimament, i foren intervingudes per la censura (MARTÍN 2015: 95). L'amistat amb Canyameres anà més enllà de l'acord referent a les traduccions (MARTÍN 2015: 92), atès que Tasis també l'assessorà amb l'editorial i li féu d'enllaç amb *Pont Blau* (MARTÍN 2015: 94).

De Simenon, Tasis traduí al castellà els llibres següents: *Quartier Nègre* (1935), *Le Bourgmestre de Funes* (1938), *L'Homme de Londres* (1934), *Cécile est morte* (1942), *Pietr-le-Letton* (1931), *L'Outlaw* (1941), *L'Ombre chinoise* (1932), *La Danseuse du Gai-Moulin* (1931), *Le Suspect* (1938), *L'Affaire Saint-Fiacre* (1932), *La Nuit du carrefour* (1931), *La Marie du port* (1938) i *La Maison du Canal* (1933) (MARTÍN 2015: 93).

contactes amb Charcot, la seva clientela de dames elegants i capricioses, els seus llargs viatges per Alemanya, Suïssa, Itàlia, Lapònia i, finalment, el seu sojorn a Capri, on se sentí feliç, rodejat de gent senzilla i en fervorosa comunió amb la naturalesa. Axel Munthe va escriure *La història de San Michele* en períodes d'insomni i hi fulgura una exuberant i exaltada fantasia, a la qual fa costat una fina penetrant i un agut humor nòrdic. Aquesta obra ha estat traduïda a una cinquantena de llengües».

10. Sobre l'activitat política i cultural de Tasis a l'exili, vegeu BACARDÍ & FOGUET (2012).

11. L'obra de Simenon ja era coneguda durant els anys trenta. Cal recordar que Tasis esmenta Simenon, al costat d'Edgar Wallace, com a referent de la novel·la policíaca a *Una visió de conjunt de la novel·la catalana* (1935: 135).

D'aquests anys a París es conserven també dues traduccions, mecanoscrites, empreses durant el període d'ocupació alemany: *Carretera enllà. Notes i assaigs d'un turista*, d'Aldous Huxley, datada el juliol de 1941, i *Assaig d'un biòleg*, de Julien Huxley, datada el juliol de 1942. La primera, un recull d'assaigs publicat a Anglaterra el 1925, arran d'un viatge a Itàlia i Holanda, fou editada el 2014 per Dolors Udina. La curadora en destaca «l'ambient de l'època» i el tractament profund i reflexiu de temes relacionats amb el viatge. És, en conjunt, un text magnífic, de plena vigència, tant pel que fa a la forma com als continguts. Posant en evidència la diversitat d'interessos que el caracteritza, Huxley reflexiona sobre la relació del turista amb el paisatge, les formes d'oci de l'emergent societat de consum i ofereix consells pràctics sobre la millor manera de viatjar. El llibre de Julien Huxley, germà d'Aldous, és un aplec d'assaigs diversos, que tracten des de la intel·ligència animal fins a la relació de la biologia amb disciplines com la psicologia o la religió.

Aprofitant l'aprenentatge regular que traduir li oferia i amb l'esperit pràctic que el caracteritzava, Tasis també elaborà un diccionari català-anglès, anglès-català inacabat i inèdit.¹² Cal recordar també que en aquesta època utilitzà el francès com a llengua d'escriptura.¹³

4. L'EXILI INTERIOR

El retorn a Catalunya, l'any 1948, i l'assumpció del negoci de l'impremta familiar (més endavant, també llibreria) fan que Tasis no es pugui dedicar de manera continuada a la traducció fins als anys seixanta. A les dificultats pecuniàries, cal afegir-hi el problema de la

12. A París Ramon Xuriguera i Tasis van formar part de la comissió encarregada de redactar un diccionari català-francès, francès-català, presidida per Josep Quero (CAMPS I ARBÓS 2010: 14).

13. Tasis va escriure en francès *La Vieille histoire d'une petite nation*, *Le Roman catalan moderne*, *Histoire d'un Vieux Pays d'Europe* i *L'Étudiant et le Sorcier* (relat il·lustrat per Grau-Sala) (POBLET 1967: 107).

impossibilitat de publicar, que fa que els escriptors de l'època acumilin mecanoscrits sense saber si arribaran a veure la llum. En aquest sentit, Tasis, conscient que les seves traduccions poden «resistir la crítica més exigent» (ARIMANY 1967: 143), depèn de les escasses iniciatives editorials del moment.

Primerament, i per encàrrec de Miquel Arimany, tradueix al castellà i amplia (amb capítols dedicats a les literatures hispàniques) la imprescindible *Historia de la literatura universal*, de Paul van Tieghem, que es publica el 1952. Arimany, un dels seus biògrafs i amics, li reeditarà el 1959 una versió corregida de *Les aventures de Romà Labris*, d'Hector Malot, i el 1962 li publica la traducció *Pelegrinatge als orígens*, de Lanza del Vasto, prologada pel mateix Arimany. Segons consignava l'editor, que en conservava el mecanoscrit, Tasis traduí directament aquesta biografia, que ocupà unes 250 planes holandeses mecanografiades a doble espai, que incorporaven, només, una cinquantena de correccions (ARIMANY 1967: 174, 193-194). Com indica Arimany en el pròleg, el llibre és el relat poètic d'un «viatge als orígens». Un itinerari físic i espiritual per l'Índia per part d'un dels activistes més importants a favor de la pau. Lanza del Vasto hi féu una estada de tres mesos, convisqué amb Gandhi i defensà que el treball manual individual podia ser la base del perfeccionament espiritual en petites comunitats rurals.

Durant la dècada dels cinquanta, i en relació amb la seva producció com a dramaturg, Tasis es dedica, també per encàrrec, a la traducció de teatre. El 1957 l'editorial Moll li publica l'«adaptació lliure» de *Volpone*, de Ben Jonson, amb un pròleg de Joan Triadú. L'obra fou representada per l'Agrupació Dramàtica de Barcelona al Palau de la Música Catalana el 19 de desembre de 1956, sota la direcció escènica de Montserrat Julió (COCA 1978: 265), i constituí un veritable fracàs econòmic (COCA 1978: 56).

Triadú destacava la vida «llegendària» de Jonson, conegut pel seu caràcter turbulent, i considerat el dramaturg anglès més important després de Shakespeare. *Volpone, o la guineu*, la seva obra més coneguda, parteix de la vella comèdia llatina. Un dels reptes del traductor fou l'adaptació de l'humor caricaturesc, basat en el joc lingüístic, al català. Justament la vivesa en la traducció dels diàlegs és un dels ele-

ments que més li elogiaren els seus corresponsals a l'exili¹⁴ i el que ha fet que la crítica actual l'hagi considerat la seva millor traducció (COLL-VINENT 2007). Triadú no especificava que la popularitat de l'obra durant els anys trenta es devia a la versió que en féu Stefan Zweig el 1926, de la qual partí la de Jules Romains de 1928, que la signà amb Zweig.¹⁵ Fou adaptada al cinema per Maurice Tourneur el 1939, amb Louis Jouvet, i a l'òpera per George Antheil el 1953. Segons Yearling, «In Zweig's hands, the play decame a lighter, less disturbing work, and some found this to their tastes», en la mesura que, com alguns crítics apuntaren, té menys càrrega moral i dramàtica i atorga més protagonisme al personatge de Mosca que a Volpone (YEARLING 2011: 46-48). Aquesta versió, de la qual Tasis parteix, és, en conjunt, més àgil i optimista, suposa una simplificació basada en l'eliminació de secundaris i introdueix un canvi en el final: el càstig infligit al protagonista, no l'aplica el tribunal sinó Mosca, el seu paràsit. Com apunta Coll-Vinent, «Tasis segueix amb variacions el text de Jonson durant el primer acte, però es deixa influir per la versió de Zweig i Romains en bona part del desenllaç» (2007: 101). L'obra ja havia estat representada al Romea l'any 1930, en una traducció de Manuel Fontdevila i Samsó, basada en la versió de Zweig, que n'atenuava la malícia i accentuava, innecessàriament, el caràcter faceciós del protagonista (PEI 1930: 4).

Entre la documentació de Rafael Tasis, hi trobem el text d'una conferència sobre la «Situació de Ben Jonson en el teatre anglès», pronunciada al Centre de Lectura (de Reus?) el febrer de 1959 (TASIS 1959). Per a ell, el teatre de Jonson té com a objectiu portar a l'escenari «els humors recents o els costums dels homes». El moralista i misan-

14. Entre altres, Artur Bladé i Desumvila, Domènec Guansé, Odó Hurtado i Pierre Rouquette. La publicació sorprèn, sobretot, pel fet d'haver estat autoritzada, malgrat les expectatives poc falagueres que en tenia l'editora, Aina Moll, que li havia encarregat el text el maig de 1957. Bladé, en una carta del 15 de maig de 1959, en valora «els girs populars i les frases fetes», d'una «frescor remarcable» (BLADÉ 1959).

15. Aquesta versió fou la base per a la traducció castellana de Luis Araquistain, escenificada a Buenos Aires el 1929, que comptà amb la interpretació de l'argentí Enrique de Rosas, a la qual Tasis es referia en la conferència «Situació de Ben Jonson en el teatre anglès» (TASIS 1959).

trop dona veu al lliure joc de les emocions en una peça molt treballada formalment i implacable en la denúncia. Per a l'adaptació encarregada per l'Agrupació Dramàtica de Barcelona prosificà el text, suprimí els diàlegs amb referències polítiques i mantingué el pes del personatge inventat per Zweig: Canina.¹⁶

Paral·lelament, el mateix 1956, Tasis traduí *El joglar al món occidental*, de John Millington Synge, que no es representà fins al 1979, sota la direcció d'Ignasi Potrony, i que s'edità per primer cop, a cura de Dolors Udina, el 2012.¹⁷ La «comèdia extravagant i grotesca, amb tocs d'ironia i sàtira, i finalment de tragèdia» (UDINA 2012: 10), s'escenificà el 1907 a l'Abbey Theater de Dublín i tingué una recepció controvertida. En un moment de «renaixement cultural» i «consciència nacional» irlandesa, al qual el teatre de Synge, amb la fundació de l'Abbey Theater, contribuï (UDINA 2012: 7), el dramaturg oferí una visió primària dels irlandesos, en una història en què es premia la salvetgeria i el cinisme d'un presumpte assassí.

És possible que la traducció fos instigada per la versió que el 1955 Anna Murià féu de *Genets cap a la mar*, també de Synge. Aquesta obra, traduïda per Juan Ramón Jiménez i Zeneida Camprubí el 1920, s'escenificà a l'Orfeó de Mèxic el mateix any.¹⁸ Tasis se'n degué assabentar per mitjà del contacte amb la colònia catalana i es decidí a traduir la segona obra de Synge, *El joglar al món occidental*. El repte del traductor fou la creació d'un dialecte particular, un anglès amb traces del gallès que Synge extragué de la parla popular, amb el qual volia reflectir la llengua parlada per la gent més humil: pescadors, pagesos o captaires. La voluntat de l'autor és que a l'escenari «hi hagi realitat» i «hi hagi gaudi» i, per a aconseguir-ho, «la parla ha de ser tan saboro-

16. Al Fons Tasis de la Universitat Autònoma de Barcelona es conserva un mecanoscrit de l'obra, amb anotacions manuscrites; es tracta, segurament, de l'exemplar que s'utilitzà per a la representació.

17. Vegeu la carta de Rafael Tasis a Agustí Bartra de l'octubre de 1956 (la traducció és d'alguns mesos abans) (TASIS 1956). Tasis hi esmenta que havia llegit la versió catalana de *Genets cap al mar*, del mateix dramaturg, a càrrec d'Anna Murià, esposa de Bartra.

18. Bertolt Brecht en féu una versió el 1937, situada a Espanya en plena guerra civil.

sa com una nou o una poma» (SYNGE 2012: 17-18). La traducció de Tasis, viva i rica, sap reproduir l'efecte de realitat de l'original, tot elevant el registre de la parla col·loquial i aconseguint el que actualment anomenaríem una oralitat fingida.

Altres traduccions inèdites d'aquesta època són l'*Apolló de Bellac*, de Jean Giraudoux,¹⁹ i *Les maletes del senyor Vernet*, de Claude Magnier. Ambdues foren representades durant els anys cinquanta a Barcelona: la primera s'escenificà conjuntament amb la versió de Joan Oliver de *L'ós*, de Txèkhov, al Palau Comillas el 20 i 21 de juny de 1955, sota la direcció de Pau Garsaball (COCA 1975: 180); la segona, entre el 17 de març i el 29 d'abril de 1959 al Teatre Guimerà, per la companyia de Lluís Orduna²⁰ (COCA 1975: 96). Són comèdies breus centrades en els efectes de l'amor. En la primera l'Apolló de Bellac indueix Agnès, una noia que busca feina en una oficina on s'enregistren invents, a elogiar la bellesa dels treballadors. La noia, ingènua, ho fa i acaba obtenint tot el que vol. La segona s'estructura com un vodevil. Els dos autors implicaven una aposta per la comèdia d'emboics lleugera i ben feta. Giraudoux ja havia estat introduït per Ramon Esquerra durant els anys trenta, que n'havia traduït *Amfitrió 38*, una peça representativa d'«aquella barreja d'elegància natural i d'ironia irreverent, que són potser l'essència del famós *esprit* francès» (GRAELLS 1985: 11). Magnier, en canvi, era una novetat tot just importada de França: *Les maletes del senyor Vernet* era del mateix 1958.

Altrament, Josep M. Poblet indica que Tasis assumí quatre encàrrecs més de traduccions que, finalment, no s'escenificaren (POBLET 1967: 128, 129): *Blai, un piset per quinze dies*, de Claude Magnier, *El*

19. Vegeu la carta de Georges Bouyx a Rafael Tasis de 1957, en la qual li agraeix les opinions dels manuscrits que li va enviar i li dona l'autorització (aconseguida a través de Mme. Vve. Giraudoux i el seu fill J. P. Giraudoux) per traduir *Apollon de Bellac*, de Jean Giraudoux, amb la condició que la faci en un any i només en tingui la meitat dels drets. També li dona el permís per a traduir *La fille du géolier* i li n'envia la versió definitiva (BOUYX 1957).

20. En aquesta representació debutà Josep M. Flotats. Els textos, que daten, aproximadament, de 1955 i 1959, es conserven, respectivament, a la biblioteca de l'Institut del Teatre i al Fons Tasis.

senyoret Dudley, de Philip Johnson, *Romanoff i Julieta*, de Peter Ustinof, i *Els núvols*, d'Aristòfanes.²¹

La darrera obra de teatre traduïda per Tasis en el tombant dels cinquanta als seixanta és *La sala d'estar* (*Dos actes dividits cada un en dos quadres*), de Graham Greene, que aborda tres temes recurrents en la seva obra: «adulterous passion, Catholic scruples and suicide» (BRENNAN 2010: 100). Als anys cinquanta Greene era d'actualitat gràcies a la popularitat d'obres d'espionatge com *El tercer home* (la pel·lícula data de 1949). La peça teatral, estrenada a Londres el 16 d'abril de 1953 sota la direcció de Peter Glenville, havia estat representada a Barcelona en castellà. Es publicà a la col·lecció «Quaderns de Teatre» de l'Agrupació Dramàtica de Barcelona. En la «Nota del traductor», Tasis defensa el valor de la novellística de Graham Greene i en destaca la capacitat de tractar una gran varietat de temes d'actualitat que tenen com a escenari «punts neuràlgics» del món (TASIS 1962: 5). Considera que, a més d'oferir un testimoniatge de l'època, les seves obres estan «predestinades a la gran popularitat dels *paperbacks*» (TASIS 1962: 5). A *La sala d'estar* Greene es mostra com un gran «manipulador d'idees» i tracta l'ambivalència (real i metafísica) de la història, de qualsevol història. Més concretament, aborda «amb una gran economia de mitjans i un patetisme sense esgarips ni declamacions, alguns dels problemes majors de l'home en la seva relació amb els altres éssers humans: els problemes de la Caritat» (TASIS 1962: 7). Aquest tema connecta amb el pòsit catòlic d'una part de la seva obra, que el traductor relaciona amb la idea de Gràcia o de perdó i que, segons Glenville, a *La sala d'estar* és tractat de manera metafísica. La peça se centra en l'aventura que té un home casat amb una noia més jove que acaba de perdre la mare i de qui és tutor. La noia és retornada a casa de les seves dues ties i el seu oncle sacerdot, que viuen en l'espai reclosit d'una casa on no és possible ocupar les habitacions on ha mort algú. La tensió entre la relació amorosa de la noia amb l'home (censurable des del punt de vista de l'ortodòxia de la tia i condemnada, d'antuvi, al fracàs) i la repressió que es viu a la sala d'estar, on la fe només condueix a la

21. No n'hem localitzat els mecanoscrits.

idea d'un déu venjatiu, és el que tiba el fil d'una obra altament suggestiva, a la vegada «domestic» i «symbolic» (BRENNAN 2010: 101).

Al llarg dels anys seixanta, Tasis aborda com a traductor un dels gèneres que més li interessa pel que fa a la popularització de la literatura: la novel·la policíaca. Com ha analitzat Àlex Martín (2015: 43-52), Tasis s'hi aproxima durant l'etapa d'exili a París, especialment a partir de 1947, quan publica l'article «Notes sobre novel·la policíaca» a la *Revista de Catalunya* (TASIS 1947). És també a París, l'any 1944, que escriu *Un crim al Paralelo* i *La Bíblia valenciana*. Finalment, el 1955, a Premià, redacta *És hora de plegar* (ARIMANY 1967: 163). L'interès creix fins que es concreta, als seixanta, en la creació de les primeres plataformes editorials dedicades a la traducció. En un article publicat a *Serra d'Or* l'octubre de 1965, «La novel·la nord-americana en català», Tasis assenyala la continuïtat en la recepció de la novel·la nord-americana a Catalunya i situa autors com Raymond Chandler i James M. Cain entre dues generacions: la de les «novelles descarnades i “objectives” de Dos Passos, Caldwell i Hemingway», i la de l'obra del «Henry Miller dels *Tròpics* i de *Sexus*» (BACARDÍ 2012: 213-214). Valora positivament aquesta recepció atès que implica una «obertura d'horitzons [...] per a la literatura catalana». I, finalment, hi destaca, d'una banda, el paper de Proa i Aymà i, de l'altra, el protagonisme de Manuel de Pedrolo com a responsable de la col·lecció «La Cua de Palla», on es publicaren les *tough novels* de Mickey Spillane, James Cain i William McGivern, novel·les que Tasis venia a la seva llibreria de la Rambla.

A partir de 1963 Tasis col·labora com a traductor a La Cua de Palla d'Edicions 62, dirigida per Manuel de Pedrolo entre 1963-1970 (MARTÍN 2015: 89-100). En total hi publica quatre traduccions: *La clau de vidre* de Dashiell Hammett (1963), *Amb la por al cos* de Margaret Millar (1964), *Sota la pell* de William McGivern (1964) i *La dama fantasma* de William Irish, pseudònim de Cornell Woolrich (1965). De la nòmina d'autors, en destaca Hammett, el fundador de la *hard-boiled school*, estil considerat purament nord-americà. D'ençà dels anys cinquanta, amb la publicació de *L'Àge d'or du roman américain* (1949), de Claude-Edmond Magny, Hammett havia estat promogut com a representant de la novel·la objectiva que la crítica i a Cata-

lunya, Josep M. Castellet— defensaven com a punt de partida de la modernització de la novel·la europea de postguerra. *La clau de vidre* és segurament la seva obra més coneguda. Publicada el 1931, fou adaptada dues vegades al cinema, i combina elements de la novel·la policíaca amb trets propis de la novel·la romàntica de base psicològica (YOUNG HALL 2007: 458).

Les novel·les de Woolrich i McGivern utilitzen trames de novel·la policíaca per denunciar determinades injustícies socials, com el racisme (McGivern) i el parcialisme expeditiu de la llei (Woolrich), mentre que la canadenc Millar indaga en les raons (i tensions) del crim a través d'una intriga psicològica. L'obra de Woolrich, a més, ha estat relacionada amb el *paranoid noir*, un tipus de novel·la policíaca protagonitzada per la víctima d'una persecució, condemnada a una «fatalistic inevitability» (SIMPSON 2007: 192). La coberta dels quatre llibres, dissenyada per Jordi Fornas, reproduïx una fotografia en blanc i negre sobre el fons groc característic de la col·lecció. En conjunt, el nivell d'aquestes traduccions és irregular. Hi sovintegen calcs de l'anglès (com *donar un truc de telèfon, no tiraràs=dispararàs*), lèxic poc adequat a la trama (*carretó* per *cotxe*, *capell* per *barret*, *minyó* per *noi*, *cinyell* per *cinturó*) o vacil·lacions en el registre (*estar a punt de marxa, només que es trobi a la sopa i una mica ensofrat, tot li fa bullida i comença a xerrar, fer gatzara, anar a pinyes, el cotxe a tot estrop*). En conjunt, són desajusts idiomàtics poc freqüents en les traduccions teatrals que Tasis emprengué alguns anys abans, durant els cinquanta. És possible que el zel excessiu dels correctors, afegit a la voluntat de mantenir un nivell de llengua elevat, inadequat per al gènere, els instiguessin a perseverar en l'ús d'unes formes que el lector del moment probablement devia considerar massa encarcerades o poc representatives de la parla oral col·loquial.

Paral·lelament, l'any 1964 Tasis participà en una de les grans empreses editorials del moment: la traducció del *Goldfinger*, d'Ian Fleming, tercer número de la col·lecció «Enjòlit» d'Aymà, on ja s'havien publicat *Des de Rússia amb amor* i *Casino Royale*.²² L'editorial, que

22. A Enjòlit, el 1966, hi sortí un altre dels *best-sellers* del moment, *A sang freda: veritable relació d'un assassinat múltiple*, de Truman Capote.

havia estat comprada per Joan Baptista Cendrós el 1962, desplega una costosa campanya editorial a fi de convertir el darrer episodi de les aventures de James Bond (portat al cinema el mateix 1964) en un èxit segur. L'operació, com bona part de les campanyes orquestrades per Cendrós a inicis dels anys seixanta, tingué un èxit notori i fou objecte d'una forta censura (CORNELLÀ-DE TRELL 2012). En la contracoberta de *Goldfinger* se subratlla l'èxit «fulminant» dels números de la sèrie: «Des de Rússia amb amor s'exhaurí en un mes i mig, i la segona edició és absorvida amb igual celeritat. *Casino Royale* —del qual se'n féu un tiratge augmentat— corre la mateixa bona sort...» En la ficció s'explicita l'interès que té Bond per Raymond Chandler, un dels referents del gènere (FLEMING 1964: 276). Els onze números de la sèrie Bond, publicats en format de butxaca, mantingueren el mateix dibuix a la portada: una fotografia, en blanc i negre, d'una mà prement el gallet.

Les tres darreres traduccions de Tasis aparegueren a l'altra editorial comprada per Cendrós, el 1964: l'emblemàtica Proa. El número 102 de la biblioteca «A Tot Vent» corresponia a *Jim i la sort*, de Kingsley Amis. En el prefaci Tasis vindica l'«art de contar històries dels britànics» i la capacitat de presentar escenes i personatges amb tota una sèrie d'«implicacions morals, estètiques, metafísiques i [...] polítiques» (TASIS 1964: 7). Remarca l'èxit de públic i de crítica de què gaudí la novel·la quan es publicà, el 1954. A partir del relat de l'experiència d'un professor rebel en una petita universitat britànica, Amis hi desplega «una crítica humorística, però implacable de la societat burgesa» (TASIS 1964: 8) i, més específicament, la de l'anomenada «New Elizabethan Age» (LASKOWSKY 1998: 83). Per fer-ho utilitza, d'una banda, un discurs indirecte lliure que reflecteix el punt de vista del protagonista i, de l'altra, un estil «unadorned, plain, clearly antimandarín» (LASKOWSKY 1998: 85). És segurament la idea d'apostar per un llibre d'èxit i, a la vegada, llegible i de qualitat que degué empènyer el traductor i l'editor a publicar-lo; sabent, alhora, que un dels grans atractius de l'obra el constituïa, justament, la hilaritat que crea Jim Welsh, un *young angry man* que, amb la seva conducta heterodoxa, posa en evidència la hipocresia del món acadèmic.

Per a La Mirada de Proa, Tasis traduí un assaig d'actualitat: *La pròxima vegada, el foc*, de James Baldwin (1966). Publicat el 1963,

denuncia la situació de marginació i exclusió que vivia bona part de la població afroamericana als Estats Units. Baldwin, novel·lista i activista social, escriu un al·legat a favor de la necessitat de comprensió mútua per part de les dues parts en què es divideix la societat nord-americana a causa de la segregació. El llibre comptà amb un pròleg de l'aleshores professor de la facultat de dret de la Universitat de Barcelona Miquel Roca i Junyent, que, pensant en el lector català, contextualitzava el conflicte en el marc nord-americà: la posició de Baldwin volia anar més enllà de l'aprovació al Congrés de la Llei d'Igualtat dels Drets Civils (1964), que, tot i establir, teòricament, la igualtat jurídica entre blancs i negres, implicava encara forts prejudicis socials (ROCA I JUNYENT 1966: 9). Per això Baldwin es posicionava en contra de la integració, en la mesura que sovint implica un paternalisme del blanc cap al negre, i advocava per «la mateixa transformació de la societat, en la seva totalitat» (ROCA I JUNYENT 1966: 10). Aquest plantejament condiona, en part, la mirada que Tasis projectà sobre la ciutat de Nova York el 1966, quan assistí al congrés mundial del PEN Club en representació del PEN Català. En el relat que fa del periple a *Amèrica del Nord, avui* (1967) observa *slums* de població afroamericana en determinats barris de la ciutat i, tot recordant Baldwin, en relativitza el possible caràcter violent. També recull una reveladora enquesta que la revista *Newsweek* publicà el 22 d'agost de 1966 sobre l'anomenat «problema negre» (TASIS 1967: 80-82).

Finalment, el 1967, Proa donà a conèixer la traducció —ja pòstuma— de la biografia del musicòleg i premi Nobel 1954 Albert Schweitzer, *De la meua vida i el meu pensament*. Aquesta obra, juntament amb la *Història de San Michele*, de Munthe, i el *Pelegrinatge als orígens*, de Lanza del Vasto, es pot posar en relació amb la defensa que, d'ençà dels anys trenta, Tasis féu de les biografies novel·lades, amb Stefan Zweig, André Maurois i Emil Ludwig com a referent, en la mesura que eren instruments eficaços per a la divulgació de la història i creaven una literatura de consum (ARIMANY 1967: 128).

A títol anecdòtic, cal recordar les traduccions de poesia que Tasis féu per a les felicitacions de Nadal que trametria a les seves coneixences, en part reproduïdes a la correspondència amb Tarradellas (TAR-

RADELLAS & TASIS 2014: 150-151, 162-165, 200-201, 213-215). Entre els autors traduïts hi figuren, Paul Éluard, Francis Jammes, Laurence Lerner, Francis Ponge i Allan Tate.

5. CONCLUSIONS

Resultat de l'obstinació d'un *homme de lettres* apassionat per la cultura, les traduccions de Rafael Tasis mostren, alhora, els èxits i les limitacions de la voluntat continuista d'un dels agents més actius de la cultura catalana. Èxit en la mesura que incideixen en les qüestions palpitants del moment per mitjà de la visibilització d'unes obres que sintonitzen amb el que es fa a Europa. Huxley als anys trenta o la novel·la policíaca als anys seixanta són indicadors d'aquesta voluntat de sincronitzar, remoure i crear escriptors i lectors. Amb una diferència notable: el Tasis dels anys trenta pot introduir autors de rabiosa actualitat (com Huxley), mentre que el de postguerra tracta el que les esquerdes del franquisme li permeten (com les traduccions de novel·la policíaca, que no poden emergir fins als seixanta). Limitacions perquè, en la difícil intermitència de l'exili i la postguerra, aquestes traduccions foren objecte de censura i estigueren condicionades per alguns dels debats que atomitzaren el posicionament dels escriptors pel que fa a la llengua literària. Més enllà de ser obres *pro pane lucrando* les traduccions de Tasis mostren la voluntat de professionalització d'un dels activistes que més tossudament volgueren connectar la cultura amb la societat, fent-hi convergir els gèneres i autors que li foren més propicis. A més, es constata que Tasis progressa amb la traducció, hi aprèn i hi troba una font inesgotable de recursos per a l'obra pròpia i, sobretot, per a l'obra col·lectiva.

BIBLIOGRAFIA

ANTICH (1935): Marcellí Antich, Carta de Marcellí Antich i Camprubí a Rafael Tasis (29 juliol), Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), Fons Rafael Tasis (FRT).

- ARIMANY (1967): Miquel Arimany, *Símbol vivent. Biografia de Rafael Tasis*, Barcelona: Arimany.
- ARTÍS (1929): Avel·lí Artís Balaguer, Carta a Rafael Tasis (15 agost), UAB, FRT.
- BACARDÍ (2012): Montserrat Bacardí, *La traducció catalana sota el franquisme*, Lleida: Punctum.
- BACARDÍ & FOGUET (2012): Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, «Teoria de l'exili», dins: Rafel Tasis, *Les raons de l'exili*, Valls: Cossetània, p. 5-40.
- BLADÉ (1959): Artur Bladé i Desumvila, Carta a Rafael Tasis (15 maig), UAB, FRT.
- BOUYX (1957): Georges Bouyx, Carta a Rafael Tasis (2 juliol), UAB, FRT.
- BRENNAN (2010): Michael G. Brennan, *Graham Greene. Fictions, Faith and Authorship*, Londres / Nova York: Continuum.
- CALDELS & TISIS (2012): Pere Calders i Rafael Tasis, *Fe de vida. Cartes a Rafael Tasis*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Barcelona: Acontravent.
- CAMPS I ARBÓS (2010): Josep Camps i Arbós, *L'espantós és el buit, el desert. La correspondència entre Rafael Tasis i Ramon Xuriguera*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- CANYAMERES (1972): Ferran Canyameres, *Diari íntim*, Barcelona: Pòrtic.
- COCA (1978): Jordi Coca, *L'Agrupació Dramàtica de Barcelona. Intent de Teatre Nacional (1955-1963)*, Barcelona: Institut del Teatre / Edicions 62.
- COLL-VINENT (2007): Sílvia Coll-Vinent, «Rafael Tasis, traductor i divulgador literari», *Quaderns. Revista de Traducció*, núm. 14, p. 95-104.
- (2011): «Tasis i Marca, Rafael», dins: Montserrat Bacardí i Pilar Godayol (dir.), *Diccionari de la traducció catalana*, Vic: Eumo, p. 532-533.
- CORNELLÀ-DETRELL (2012): Jordi Cornellà-Detrell, «La censura després delsensors: algunes reflexions sobre aspectes no resolts de l'herència cultural del franquisme», *Anuari TRILCAT*, núm. 2, p. 27-49.
- DANÉS SALA (2006): Adriana Danés Sala, «Rafel Tasis als primers anys trenta. Un model d'intel·lectual patriòtic», dins: Ramon Panyella i Jordi Marrugat (eds.), *L'escriptor i la seva imatge. Contribució a la història dels intel·lectuals en la literatura catalana*, Barcelona: L'Avenç, p. 208-221.
- GRAELLS (1985): Guillem Jordi Graells, «Ramon Esquerra, crític i traductor», dins: Jean Giraudoux, *Amfitrió 38*, trad. de Ramon Esquerra, Barcelona: Institut del Teatre / Edicions del Mall, p. 5-14.
- HUERTAS & GELI (2000): Josep M. Huertas i Carles Geli, «Mirador», *la Catalunya impossible*, Barcelona: Proa.

- LASKOWSKI (1998): William Laskowski, *Kingsley Amis*, Nova York: Twayne Publishers.
- MANENT (1986): Albert Manent, «Rafael Tasis, el desig de servir», dins: *El molí de l'ombra. Dietari polític i retrats 1946-1975*, Barcelona: Edicions 62, p. 173-181.
- (2006): «Rafael Tasis, intel·lectual polifacètic», dins: *Rafael Tasis: 1906-2006: centenari*, Barcelona: Institució de les Lletres Catalanes, p. 29-43.
- MAUROIS (1935): André Maurois, *Magiciens et Logiciens*, París: Bernard Grasset.
- MARTÍN (2015): Àlex Martín Escribà, *Rafael Tasis, novel·lista policíac*, Barcelona: Alrevés.
- PEI (1930): Ramon Pei, «La versió catalana del *Volpone* de Ben Jonson», *Mirador* (12 juny), p. 4.
- PLA (2007): Xavier Pla, *Simenon i la connexió catalana*, València: Edicions 3 i 4.
- POBLET (1967): Josep M. Poblet, *Rafel Tasis. Conducta i exemple*, Barcelona, Grijalbo.
- POWELL (1983): Violet Powell, *The Constant Novelist. A study of Margaret Kennedy 1896-1967*, Londres: Heinemann.
- ROCA I JUNYENT (1967): Miquel Roca i Junyent, «Pròleg», dins: James Baldwin, *La pròxima vegada, el foc*, Barcelona: Proa, p. 5-15.
- SIMBOR ROIG (2006): Vicent Simbor Roig, «Rafael Tasis, crític i publicista», dins: *Rafael Tasis: 1906-2006: centenari*, Barcelona: Institució de les Lletres Catalanes, p. 19-27.
- SIMPSON (2007): Philip Simpson, «Noir and the Psycho Thriller», dins: Charles J. Rzepka i Lee Horlsey (eds.), *A Companion to Crime Fiction*, Chichester: Wiley-Blackwell, p. 187-197.
- SINGLA (2006): Carles Singla, *Mirador (1929-1937). Un model de periòdic al servei d'una idea de país*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- TARRADELLAS & TISIS (2014): Josep Tarradellas i Rafael Tasis, *Estrictament confidencial*, ed. de Francesc Foguet i Boreu, Barcelona: Viena.
- TISIS (1930): Rafael Tasis, «Oscar Wilde», *Mirador* (12 juny), p. 4.
- (1931): «Margaret Kennedy. *La nimfa constant*», *Mirador* (2 juliol), p. 6.
- (1932): «*La nimfa constant*. Novella i film», *Mirador* (24 febrer), p. 302.
- (1935): *Una visió de conjunt de la novel·la catalana*, Barcelona: Publicacions de «La Revista».
- (1938a): «Una gran novel·la curta de Huxley», *La Publicitat* (22 maig), p. 4.
- (1938b): *El mirall en el camí*, UAB, FRT.
- (1938?): Carta a Aldous Huxley, UAB, FRT.

- (1947): «Notes sobre novella policíaca», *Revista de Catalunya*, núm. 104, p. 413-418.
- (1956): Carta a Agustí Bartra (11 setembre), UAB, FRT.
- (1959): «Situació de Ben Jonson en el teatre anglès», UAB, FRT.
- (1962): «Nota del traductor», dins: Graham Greene, *La sala d'estar*, Barcelona: Joaquim Horta, p. 5-7.
- (1964): «Kingsley Amis», dins: Kingsley Amis, *Jim i la sort*, Barcelona: Proa, p. 7-9.
- (1967): *Amèrica del Nord, avui*, Barcelona: Proa.
- (2006): «Defensa i il·lustració d'aquesta llibre (i d'un gènere literari)», dins: *Rafael Tasis: 1906-2006: centenari*, Barcelona: Institució de les Lletres Catalanes, p. 59-60.
- (2011): *Diari íntim. Escrits autobiogràfics*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Barcelona: Acontravent.
- (2012): «Primera Taula Rodona de Traductors Catalans. Informe Conclusiu (1966)», dins: Montserrat Bacardí, *La traducció catalana sota el franquisme*, Lleida: Punctum, p. 231-235.
- TASIS FERRER (2006): Rafael Tasis Ferrer, «Recordant el meu pare», dins: *Rafael Tasis: 1906-2006: centenari*, Barcelona: Institució de les Lletres Catalanes, p. 45-50.
- UDINA (2012): Dolors Udina, «Presentació», dins: John Millinton Synge, *El joglar del món occidental*, trad. de Rafael Tasis, Lleida: Punctum.
- (2014): «Nota de la curadora», dins: Aldous Huxley, *Carretera enllà*, trad. de Rafael Tasis, Martorell: Adesiara, p. 7-9.
- VILARDELL (2016): Laura Vilardell, «La collecció "Isard", d'Editorial Vergara i la censura: el cas d'*After Many a Summer*», dins: Laura Vilardell (ed.), *Traducció i censura en el franquisme*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 171-180.
- YATES (1975): Alan Yates, *Una generació sense novella: La novella catalana entre 1900 i 1925*, Barcelona: Edicions 62.
- YEARLING (2011): Rebecca Yearling, «Volpone on the Stage», dins: Matthew Steggle (ed.), *Volpone. A Critical Guide*, Londres / Nova York: Continuum, p. 31-54.
- YOUNG HALL (2007): Jasmine Young Hall, «Dashiehl Hammett», dins: Charles J. Rzepka i Lee Horlsey (eds.), *A Companion to Crime Fiction*, Chichester: Wiley-Blackwell, p. 450-461.

TRADUCCIONS DE RAFAEL TASIS

- MALOT (1923): Hector Malot, *Peripècies de Romà Kalbris. Narració inspirada en l'obra de Malot*, Barcelona: Artís.
- WILDE (1930): Oscar Wilde, *El retrat de Dorian Gray*, Badalona: Proa; «A Tot Vent» núm. 23.
- KENNEDY (1931): Margaret Kennedy, *La nimfa constant*, Badalona: Proa; «Biblioteca Oreig» [núm. 2].
- HUXLEY (1938): Aldous Huxley, *El somriure de la Gioconda*, Barcelona: La Rosa dels Vents; «Quaderns Literaris» núm. 199.
- TASIS (1957): Rafael Tasis, *Volpone. Adaptació de l'obra de Ben Jonson*, Mallorca: Moll; «Biblioteca Raixa» núm. 25.
- MALOT (1959): Hector Malot, *Aventures de Romà Kalbris. Narració en català de l'obra d'Hector Malot*, Barcelona: Arimany; «Sant Jordi» núm. 4.
- DEL VASTO (1961): Lanza del Vasto, *Pelegrinatge als orígens*, Barcelona: Arimany.
- GREENE (1962): Graham Greene, *La sala d'estar*, Barcelona: Joaquim Horta; «Quaderns de Teatre ADB» núm. 10-11.
- HAMMETT (1963): Dashiell Hammett, *La clau de vidre*, Barcelona: Edicions 62; «La Cua de Palla» núm. 3.
- AMIS (1964): Kingsley Amis, *Jim i la sort*, Barcelona: Proa; «A Tot Vent» núm. 102.
- FLEMING (1964): Ian Fleming, *Goldfinger*, Barcelona: Aymà; «Enjòlit» núm. 3.
- MCGIVERN (1964): William P. McGivern, *Sota la pell*, Barcelona: Edicions 62; «La Cua de Palla» núm. 27.
- MILLAR (1964): Margaret Millar, *Amb la por al cos*, Barcelona: Edicions 62; «La Cua de Palla» núm. 11.
- IRISH (1965): William Irish, *La dama fantasma*, Barcelona: Edicions 62; «La Cua de Palla» núm. 33.
- MUNTHE (1965): Axel Munthe, *Història de San Michele*, Barcelona: Vergara; «Isard» núm. 18.
- BALDWIN (1966): James Baldwin, *La pròxima vegada, el foc*, Barcelona: Proa.
- SCHWEITZER (1967): Albert Schweitzer, *De la meua vida i el meu pensament*, Barcelona: Proa.
- SYNGE (2012): John Millinton Synge, *El joglar del món occidental*, ed. de Dolors Udina, Lleida: Punctum; «Versions» núm. 2.
- HUXLEY (2014): Aldous Huxley, *Carretera enllà*, ed. de Dolors Udina, Martorell: Adesiara; «D'Ací i d'Allà» núm. 37.

L'HISTORIADOR RAFAEL TASIS. UNA APROXIMACIÓ

ENRIC PUJOL

Universitat Autònoma de Barcelona

1. PLANTEJAMENT INICIAL

El plantejament bàsic d'aquest escrit és el d'evidenciar que Rafael Tasis ha de ser considerat com un historiador pròpiament dit, amb tots els ets i uts. La seva obra historiogràfica, com s'intentarà demostrar aquí, va ser ben notable; però allò més rellevant encara és el fet que la dimensió històrica impregnés gairebé la totalitat de la seva producció escrita. Afectà, per tant, els diferents gèneres literaris que conreà i també la major part de la seva actuació cultural i política. Una anàlisi minuciosa d'aquesta dimensió històrica i historiogràfica, donada l'amplitud de l'obra escrita i de la seva actuació personal, mereixeria un estudi més extens i aprofundit, raó per la qual entenem aquest com una primera aproximació.

Tasis, doncs, mereix, sens dubte, ser tractat com un historiador *tout court*. Però on cal situar-lo? En quin dels grans corrents que configuraren la historiografia catalana del segle xx? Crec que és fora de dubte que caldria incloure'l en el bloc dels historiadors republicans progressistes i d'esquerres que, formats sota la dictadura de Primo de Rivera, emergiren a principis dels anys trenta i que donaren suport a la Generalitat republicana fins i tot en els moments més difícils de la guerra civil del 1936-1939. Un grup que tingué com a característiques principals la defensa de la catalanitat, una visió històrica progressista i l'escrupolositat científica com a principi bàsic. Trencaren amb tota concepció cultural elitista i advocaren en favor de l'educació de masses (combinaren l'alta investigació i la divulgació generalitzada); estudiaren els sobirans, però no per cap velleïtat monarquista, sinó en la seva qualitat de caps visibles d'un poble, d'una nació; valoraren els elements democràtics de la història autòctona no com a nostàlgia ro-

màntica, sinó com a projecció en el passat dels seus ideals immediats; i defensaren aferrissadament la necessitat que els historiadors i els intel·lectuals en general es comprometessin amb el seu poble (PUJOL 2003: 149). Aquest horitzó historiogràfic renovat anà acompanyat també de noves vies d'interpretació, de nous plantejaments i de noves temàtiques d'estudi. Entre les principals figures, caldria esmentar Antoni Rovira i Virgili, Ferran Soldevila, Lluís Nicolau d'Olwer, Carles Rahola, Jordi Rubió i Balaguer, Ramon d'Alòs-Moner, Carles Pi Sunyer, Josep M. Batista i Roca, Alexandre Deulofeu o Artur Bladé i Desumvila.

És coneguda la pertinença de Tasis a Acció Catalana i això encara en facilita més la inclusió en el grup d'historiadors esmentat, ja que alguns dels més significatius feien també part d'aquest partit, com Nicolau d'Olwer (que n'era un destacat dirigent), Ramon d'Alòs-Moner o Ferran Soldevila. La majoria de característiques que hem atribuït al grup són perfectament aplicables a Tasis i, sobretot, el principal tret comú de tots els components que abans apuntàvem: la defensa de la institucionalització política i cultural feta per la Generalitat de l'etapa republicana. Una defensa que es revelà gens fàcil en l'etapa de guerra i que comportà per a molts l'exili i la incorporació a la resistència contra la dictadura franquista, com fou també el seu cas.

Un darrer argument sobre la seva condició d'historiador: el reconeixement com a tal per part dels seus col·legues, més enllà de l'acord o de la valoració que li van fer com a professional. En aquest reconeixement fou clau la figura de Ferran Soldevila, amic i mestre, que inicialment exercí una funció d'autèntic «padrinatge».

2. UNA PETITA DIGRESSIÓ

Abans de veure amb més detall com es concretà tot plegat en el conjunt de l'obra de Tasis, deixeu-me fer una petita digressió sobre per què la història es convertí en una eina bàsica de la reconstrucció nacional contemporània. De fet, la història fou la font de legitimació (política) de tot el moviment cultural de recuperació nacional de la contemporaneïtat (ja d'ençà de la Renaixença) i també del mateix ca-

talanisme polític des del seu origen (PUJOL 2015). Tingué un pes decisiu al costat de l'argumentació de caràcter lingüístico-cultural. Aquesta funció es perllongà també al llarg de tot el segle xx (i encara ara ho és), per més que aleshores ja s'aconseguissin unes institucions polítiques pròpies (Mancomunitat de Catalunya i Generalitat republicana) que permeteren que, amb l'argumentació històrica i lingüística, emergís també una legitimitat jurídica i política.

Aquesta darrera legitimitat jurídic-política, però, ben aviat mostrà les seves limitacions. La guerra civil n'evidencià la precarietat i el franquisme anorrea, senzillament, tot l'entramat polític català que tant havia costat construir al llarg del primer terç del segle xx. Amb la dictadura del general Franco, la història i l'explicació lingüístico-cultural prengueren un nou protagonisme. La divulgació i la recerca històriques es convertiren aleshores en un front de combat de primera línia. Recordem que el cantant Raimon, als anys seixanta i primers setanta, cantava allò de «ens amaguen la història i diuen que no en tenim, que la nostra és la d'ells». No ha de sobtar que, en aquest context, Tasis es convertís també en un historiador. I que la dimensió històrica impregnés el conjunt de la seva obra.

3. LA DIMENSÍO HISTÒRICA EN L'OBRA LITERÀRIA DE FICCIÓ

A l'hora d'analitzar la dimensió històrica que conté la literatura de ficció de Rafael Tasis (la novel·la, els contes i les peces teatrals), hi veiem una atenció preferent per la història més contemporània, precisament la que el règim dictatorial va pretendre negar. En espera de fer una anàlisi més aprofundida en el futur, aquí només apuntarem uns pocs exemples ben significatius, un de cadascun dels tres gèneres esmentats.

Una de les mostres més aclaridores de la relació entre novel·la i història és la novel·la *Tres* (TASIS 1962 i 1966). Fou segurament la més ambiciosa i reeixida de les que va escriure. Conté també molts elements autobiogràfics i, sens dubte, intenta ser una mena de retrat generacional a partir dels tres protagonistes de l'obra. Va ser redactada el 1944 a París, al llarg de tres mesos «sense dubtes ni marrades», com va dir el mateix autor (TASIS 1966: 10). Guanyadora del premi Cata-

lònia (Mèxic) el 1953, és com una vasta crònica que comença a les darreries de la Primera Guerra Mundial i arriba fins a la guerra civil del 1936-1939 per mitjà de la vida de tres amics. L'aventura i la història personal dels protagonistes es barregen amb la història col·lectiva d'aquells anys. El mateix Tasis en el pròleg explica quin va ser el motor que el va dur a escriure-la: «Probablement, tant com la necessitat de trobar una porta de sortida a les inquietuds incessants que eren la meua existència [...], hi havia en aquell afanyós escriure meu un deler d'examinar les causes que havien conduït a aquella situació en la qual jo, i com jo tants altres milers de compatriotes, exiliats o dintre de la nostra terra, ens trobàvem» (TASIS 1966: 9). Comprendre, doncs, el perquè de la història pròpia viscuda era un propòsit fonamental de la novel·la. No és un exponent evident del que ara en diem «egohistòria» i que hauria de ser la pretensió de qualsevol historiador que volgués merèixer aquest nom?

Un altre exemple molt clar de la fecunda relació entre literatura i història en la producció tasiana és el conte breu «Dos hereus» (TASIS 1992). La temàtica també fa referència a la guerra civil del 1936-1939 i, més concretament, a l'impacte del procés revolucionari desfermat a l'inici (en aquest cas, en un petit nucli rural). Els protagonistes, en Cristòfol i en Pere, dos cosins, tots dos són hereus. L'un era el representant de les forces d'ordre i, l'altre, era el díscol, el republicà (lerrouxista). Tots dos seran víctimes d'un escamot revolucionari que es dirigeix al front. Un tema espinós, sobretot per als qui havien fet costat al bàndol republicà, que Tasis sap tractar amb molt de coneixement de causa i que evidencia que, en la reconstrucció de la història recent, era dels partidaris de poder parlar de tot, sens tabús.

Com a darrer exponent, una peça teatral (amb força similitud amb el conte que acabem de considerar): *Un home entre herois*, que fou estrenada a ciutat de Mèxic, en una única representació, com havia explicat Avellí Artís-Gener, *Tísner* (TASIS 1992). Aquest és l'argument, segons les paraules d'Artís-Gener:

En una masia francesa on ja tenen refugiat un jueu alemany que la Gestapo cerca aferrissadament, han aollit un paracaigudista anglès i el tenen amagat a les golfes. La Gestapo assetja la casa i no para d'efectu-

ar-hi registres i el paper definitivament salvador del pilot caigut és assumit per aquell jueu vell, que es lliura als alemanys per tal d'apaivagar llur recerca. És ell, l'home entre els herois.

En aquest cas, el marc és el de la Segona Guerra Mundial, un conflicte que afectà directament molts exiliats catalans que tingueren com a terra d'acollida els països que participaren en aquella contesa.

I, encara, en aquesta consideració sobre la dimensió històrica en la seva obra de ficció, caldria fer una breu referència al paper de la història, no com el context en què es desenvolupa l'acció, sinó com a font d'inspiració literària: la història presa com a erudició. Aquest seria el cas de *La Bíblia valenciana*. El coneixement sobre aquesta traducció li serveix per a donar un gruix erudit a una trama que hem d'englobar en el gènere de la novel·la negra. I cal reconèixer que l'esmentada Bíblia té una base històrica i un rerefons de misteri i de mite més interessant que no una inventada i inversemblant estatueta originària de Malta que és la base de la trama d'*El falcó maltès*, de Dashiell Hammet (independentment de la vàlua i la popularitat literàries d'una i altra obra).

4. ELS EGODOCUMENTS

Al costat de la producció de ficció, no es pot deixar de considerar també el que podem qualificar d'egodocuments, que de fet constitueixen, ells mateixos, una font històrica de primera magnitud. En aquest sentit, cal esmentar en primer lloc *Les presons dels altres* (TASIS 1990). El llibre narra la seva experiència com a «escarceller d'ocasió», segons les seves paraules (en realitat, director general de Serveis Correccionals i de Readaptació de la Generalitat de Catalunya). Una funció assumida per coherència amb la seva màxima de «voluntat de servei» i per amistat amb el conseller Pere Bosch Gimpera i al subsecretari Eduard Ragasol. En el pròleg, Albert Manent en féu aquesta valoració:

Les presons dels altres és un llibre viu, sincer, de confessió personal, escrit sens dubte directament a màquina. Tasis no s'està de condemnar-hi allò que creu condemnable, com els camps de treball dels Omells

de Na Gaia. *Les presons dels altres* és un dels pocs testimonis de primera mà en la nostra llengua sobre un aspecte ben concret de la reraguarda durant la guerra civil. D'ací el seu valor extraordinari de document. (TASIS 1990: 9)

Això darrer explica que l'edició estigués enriquida amb notes històriques de Josep Benet i un voluminós apèndix documental. Per la temàtica abordada, va ser un títol impubliable durant molts anys, raó per la qual no va sortir fins al 1990, gairebé cinquanta anys després de la redacció a l'exili (data que podem saber perquè al final del manuscrit consta: «París, agost del 1941»).

Dins d'aquest mateix apartat, caldria incloure-hi altres escrits similars, com el *Diari íntim* (no editat fins al 2011), centrat en l'etapa de preguerra, i unes *Memòries d'exili* que sembla que, donades a un editor per a la publicació, es van perdre.¹

Una consideració a part mereix tot l'immens bloc de la seva correspondència, l'estudi i la publicació de la qual tot just fa poc que s'ha iniciat i que, per tant, es troba «en construcció». Es tracta d'una documentació d'un altíssim interès; no en va, el coneixement d'aquesta mena de documents sempre obre noves perspectives sobre l'actuació cultural i política d'un autor, sovint, insospitades. Recentment, s'han publicat aquests volums: *L'espantós és el buit, el desert. La correspondència entre Rafael Tasis i Ramon Xuriguera* (CAMPS 2010), *Fe de vida. Cartes a Rafael Tasis* (CALDERS 2012) i *Estrictament confidencial* (TARRADELLAS & TASIS 2014). Esperem que ben aviat es pugui ampliar la nòmina de títols.

1. L'informador d'aquesta notícia ha estat l'escriptor i editor Manuel Costa-Pau, que aleshores treballava per a l'editorial Alfaguara i que va participar personalment en aquell tracte. Segons ell, era un projecte editorial que prenia com a base algunes cartes reals de Tasis escrites a diferents corresponents durant aquella etapa de la seva vida.

5. LES MONOGRAFIES HISTÒRIQUES

A l'hora d'analitzar la producció més pròpiament historiogràfica de Rafael Tasis, cal considerar, en primer lloc, les monografies històriques, fruit d'un intens treball de recerca. En aquest bloc, hi prenen un relleu especial els dos estudis que va dedicar a Pere el Cerimoniós, publicats ambdós el 1954.

Sembla que va ser la lectura de la crònica de Pere el Cerimoniós el que el va dur a redactar un primer llibre sobre aquest rei, *La vida del rei en Pere III* (1954), segons Ferran Soldevila apuntava en el pròleg del mateix volum. Per dur a terme aquest primer treball, prou laboriós i complicat, a part del suport de Soldevila, Tasis va poder comptar amb un amic i mentor (un historiador de prestigi) que l'ajudà i del qual només diu les inicials en la dedicatòria que obre el volum: «A L.N.O., que m'encoratjà a escriure aquest llibre i volgué corregir-ne els errors». Les inicials a penes dissimulen el nom: Lluís Nicolau d'Olwer, un dels cap de brot del grup d'historiadors al qual alludíem al principi, que malauradament no va poder retornar mai al país i que morí a l'exili, a Mèxic, el 1961.

L'estudi de Tasis va ser començat a l'exili, al final del 1942. El va completar després del retorn i el presentà, el 1949, a un dels concursos de l'Institut d'Estudis Catalans, en el qual fou premiat. Arran de la publicació, Soldevila afirmà: «Des d'aquella obra, Tasis i Marca fou considerat com un historiador amb qui es podia comptar» (SOLDEVILA 1967). I això perquè, com reconeixia el mateix Soldevila, «el regnat de Pere el Cerimoniós és alhora un dels més llargs i un dels més deficientment estudiats de la nostra història».

La bona acollida rebuda féu possible que tornés a abordar aquest regnat el mateix any 1954 per a la col·lecció «Biografies Catalanes», dirigida per Jaume Vicens Vives. El títol d'aquesta segona incursió fou *Pere el Cerimoniós i els seus fills*, ja que en la part final va incloure també, com indica el títol, el regnat de Joan I i el de Martí l'Humà. Cal dir, però, que Tasis va haver d'entomar aquest encàrrec perquè un altre especialista, Ramon Gubern, no va poder assumir-lo. De fet, el director de la col·lecció se'n va doldre, en una carta, del 29 d'agost de 1957 a Josep Ferrater i Mora, que no deixava gaire bé Tasis: «De mo-

ment us faig enviar *Els capitans generals* de Mercader i *Pere el Cerimoniós*, de Tasis [...]. L'obra d'en Tasis és molt més fluixa. Però un tal Govern, deixeble meu, i dels intel·ligents, que la tenia compromesa, va renunciar-hi després d'una estada de dos anys a Anglaterra» (VICENS VIVES 1994). Convé remarcar, però, que si la va incloure a les *Biografies Catalanes* era perquè complia uns mínims de rigor i dignitat, que Vicens solia posar sempre en uns nivells molt alts.

Malgrat aquestes circumstàncies i reticències, el llibre suposà la consagració de Rafael Tasis com a historiador. Com Soldevila asseynalà: «Acabat d'arribar, com aquell qui diu, a la palestra, el seu nom apareixia al costat dels millors especialistes de la nostra història, en pla d'igualtat, en una col·lecció d'alta solvència. I no sols era la consagració, sinó que era també el compromís i estímul. Tasis i Marca podria seguir essent literat, però ja no podia deixar de ser historiador» (SOLDEVILA 1966).

L'estudi que en la part final de l'obra va fer sobre Joan I segurament l'esperonà a aprofundir en l'anàlisi del seu regnat i a esdevenir finalment el biògraf del monarca, del qual no hi havia pràcticament monografies extenses en aquells moments. Així, sorgí el llibre *Joan I, rei, caçador i músic* (1959), que comptà amb un pròleg d'un altre historiador destacat, J. Ernest Martínez Ferrando, director de l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

Amb aquest treball, segons Soldevila, Tasis arribava a la maduresa com a historiador: «la nova obra marcava un pas més, decisiu, cap a la integració de l'autor dins el cercle dels mètodes historiogràfics i de la reconstrucció històrica. En *La vida del rei en Pere III*, el literat encara aconseguia alguna vegada (rara vegada, val a dir-ho) imposar-se a l'historiador; en el Joan I, el literat se cenyia estrictament a la seva missió de vivificar la Història» (SOLDEVILA 1966). I més endavant, per evidenciar el bons resultats obtinguts per Tasis en aquest estudi, el mateix Soldevila afirmava: «Les revistes especialitzades, alguna de tan severa (generalment) en les seves crítiques com l'*Índice Histórico Español* tractaven l'obra amb tota deferència. L'historiador podia seguir endavant» (SOLDEVILA 1966).

6. ELS ESTUDIS SOBRE LA PREMSA I SOBRE L'EXILI DEL 1936-1939

A part de les monografies erudites centrades en els reis catalans que ja hem esmentat, l'aportació historiogràfica de Rafael Tasis es revela molt valuosa sobretot en dos àmbits que, en el seu temps, eren molt poc conreats: la història de la premsa i la història de l'exili català del 1936-1939. De fet, cal considerar-lo com un veritable pioner en aquests camps temàtics.

Tasis fou el coautor d'una monumental *Història de la premsa catalana* (1966), publicada en dos gruixuts volums, conjuntament amb Joan Torrent i Martínez, col·leccionista i gran especialista en el tema, que ja havia donat a conèixer *La presse catalane depuis 1641 jusqu'à 1937* (1937). De fet, és l'obra històrica que més popularitat li proveí, ja que fou una guia imprescindible per als estudiosos del tema durant molts anys i es convertí en un títol de referència (que tothom coneixia, més que pel títol, pels cognoms dels dos autors: el «Tasis i Torrent»).

Certament, en l'etapa de preguerra, ja s'havia començat a estudiar seriosament la història de la premsa catalana (especialment en la dècada dels trenta) i, en aquest sentit, cal esmentar els treballs de Joan Givanel, Lluís Bertran i Pijoan, Josep M. Miquel i Vergés i el mateix Joan Torrent (TAVERA 2003). La guerra suposà, com en tants altres àmbits, una ruptura brutal. Calia recuperar la feina feta, completar-la i ampliar-la, però sobretot calia treure aquests estudis de la cleda erudita i acadèmica i oferir-los a un públic culte més ampli. Aquesta fou la gran aportació del llibre de Tasis i Torrent: una gegantina recopilació de dades, organitzada de manera sistemàtica (cosa que en facilitava la consulta), referida a la premsa en català publicada durant més de tres-cents anys, del 1640 al 1965.

Encara avui, els editors del *Catàleg històric general de la premsa en català* diuen de l'obra: «La *Història de la premsa catalana* de Joan Torrent i Rafael Tasis, tot i que no està concebuda com un catàleg [...], és molt interessant per a la recerca a Catalunya, ja que abraça el període posterior a 1925, on acaba Givanel, i aporta articles descriptius i valoratius de molt interès pel que fa a la comprensió de la importància i significació de les publicacions» (GUILLAMET & MAURI 2015).

L'aportació de Tasis pel que fa al coneixement de l'exili desfermat per la guerra civil del 1936-1939 i la victòria franquista també ha de ser considerada de primeríssim ordre. No podem oblidar la seva implicació directa en aquest episodi històric. Ell mateix fou un dels exiliats del 1939 a la república francesa, que no va poder retornar fins al 1948. La pròpia vivència li va permetre parlar amb coneixement de causa del fet i emprendre una reflexió aprofundida sobre la situació i la significació d'aquella expatriació, que en bona part va recollir a «Carta a un exiliat» i a altres escrits. Aquesta carta era en realitat un assaig, datat el 1965, en què defensava la necessitat del retorn: «Cada català que retorna a la pàtria és [...] un reforç en la tasca que cada dia ens cal dur a terme, un nou constructor de la Catalunya del demà, a base dels materials de què avui disposem i sense oblidar les experiències d'ahir» (TASIS 2012: 232-233). El text no va ser publicat fins al 2012. Sabem, però, que fou polèmic entre la comunitat d'exiliats i motivà una discussió epistolar amb el president de la Generalitat de Catalunya, aleshores a l'exili, Josep Tarradellas. S'han editat darrerament les cartes que s'intercanviaren (TARRADELLAS & TASIS 2014). El 2 de gener de 1966 Tasis li explicava la intenció de publicar l'assaig, li reproduïa el fragment inicial sobre el propòsit de l'escrit i li n'adjuntava un esquema: «M'ha semblat que us interessaria de conèixer l'esquema projectat d'aquest llibre, i us l'adjunto, tot i sabent que, un cop estigui escrit, si és que arribo a acabar-lo, el seu contingut pot ésser molt diferent del que preveia en començar-lo —però les idees seran les mateixes, bàsicament» (TARRADELLAS & TASIS 2014: 217-218). La rèplica de Tarradellas fou una llarga carta que va tardar gairebé tres mesos a escriure (és datada el 26 de gener de 1966). L'advertia que «correu el perill de desviar-vos de la línia de pensament en la qual, durant prop de mig segle, els catalans han lluitat per tal de no allunyar-se'n» (TARRADELLAS & TASIS 2014: 226). I hi afegia:

Dieu que els exiliats han comès errors. Tothom n'ha comès! I els que no són exiliats també! El que ha passat en aquests darrers vint-i-cinc anys és prou important, descoratjador i entusiasmant perquè —em sembla— no hi pugui haver ningú que critiqui el que han fet els uns o han deixat de fer els altres; ni la posició dels que varen creure que te-

nien de restar al país, ni la dels que en sortiren, ni la d'aquells que hi han tornat. (TARRADELLAS & TASIS 2014: 228)

La carta de Tarradellas fou una de les més llegides, de les que circularen en la clandestinitat, perquè també hi criticava obertament, i durament, Òmnium Cultural i destacats dirigents com Claudi Ametlla. Malgrat la reprovació de Tarradellas, és molt possible que Tasis hagués publicat l'assaig, però la mort sobtada, aquell mateix 1966, li va impedir d'acabar l'obra.

Enllà de consideracions d'estratègia política, la reflexió de Tasis sobre l'exili va ser aprofundida i per això en va saber valorar la significació i la importància. Fou molt conscient de la necessitat de preservar l'immens llegat que constituïa tot allò que els exiliats havien fet i feien en els diferents països d'acollida. A la pràctica, Tasis va esdevenir el «cònsol dels exiliats» a l'interior, segons la definició del seu amic i seguidor Albert Manent (2008: 203). El terme utilitzat per Manent és molt encertat; no en va fou el principal continuador, en aquesta funció, de la tasca empresa per Tasis. En una entrevista del 2003, Manent explicà quina fou la relació que tingueren:

Ens vèiem tres cops per setmana a la seva botiga del final de la Rambla. Ja el 1952 li comprava la revista *Pont Blau* (dirigida per Vicenç Riera Llorca, editada a Mèxic, i que tenia com a objectiu contactar els nuclis culturals de l'exili amb els de l'interior), que ell rebia des de França. Tasis n'era un col·laborador destacat, ja que feia de corresponsal a l'interior. Solia utilitzar el pseudònim de *Blanquerna*. Així, gràcies a les seves cròniques, ens podíem assabentar com havia anat, per exemple, la Nit de Sant Llúcia. (PUJOL 2003: 228)

En aquella mateixa ocasió, Manent també comentava com i quan es produí el relleu en aquesta feina de «cònsol dels exiliats»: «Va ser arran de la seva mort el 1966. Ho vaig haver de fer gairebé per força, ja que algú havia de fer aquest paper bàsic de relligament dels dos mons culturals» (PUJOL 2003: 228).

De fet, no era altre l'objectiu de l'actuació de Tasis: relligar exili i interior, de manera que, en el futur, es pogués escriure una història conjunta, que no sacrificués o marginés els exiliats i llur aportació (un

risc encara avui ben real). En aquest sentit, desplegà una gran activitat: des d'articles per a la premsa d'exili fins a la difusió de les publicacions de l'exili a l'interior. Alguns d'aquests articles ja s'han publicat, com els que integren *Les raons de l'exili* (2012), altres encara resten inèdits. El seu epistolari també constitueix una base documental de primer ordre. Encara caldria comptabilitzar algunes obres referides al tema que redactà de manera anònima i que publicà clandestinament, com és el cas de *Morts a l'exili, vivents en la història* (1962), que aplegava les biografies de Pompeu Fabra, Antoni Rovira i Virgili i el cardenal Francesc Vidal i Barraquer, tres personalitats carismàtiques que revelaven la importància intel·lectual, política i ètica de l'exili, com la complexitat i pluralitat ideològica. Ell mateix edità el llibre a Barcelona, per bé que constava que l'havia publicat un suposat Patronat de Cultura Popular radicat a Ginebra.

7. OBRES HISTÒRIQUES DE SÍNTESE I DE DIVULGACIÓ

Les dots d'escriptor de Rafael Tasis es revelaren plenament en les obres de síntesi i de divulgació històrica, sobretot durant la segona meitat dels anys cinquanta i els anys seixanta, l'etapa de la seva plenitud com a historiador. Certament, ja havia començat a publicar-ne durant els anys trenta, com és el cas de *Les pedres parlen* (1937), i també durant l'exili, amb títols que podem englobar en aquest grup, com *Històries de coneguts* (1945).

Un relleu especial pren el seguit de petites monografies que va redactar per a la col·lecció «Episodis de la Història», impulsada el 1960 per l'editor Rafael Dalmau i dirigida per Ferran Soldevila (encara avui és una col·lecció viva). En el seu moment, davant la impossibilitat d'editar una revista d'història en català, la col·lecció féu una funció de suplència. La venda es va fer per subscripció i cada mes el client en rebia un volum. L'estudiós de la col·lecció, Valentí Gual, ha explicat:

De fet, estava previst de fer aparèixer una cinquantena de títols i, potser, deixar-ho córrer. Es considerava que el mercat no donaria per a tant. Però l'èxit de l'edició va ser esclatant i es va arribar a superar el

miler de subscriptors. Fer-se subscriptor era una forma més de militar en la resistència antifranquista, de contribuir al desvetllament cultural d'un poble. A més, i és clar, s'obtenia un producte d'un interès cultural innegable. (GUAL 1995)

Tasis va obrir la col·lecció, el mateix 1960, amb *Les unions de nobles i el rei del punyalet*. I seguiren altres títols: *L'expedició dels almogàvers* (1960), *La revolució francesa i Catalunya* (1962) i *La vida de Ramon Muntaner* (1964).

També del 1961 és l'extens llibre *Barcelona. Imatge i història d'una ciutat*, una mena de biografia de la capital catalana i un exemple destacat, en aquell temps, del conreu de la història local. Pòstumament es publicaren síntesis redactades els darrers anys, com *La Renaixença catalana* (1967) o *Els jocs Florals de Barcelona en l'evolució del pensament de Catalunya (1859-1958)* (1997). I encara resten alguns treballs inèdits que caldria incloure en aquest apartat, com *L'histoire d'un vieux pays d'Europe*, manuscrit de 24 pàgines del qual donen notícia Montserrat Bacardí i Francesc Foguet a *El revulsiu del catalanisme* (TASIS 2015).

En un àmbit de divulgació i de síntesi caldria consignar també els nombrosos articles de caràcter històric, publicats en diferents mitjans, molts dels quals són peces molt sòlides (tant des d'una perspectiva historiogràfica com literària). Així, hi trobem veritables monografies sobre un tema (com és el cas de «Història de la *Revista de Catalunya*», publicada a la mateixa *Revista de Catalunya*, el 1967), semblances d'historiadors (com «Balanç de l'obra de Pere Bosch Gimpera en els seus setanta anys», a *Serra d'Or*, el gener de 1964) o escrits de crítica historiogràfica de primera (com «Nova edició de la *Història de Catalunya* de Ferran Soldevila», a *Serra d'Or*, el setembre de 1964). Convindria fer-ne un recull, que, a part que constituïria segurament una sorpresa per a molts, reforçaria de manera incontestable la seva vàlua com a historiador.

8. LA RELACIÓ SOLDEVILA-TASIS

En aquest repàs general, no pot faltar un apartat dedicat a la relació Soldevila-Tasis, que al principi ja hem apuntat, a causa de l'import-

tant paper de mestratge i padrinatge exercit per Soldevila damunt seu, sobretot a l'hora d'abordar les obres de caràcter més explícitament historiogràfic.

L'amistat entre tots dos devia partir segurament de l'afinitat política. Tot dos s'afiliaren a Acció Catalana, per bé que Soldevila deixà el partit el 1932, en desacord per no haver pactat amb Esquerra Republicana de Catalunya el 1931 i, també, per preservar la seva independència. Malgrat aquest distanciament, tots dos coincidiren en el mateix posicionament de defensa de la Generalitat republicana en els difícils moments de la guerra. En el dietari de Soldevila, inclòs a *Al llarg de la meua vida* (1970), Tasis hi apareix en diferents ocasions. L'any 1938 consta que Tasis li encarregà un resum d'història de Catalunya que sabem que Soldevila completà i que li lliurà el juliol de 1938, però que aleshores no es publicà.

Ja hem fet esment dels escrits de Soldevila sobre Tasis. És l'historiador que més el valorà i que, com hem vist, analitzà més detalladament el conjunt de la seva producció historiogràfica, en diferents articles que han esdevingut uns referents imprescindibles a l'hora d'apreciar-lo com a historiador (SOLDEVILA 1966 i 1967).

Inversament, a part de la ja esmentada crítica que féu de la segona edició de la *Història de Catalunya* de Soldevila per a *Serra d'Or*, Tasis li prologà el llibre *Els catalans i l'esperit bel·licós*, que incloïa també una extensa nota biogràfica sobre Soldevila, on feia una clara defensa del valor i la vigència historiogràfica de l'aportació soldeviliana (TASIS 1966). Així, afirmava que Soldevila havia sabut assimilar els nous corrents historiogràfics del moment, dominats per la història socioeconòmica, però «sense caure en cap dels perills que oferia l'ús i abús del document pelat, de l'estadística o de la interpretació estrictament materialista d'unes contingències socials» (TASIS 1966: 10). Tasis estimava de Soldevila, d'una manera especial, la seva condició d'escriptor:

Escriptor de raça, com ho fou Antoni Rovira i Virgili i no gaires historiadors moderns més, posseeix unes qualitats literàries que fan que els seus manuals d'història, les seves biografies, les seves monografies, tinguin, ultra l'autoritat que els dona l'erudició escrupolosa i l'amplitud

de visió, la sobrietat eloqüent de l'estil, el domini de l'idioma, la psicologia dels personatges i l'aguda penetració del traç que caracteritza els més grans d'aquests rars personatges que són els historiadors-escriptors, es diguin Macaulay o Michelet, Gibbon o Mommsen, Carlyle o Toynbee. (TASIS 1966: 9-10)

Naturalment, existia en el fons de la relació una sincera amistat personal, que, al marge dels articles periodístics, podem seguir també en la correspondència que mantingueren. Amb Josep Clara, hem finalitzat l'edició de les *Cartes de Ferran Soldevila* (per a l'Institut d'Estudis Catalans, en premsa) i podem donar un testimoni ben eloqüent del que acabem de dir, com és aquesta carta del 29 d'octubre de 1964:

Estimat amic Tasis,

Les causes de gratitud envers vós se succeeixen amb tanta d'intensitat aquests darrers temps, que gairebé no arribo a expressar-vos el meu agraïment. A tots els motius enllaçats amb l'homenatge que els amics han volgut organitzar i en què vós haureu estat qui ha menat la iniciativa i la realització, el dia mateix dels meus setanta anys ha vingut a afegir-se, delicadament, aquest recull de poesies de Sant Joan de la Creu, amb la sorprenent versió francesa siscentista que l'acompanya, tot realçat amb l'esplèndida edició de bibliòfil i el vostre prefaci, tan ajustat i tan reeixit en el doble aspecte crític i literari, i encara la vostra dedicatòria, que tant aprecio, perquè fins rebaixant-ne la part que la vostra benvolença ha volgut posar-hi, resta sempre un motiu de satisfacció i de reconeixença per a aquell a qui s'adreça.

Aprofito aquesta avinentesa per reiterar —aquesta vegada per escrit— tot el meu agraïment als Santamaries,² començant pel nostre bon amic Antoni Bergós, sempre desvivint-se pels altres.

Us saluda molt cordialment el vostre amic

F. Soldevila

2. Els membres de la penya Joan Santamaria. Tasis fou l'autor d'un opuscle dedicat a aquesta penya: *Història d'una penya literària* (1965), que fou la nadala que aquell any trameté als amics.

9. CONSIDERACIONS FINALS

No es pot cloure aquest article sense esmentar, ni que sigui de passada, els estudis d'història literària de Rafael Tasis, àmbit en el qual ara té un reconeixement ben merescut, sobretot pel que fa als treballs referits a la novella. A títol de mer recordatori esmentem *Una visió de conjunt de la novella catalana* (1935), *La literatura catalana moderna* (1937) i *La novella catalana* (1955). Al costat d'aquests títols emblemàtics, caldria afegir-hi nombrosos articles i altres obres, com *Antologia de la poesia catalana. De Ramon Llull a Verdaguer* (1949) o la ja pòstuma *Un segle de poesia catalana (1833-1953)* (1968).

Malauradament, no podem entrar a considerar aquí l'obra de reflexió política, en la qual el pes de l'argumentació històrica és també molt important, com es pot comprovar amb un simple cop d'ull a *El revulsiu del catalanisme* (TASIS 2015). A l'últim, cal fer un esment brevíssim de la seva ingent feina de promotor d'iniciatives historiogràfiques i culturals (enllà de la producció pròpia). Una tasca que abordà al llarg de tota la trajectòria, iniciada als anys vint i trenta, continuada en els difícils anys de la guerra civil i encara aprofundida durant la llarga nit del franquisme. Durant la dictadura, la seva actuació, centrada sobretot en conferències i edicions, fou considerada subversiva, la qual cosa li costà un seguit de multes quantioses i una vigilància constant per part de la policia del règim, com Montserrat Bacardí i Francesc Foguet han explicat amb abundant documentació en un annex d'*El revulsiu del catalanisme* (TASIS 2015).

BIBLIOGRAFIA

- CALDERS (2012): Pere Calders, *Fe de vida. Cartes a Rafael Tasis*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Barcelona: Acontravent.
- CAMPS (2010): Josep Camps i Arbós, *L'espantós és el buit, el desert. La correspondència entre Rafael Tasis i Ramon Xuriguera*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- GUAL (1995): Valentí Gual, «Trenta-cinc anys d'Episodis de la Història. Una reflexió», *Afers*, núm. 20, p. 165-170.

- GUILLAMET & MAURI (2015): Jaume Guillamet i Marcel Mauri (eds.), *Catàleg històric general de la premsa en català*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- MANENT (2008): Albert Manent, *La represa*, Barcelona: Edicions 62.
- PUJOL (2003): Enric Pujol, *Història i reconstrucció nacional. La historiografia catalana a l'època de Ferran Soldevila (1894-1971)*, Catarroja: Afers.
- (2015): «Els historiadors en la reconstrucció nacional contemporània», dins: *Tres imprescindibles: F. Soldevila, J. Vicens Vives i P. Vilar*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SOLDEVILA (1966): Ferran Soldevila, «Rafael Tasis, historiador», *Xaloc*, núm. 13, p. 98-100.
- (1967): «Tasis historiador», *Serra d'Or*, núm. 1, p. 50.
- TARRADELLAS & TASIS (2014): Josep Tarradellas i Rafael Tasis, *Estrictament confidencial*, ed. de Francesc Foguet, Barcelona: Viena.
- TASIS (1962): Rafael Tasis, *Tres*, Mèxic, Costa-Amic.
- (1962): *Tres*, Barcelona: Club Editor.
- (1966): «Pròleg», dins: Ferran Soldevila, *Els catalans i l'esperit bel·licós*, Barcelona: Edicions 62.
- (1990): *Les presons dels altres. Records d'un escarceller d'ocasió*, Barcelona: Pòrtic.
- (1992): «Dos hereus», dins: *Una illa*, Barcelona: Llibres de l'Índex.
- (2012): *Les raons de l'exili*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Valls: Cossetània.
- (2015): *El revulsiu del catalanisme*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Valls, Cossetània.
- TAVERA (2003): Susanna Tavera, «Història de la premsa», dins: Antoni Simon (dir.), *Diccionari d'historiografia catalana*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- VICENS VIVES (1994): Jaume Vicens Vives, *Epistolari de Jaume Vicens Vives*, vol I, ed. de Josep Clara, Pere Cornella, Francesc Marina i Antoni Simon, Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials.

L'EPISTOLARI DE RAFAEL TASIS: UN NUS DE
COMUNICACIONS ENTRE LA CATALUNYA
FRANQUISTA I EL MÓN DE L'EXILI

JOSEP CAMPS ARBÓS

Universitat Oberta de Catalunya

1. LIMINAR

La correspondència entre els intel·lectuals exiliats i els que romanien a l'interior de la Catalunya franquista és una font bàsica per a conèixer de primera mà no tan sols la personalitat dels seus autors —i la seva activitat creadora— sinó també per a il·luminar zones ombrívoles de la literatura, la cultura, la política i la història del nostre país. De tota manera, a l'hora d'acabar-nos amb aquest material és bo recordar les consideracions d'Enric Bou, qui assenyala que «la carta ocupa un lloc especial entre els textos de l'escriptura autobiogràfica. És, fins a cert punt, contradictori que la considerem un text literari de dimensió pública, ja que, en principi, la carta, més que en cap altre cas de la literatura del jo, no és pensada per a la difusió pública, i s'adreça a un lector únic, privat. El fet de publicar-les implica una transgressió de la intimitat del corresponents» (BOU 1993: 128). I l'epistolari de Tasis, com veurem, no n'és cap excepció. Ara bé, cal tenir present que en un període com el franquista en què tota manifestació es va veure obligada a fer-se en la clandestinitat, la correspondència privada entre polítics i escriptors esdevé d'un valor incalculable. Les cartes, per tant, es van convertir en una forma de comunicació vital per a vertebrar el teixit cultural i polític. I també en una manera de mantenir viva la veu d'aquells que havien estat testimonis d'una època —els anys mítics de la República— i que lluitaven per endegar el seu activisme en tots els àmbits possibles. Unes lletres gelosament guardades per Tasis i els seus corresponents, conscients de la seva importància, i que, en paraules de Ramon Xuriguera, un dels seus interlocutors més fidels, «constitueixen, a més de llur valor especí-

fic, la continuïtat de la vida de la llengua durant aquests anys adversos» (29-VI-1952, CAMPS 2010: 138).¹

No és sobrer recordar que Tasis, des que va retornar el juliol de 1948 del seu exili a París, a causa de motius familiars i econòmics —la mort del seu pare el va obligar a prendre les regnes del negoci de la família, una llibreria, impremta i papereria a la Rambla dels Caputxins de la seva Barcelona natal—, es va convertir, gràcies a les cartes emeses i rebudes, en un «nus de comunicacions» (MANENT 1986: 177) entre el món de la diàspora i l'interior del país; a més, va participar, de manera activa, en la represa cultural i en la resistència política contra la dictadura franquista, tot col·laborant en nombroses publicacions, premis literaris, iniciatives editorials i projectes, sempre amb una finalitat de servei a Catalunya.² Només unes mostres, entre les moltes que podríem aportar, de la infatigable tasca desenvolupada per Tasis durant els anys obscurs de la postguerra: així, en una carta tramesa a Vicenç Riera Llorca afirmava que «encara avui treballo [en el negoci familiar], sense cap velleïtat literària, de nou a dues i de quarts de quatre a quarts de deu, amb unes vacances màximes de vuit dies —l'any passat no vaig poder fer-les» (2-II-1958, TESIS 2011: 409), mentre que en una altra adreçada a Josep Tarradellas, deia que «Potser

1. Per tal de situar temporalment la informació que ens proporciona l'epistolari, donarem al llarg del nostre discurs entre parèntesi la data d'escriptura de les lletres, seguida, si escau, de la referència bibliogràfica.

2. Amb afany d'exhaustivitat, indiquem el nom dels corresponents de Tasis que hem pogut localitzar: Avel·lí Artís i Balaguer, Avel·lí Artís-Gener (*Tísner*), Agustí Bartra, Artur Bladé i Desumvila, Ferran Canyameres, Maria Aurèlia Capmany, Josep Carner, Josep Carner-Ribalta, Jordi Pere Cerdà, Ferran Cuito, Francesc Curet, Salvador Espriu, Àngel Ferran, Lluís Ferran de Pol, Pere Foix, Ramon Folch i Camarasa, Carles Fontserè, Josep M. Francés, Joan Fuster, Pau Garsaball, Sebastià Gasch, Ventura Gassol, Josep Gimeno-Navarro, Julián Gómez García (*Julián Gorkín*), Domènec Guansé, Miquel Guinart, Odó Hurtado, Palmira Jaquetti, Gràcia B. de Llorenç, Albert Manent, Pere Mas i Perera, Francesc de B. Moll, Hipòlit Nadal i Mallo, Joan Oliver, Rafael Patxot, Ramon Peypoch, Joan Prat (Armand Obiols), Carles Riba, Vicenç Riera Llorca, Mercè Rodoreda, Joan Sales, Joan Sallarés, Francesc Salvat, Maurici Serrahima, Ferran Soldevila, Josep Tarradellas, Estanislau Torres, Joan Triadú, Bonaventura Vallespinosa, Llorenç Villalonga, Marià Villangómez, Eugeni Xammar i Ramon Xuriguera.

és una vana presumpció però em sembla que la que faig —llibres, articles, conferències— és bastant útil i no em planyo que no em deixi gaire temps per reposar» (14-IV-1960, TARRADELLAS & TASIS 2014: 128). Un activisme que també li reconeixen altres corresponents: Xuriguera lloava «la vostra capacitat de treball i el vostre valor cívic en els escrits que llegeixo, d'ací d'allà, i en els llibres que veig anunciats» (19-V-1961, CAMPS 2010: 223), mentre que Armand Obiols ho feia, irònicament, mitjançant la poesia:

Aquí dorm Tasis, retut,
—diu la pedra—
però s'erra;
aplica l'orella a terra:
no sents el so d'Underwood (16-VII-1945).³

Una darrera asseveració abans d'entrar en matèria: no pretenem abastar la totalitat de l'epistolari tasià (que, pel cap baix, seria objecte d'unes quantes tesis doctorals) sinó presentar-ne una tria representativa, amb una intencionalitat més descriptiva que interpretativa, que inclou no només la correspondència publicada (amb Pere Calders, Joan Fuster, Josep Tarradellas i Ramon Xuriguera), sinó també la inèdita que, al nostre parer, presenta un destacat interès (serien els casos d'Avel·lí Artís-Gener, Agustí Bartra, Domènec Guansé, Joan Oliver i Mercè Rodoreda).⁴

3. Es tracta d'una sèrie de dotze epitafis dels quals reproduïm dos més. El primer: «Tasis i Marca ha viscut / i ha mort —història succinta— / d'una hemorràgia de tinta: / cap a quin cel promogut?». El segon: «Dins la caixa que l'emmarca / aterrat per sempre més, / aquí jeu Tasis i Marca / ha buidat deu mil tinters.» Una extensa carta d'Obiols a Tasis va ser publicada, amb el títol de *Bordens. 45*, per la Fundació La Mirada de Sabadell el 2004, amb un pròleg d'Anna Maria Saludes i Amat.

4. Les cartes d'Avel·lí Artís-Gener, Carles Fontserè, Domènec Guansé, Joan Oliver, Armand Obiols i Mercè Rodoreda que citem procedeixen del Fons Rafael Tasis (Universitat Autònoma de Barcelona) i del Fons Montserrat Tarradellas i Macià (Monestir de Poblet). També donem notícia de les enviades per Tasis a Agustí Bartra (Fons Agustí Bartra i Anna Murià, Arxiu Històric de Terrassa), Joan Oliver (Fons Joan Oliver, Arxiu Històric de Sabadell) i Mercè Rodoreda (Fons Mercè Rodoreda, Institut d'Estudis Catalans).

2. LA CORRESPONDÈNCIA AMB L'EXILI AMERICÀ

La relació de Tasis amb els exiliats del continent americà —especialment amb el nucli que residia a Mèxic— va ser molt estreta. Uns apunts per tal de contextualitzar els epistolaris que comentarem. En primer lloc, Tasis va col·laborar a les publicacions mexicanes *La Nosttra Revista* (1946-1954), fundada per Avel·lí Artís i Balaguer, *La Nova Revista* (1955-1958), creada pel seu fill Avel·lí Artís-Gener, i *Pont Blau* (1952-1963), que tenia com a *alma mater* Vicenç Riera i Llorca (NOGUER 2007); però també a la xilena *Germanor* (1945-1959), durant els anys que la va dirigir Domènec Guansé. En aquestes revistes va exercir el paper d'enllaç entre l'interior i la diàspora; no en va, a més de corresponsal, va contactar amb possibles participants o subscriptors, i en va distribuir i cobrar exemplars. Segonament, va publicar el 1963 a Mèxic, al segell de Costa-Amic, la novel·la *Tres*, gairebé deu anys després d'haver obtingut el premi Catalònia; un retard que s'explica pels problemes entre la vídua d'Artís i Balaguer, el promotor del premi, i la família del difunt. A l'últim, cal remarcar l'èxit de la seva obra teatral *Un home entre herois*, guardonada amb el premi Àngel Guimerà de 1954, concedit per *Pont Blau*, i que va ser estrenada el 26 de juliol de 1956 al teatre Nuevo Ideal de la capital mexicana per part de l'Agrupació Catalana d'Art Dramàtic, amb un ressò més que notable (FOGUET 2013). Per tot plegat, no és estrany que Tasis escrigués a Tarradellas dient-li que «Tinc tanta correspondència amb tots els bons amics que hi ha allà [Mèxic], que de vegades semblo el cònsol a Barcelona de tots ells» (15-VI-1956, TARRADELLAS & TASIS 2014: 90).

2. 1. Pere Calders

La correspondència entre Pere Calders i Rafael Tasis consta de quaranta-vuit cartes del primer al segon (la majoria d'entre 1954 i 1966) i quatre del segon al primer (tres de 1957 i la darrera de 1962). Aquesta descompensació en el nombre de lletres conservades de cada corresponsal s'explica perquè bona part dels papers de l'autor d'*An-*

taviana gestats en el seu exili a Mèxic, d'on va retornar el 1962, s'han perdut. D'antuvi, cal remarcar la valoració que feia Tasis a Calders d'aquest epistolari:

Ara que m'has confessat que arxives les meves cartes, al costat d'altres de gent tan il·lustre, em tens amb l'ai al cor. Dius que constitueix una satisfacció teva l'haver suscitat una determinada literatura epistolar, tan escassa entre nosaltres. Pots estar-ne ben orgullós: tenir-te a tu com a corresponal és doblement interessant, per les coses que dius i per les que fas dir. Ets —ja deus saber-ho— un gran promotor de converses. (19-II-1958, CALDERS 2012: 134)

Es tracta d'un aplec de lletres en què, si bé hi apareixen dos temes recurrents, el sentit de l'exili⁵ —Tasis hi tenia més fe que Calders, que expressava sovint el seu desig de retornar a Catalunya— i el paper de la llengua literària —i de les varietats dialectals— en el redreçament cultural català (NOGUER 2007: 295-342), creiem que paga la pena cenyir-nos a qüestions literàries i, més en concret, a les valoracions sobre l'obra pròpia. Vegem-ho amb un cert detall.

Calders, seguidor fidel de la producció de Tasis, opinava sobre la novella *Sol ponent*, redactada a l'exili: «m'ha agradat moltíssim, perquè, al costat del teu alt nivell literari, desvetlles immediatament un interès per l'acció que, en una literatura com la nostra tan inclinada a fer impecable l'ensopiment, és un veritable descans per l'esperit» (13-X-1954, CALDERS 2012: 36); sobre l'assaig *La novella catalana*: «el trobo extraordinari. És prodigiós com amb un nombre tan reduït de pàgines puguis donar una visió tan clara i expressiva del tema que t'imposes» (13-X-1954, CALDERS 2012: 36); i sobre els textos policí-

5. Aquest tema també és ben present a la correspondència entre Tasis i Carles Fontserè. Reproduïm aquest passatge que el dibuixant i escriptor barceloní adreça a Tasis sobre la situació política: «Des de fas molts anys que considero el nostre malaurat exili com un fracàs. Fracàs polític vergonyós i fracàs humà lamentable. Crec que al haver-nos mancat una acció política positiva que veritablement ens justifiqui, hem caigut en la categoria d'uns vulgars emigrants... No ens queda ni el recurs de compartir els nostres sentiments amb els altres catalans de les colònies perquè la mentalitat dels Casals Catalans no ho permet. Extremadament ressentida en el pla polític, socialment resulta massa vulgar...» (19-IV-1956).

acs *La Bíblia valenciana*: «t'asseguro que em vas tenir unes hores interessat i divertit, i et felicito per haver donat a la nostra literatura aquesta finestra oberta a uns aires universals, conservant un to i una dignitat que sempre t'han estat propis» (22-VIII-1955, CALDERS 2012: 60) i *És hora de plegar*: «El teu bon gust literari (posat, aquesta vegada, al servei de prescindir del patró anglès, falla en la qual han incorregut gairebé tots els nostres compatriotes temptats pel gènere), la dignitat del teu estil i la profunda humanitat dels teus personatges han contribuït que enriquíssis les nostres lletres amb una obra inoblidable» (9-VI-1956, CALDERS 2012: 82-83).

Gràcies a la correspondència ens assabentem que Tasis no tenia un opinió gaire favorable de *Ronda naval sota la boira*: «Veig —vaig veure— en la teva darrera carta, que [...] no t'ha agradat. No et preocupis, que no ha agradat a ningú; jo mateix, acabaré odiant-la de tot cor, per les malvestats que desferma damunt meu» (30-VII-1958, CALDERS 2012: 151). En canvi —i no ho hem de perdre de vista—, redacta una ressenya elogiosa de *L'ombra de l'atzavara* per a *Serra d'Or*, arran de la concessió a Calders del premi Sant Jordi el 1963, novel·la que «té, de més a més, una qualitat que val la pena de subratllar: d'ésser llegidora, interessant i amb el punt de pintoresc suficient per a confirmar el crèdit que, com a narrador, tenia amplament adquirit l'autor» (TASIS 1964: 42).

També hi ha espai a la correspondència per a explicar els avatars de la representació d'*Un home entre herois*; la disputa entre Tasis i Joan Triadú arran del pròleg a *Cròniques de la veritat oculta*, en què el segon es presentava com el descobridor de Calders i que Tasis, a la ressenya del volum a *Pont Blau*, considerava una mostra d'egocentrisme; els problemes d'edició del llibre català; l'enfrontament de Calders amb membres de *Pont Blau*: «En aquests moments històrics, a l'exili, aquells que no estem disposats a exigir amb impaciència la formació dels Països com a entitat política som immediatament discriminats» (1-II-1956, CALDERS 2012: 72); les vicissituds per a publicar *Tres*, o els conflictes entre exiliats a partir de la difícil situació econòmica de *La Nova Revista*: segons Calders, Miquel Ferrer havia convertit Tísner en «un autèntic director de palla, sense que ell se n'adoni» (5-XI-1957, CALDERS 2012: 113).

2. 2. Avellí Artís-Gener

S'han conservat onze cartes escrites des de Mèxic per Avellí Artís-Gener, *Tísner*, a Rafael Tasis, i que podem distribuir en dos blocs. El primer, conformat per vuit cartes que comprenen els anys 1955 i 1956, s'inicia amb la notícia del traspàs del pare de Tísner, l'editor i dramaturg Avellí Artís i Balaguer, en dramàtiques circumstàncies (1-I-1955). En les cartes inicials, Tísner hi exposa la necessitat de confegir una *Miscel·lània Artís* d'homenatge al difunt; els inicis de *La Nova Revista*, que per problemes de drets amb la vídua d'Artís —que també conservava el manuscrit de la novel·la *Tres*— no pot mantenir el títol anterior, *La Nostra Revista*; i la petició d'articles per al nou projecte editorial. Val a dir que els problemes econòmics de la publicació, com es dedueix de les lletres, són constants: «No hem pogut treure el número tres perquè devem a la impremta 1.700 pesos, que no tinc ni sé d'on treure. Els subscriptors fan l'orni, els anunciants no accepten augments a les tarifes i, en conseqüència, són vigents les mateixes dificultats que atossigaven el pare. Fer sortir *La Revista* en aquestes condicions és un cas de resistència econòmica la qual, ni de lluny, no posseeixo». Per aconseguir els diners perquè vegi la llum, Tísner treballarà d'escenògraf per a la sèrie de televisió *Sheena, queen of the jungle*, «una mena de Tarzan femení, amb tots els ets i els uts, àdhuc el ximpanzé». En aquesta mateixa carta valora *La Bíblia valenciana*: «La novel·la és extraordinària, saturada d'una qualitat gens idònia al gènere. Vas posar-me una anella al nas i em vas arrossegar al llarg de cent setanta pàgines» (12-VII-1955).

El segon bloc, les tres cartes restants, datades entre 1965 i 1966, ens forneixen notícies sobre la novel·la tisneriana *Paraules d'Opton el vell*, que havia de titular-se *Conquesta del Vell Astlan*, i que va ser presentada, sense èxit, al premi Sant Jordi de 1964. L'autor hi exposa el procés de documentació, que va durar deu anys, i els problemes per editar-la. N'oferim un tast (24-I-1965) en què ens en dona a conèixer els motius de la redacció:

Amb tota la intenció no vaig fer anar els meus asteques a Catalunya.
En primer lloc perquè la novel·la se m'hauria tornat una trapelleria,

una fàcil facècia. I en segon perquè la meua broma era contra els espanyols, no pas contra els meus connacionals. Demés la crònica era un pretext —tan indirecte com vulguis— per fer catalanisme. Sobretot en vistes a la seva traducció al castellà i a l'esperada difusió que pugui tenir en aquesta llengua.

En la mateixa lletra també valora l'activitat cultural desplegada per Tasis: «Ets l'exponent més brillant del treball efectiu, incansable, i mai la nostra causa no havia tingut altre defensor més agosarat i tan literalment al peu del canó. Si algú encara no se n'ha adonat prou, o els sentiments tinyosos no li ho deixen veure, el fet no invalida cap dels teus envejables mèrits».

2. 3. Agustí Bartra

Un epistolari summament interessant és el que va mantenir Rafael Tasis amb Agustí Bartra. La correspondència conservada consta de vint-i-cinc cartes (dotze de Bartra a Tasis, que són còpies de l'original, i tretze de Tasis a Bartra).⁶ La majoria de les lletres abasten des del febrer de 1954 fins al novembre de 1957; les dues darreres que es conserven, datades l'abril-maig de 1961, són poc significatives.

Un tema recurrent de les cartes inicials és el comentari de l'*Antologia de la poesia catalana (1900-1950)* de Joan Triadú, publicada el 1951 per l'editorial Selecta, una revisió de la poesia catalana contemporània en què la figura de Carles Riba ocupava una posició central. Justament, un dels poetes descartats va ser Bartra, que ja havia donat a impremta els reculls *Cant corporal*, *L'arbre de foc* i *Màrsias i Adila*. La polèmica entorn de l'antologia no es limità a l'interior de la Catalunya franquista sinó que, tot i el retard temporal, va tenir una important repercussió a la premsa de l'exili i, més en concret, a *Pont Blau*. De fet, qui va obrir el foc va ser Pere Calders amb un article en què

6. Dissortadament, les cartes originals de Bartra no es troben recollides al Fons Rafael Tasis. A més, tot i les còpies dipositades al Fons Agustí Bartra i Anna Murià, falten, com a mínim, les lletres dels dies 13 de juliol i 9 d'agost de 1956.

defensava Triadú com a crític i assagista, malgrat l'absència de Bartra, «un dels noms que figurarien en la meua [antologia]», ja que dóna «una alta lliçó de valentia, recolzada per un esperit crític de primer ordre, amb el qual es pot no estar d'acord amb allò que expressa, però cal convenir-hi en la manera d'expressar-ho» (CALDERS 1953: 282). Tasis comenta a Bartra la rèplica que ha publicat a *Pont Blau* de la valoració caldersiana i aprofita l'ocasió per a carregar amb bala contra l'antologia de Triadú: «ataco un tracte notòriament injust que l'antologista reserva a Josep Carner i a d'altres poetes catalans meritoris», entre ells Bartra, ja que la seva absència li sembla «difícilment explicable» (22-III-1954).⁷ Bartra, a la resposta (26-IV-1954), mostrarà el seu acord amb les opinions expressades per Tasis.

La correspondència també proporciona notícies sobre dues de les publicacions catalanes editades a Mèxic: *Pont Blau* i *Gasetta de Lletres*. Bartra hi explicita els motius que el van dur, amb Pere Calders, a allunyar-se del grup dirigent de *Pont Blau*. Primerament, l'autoritarisme del director de la publicació, Vicenç Riera Llorca, i la supeditació de la revista —que creia que havia de ser només literària— a interessos ideològics: «en Riera fa la revista tot sol, la qual cosa es nota prou, i està mediatitzat per la política del grup d'en Miquel Ferrer». En segon lloc, l'adopció de les modalitats regionals pròpies en la llengua literària en detriment d'uns criteris lingüístics únics i excloents a partir de la modalitat central: «Nosaltres considerem que la inserció en una revista catalana de textos (i quins textos, la major part!) dialectals representa un error bàsic que, a la llarga pot arribar a atemptar

7. Vegem, a tall de mostra, un passatge de la ressenya a què alludim: «El criteri selectiu de Joan Triadú és respectable, com tots els criteris quan s'expressen francament però és discutible. És —per què negar-ho?— de capelleta. Que la capelleta és digui *Ariel*, no vol dir res, perquè precisament hi ha molta gent que opina que l'esperit aristocràtic, hermètic, lleument desdenyós i notablement narcisista d'aquesta revista —tan lloable per altres conceptes— era tot el contrari d'allò que feia falta en aquests moments de tan destret espiritual, en què calia sobretot mantenir vivent i popular la literatura catalana. I és més discutible, per quant l'elogiosa i destacadíssima presentació dels nous valors de la poesia catalana va acompanyada de la minimització injusta d'alguns valors que, per bé que vagin enclosos a l'apartat "Els supervivents", no deixen de tenir una vida gloriosa i perdurable» (TASIS 1954: 110).

contra la unitat de la nostra llengua i tendeix a la balcanització de l'idioma que Fabra codificà per a tots» (21-I-1956).

Més nombroses són les notícies que fan referència a *Gasete de Lletres*, el suplement literari de quatre pàgines que Bartra menà durant sis números (des de febrer fins a juliol-agost de 1956) i que anava encaixat dins *La Nova Revista*. Bartra comenta a Tasis els motius pels quals ha acceptat la proposta d'Artís-Gener d'encarregar-se de la seva direcció: «llibertat absoluta de crítica i obrir a debat el tema de les coexistències paràsito-dialectals del català en les nostres revistes» (22-II-1956). També ens assabentem d'una polèmica que genera Bartra, des de *Gasete de Lletres*, a propòsit de l'article «De los poetas» publicat per Joan Oliver, amb el pseudònim de *Jonás*, a la revista *Destino* el maig de 1956, en què reflexionava, irònicament, sobre l'ofici de poeta. Bartra indica a Tasis que el text amb què obre el quart número de la revista, amb el títol maragallà i rilkeà, alhora, d'«Una noia amb la veu ben viva. Resposta a un jove poeta», és la rèplica a Oliver, a qui qualifica, despectivament, de «tristíssim baró vidu d'ell mateix». Tampoc no s'escapen de la crítica la seva col·laboració a *Destino*, «un espectacle llastimós»; al mateix temps que desitja que «les seves soporíferes peroracions han de tenir tants pocs lectors com els que ell desitja per a la bona poesia» (6-VII-1956). A la resposta, Tasis expressa el seu parer respecte a l'article d'Oliver: en remarca la ironia i es fa ressò de com el poeta sabadellenc «lamentava que no haguéssiu comprès la intenció purament innocent i sarcàstica del seu escrit». Igualment comenta l'intent de Bartra de dur a terme una nova enquesta a *Gasete de Lletres* amb el títol de «No Països: Catalunya!», alhora que defensa l'expressió «Països de Llengua Catalana», que ja havia emprat el 1944 Josep M. Miquel i Vergés a la seva antologia *Els primers romàntics dels Països de Llengua Catalana*, útil per als intel·lectuals balears i valencians de signe catalanista: «Políticament Catalunya és la base de la nostra acció (i Catalunya és el Principat) i espiritualment, la unitat de la llengua ens la dóna l'esperança d'una unió federativa més íntima amb les terres germanes —si elles volen unir-se'ns, és clar» (11-IX-1956). Bartra replica la proposta de Tasis en to desafiant: «no encendrem cap pàtria amb balearisme, valencianisme, ratpenatisme, alguerisme i altres proliferacions de ranguet erudito-regionalista-literari»; i

aprofita l'ocasió per a passar comptes amb el «Grup de Coyoacán» i, en particular, amb Joan Sales: els qualifica «d'exenergúmens (jo crec que la partícula adjectival és sobrer) que de comunistes han passat a portar llànties a la Mare de Déu de Montserrat» (9-XII-1956). La contesta de Tasis no es fa esperar: li demana que no s'aïlli ideològicament i que presti atenció al moviment català a València i les Illes, a la vegada que li prega que passi pàgina amb el «Grup de Coyoacán» (23-XII-1956).

Un altre aspecte remarcable de l'epistolari és l'opinió que mereixia a Tasis l'obra literària de Bartra: *Odiseu*, «una de les obres més carregades de força lírica que he llegit en molt de temps, i amb un lèxic ple de riquesa i de valors expressives» (22-III-1954); *Antologia de la lírica nord-americana*, «he pogut comprovar la gràcia poètica i l'exactitud de forma i sentit dels vostres versos» (20-II-1955); *Poemes d'Anna*, «un exemplar que hauré de rellegir més d'un cop i que té per a mi, entre altres virtuts literàries, la de contenir poemes d'amor, francament d'amor, sense més angoixes que les que el món exterior ens procura i sap introduir àdhuc. Us felicito, doncs, perquè sabeu fer bells i forts versos i cantar la dona i l'amor amb imatges seves i eternes, que han d'arribar forçosament al cor i al cervell del lector» (29-VI-1955); i *L'evangeli del vent*, «compendi de la vostra tasca en els darrers anys, és d'una noblesa i d'una riquesa de tons i de verb que no tenen parió en la lírica catalana contemporània, que tant es dol de la manca d'empenta i d'ambició. I encara teniu un mèrit incomparable: que heu donat una nova vida a la poesia amorosa, que d'ençà de la mort de Salvat-Papasseit, havia emmudit en català» (23-XII-1956).

En canvi, la valoració que fa Bartra de la producció tasiana es limita a *És hora de plegar*, que «no fou llegit sinó devorat per l'Anna i per mi, arrabassant-nos l'un a l'altre el llibre a les més lleu badada, com passa sempre en les bones novel·les d'aquest gènere. Però la vostra no és bona sinó extraordinària, una de les millors que hem llegit (perdó, devorat) de molts anys ençà» (6-VII-1956).

2. 4. Domènec Guansé

La correspondència entre Domènec Guansé i Rafael Tasis consta de quaranta-dues cartes datades entre 1939 i 1964 (trenta-nou de Guansé i només tres de Tasis).⁸ Bona part de l'epistolari ha estat utilitzat per Montserrat Corretger en el seu treball sobre l'etapa de Guansé a Santiago de Xile, on va romandre exiliat de 1940 a 1963 (2011: 31-203).

Un tema que recorre l'epistolari és l'intent de Guansé per redreçar la revista *Germanor*. Amb aquest objectiu, en una de les primeres lletres (20-VI-1946), prega a Tasis de participar-hi:

Aclariré, això sí, que és absolutament governamental. No fa política de grup, ni polèmiques personals, tot i la constant invitació a la macàbrica dansa. És redactada especialment per Benguerel, Ferrater Mora, Oliver, Franquesa. Té moltes col·laboracions d'altres escriptors d'Amèrica. I hi comencen a col·laborar alguns de França (dels residents al voltant de Perpinyà): Rovira i Virgili, Corredor, Ferran Rahola (aquest amb dibuixos). Tot això, naturalment, és dit per sol·licitar la vostra col·laboració.

I insisteix, anys després, ja que «han volat les millors plomes de Xile», en referència a la marxa de Joan Oliver i de Xavier Benguerel. Per tot plegat, li demana, a banda de col·laborar-hi, que en sigui el corresponsal a Catalunya (rep l'encàrrec de sol·licitar originals a Albert Manent): «Si tens alguna cosa breu, alada, seductora, suggestiva, interessant i bonica que s'hi adigui, hi serà no ja com sempre sinó millor que mai ben acollida» (27-VIII-1954); no en va, «Tasis, personatge mític a Amèrica, és avui entre els meus amics la més sòlida autoritat catalana de l'interior» (17-IX-1962).

També les lletres ens forneixen notícies d'un altre projecte editorial en què s'implicà Guansé, la col·lecció «El Pi de les Tres Branques», fundada amb Oliver i Benguerel, i que va dissoldre's el 1952,

8. Al Fons Domènec Guansé (Arxiu Nacional de Catalunya) no es conserva cap carta de les rebudes per l'autor durant la seva estada a Xile. Les tres cartes de Tasis són còpies efectuades per ell mateix.

amb la publicació de *Llunyania*, de Josep Carner, a causa dels problemes econòmics que l'assetjaven: «No sé si hauràs rebut els paquets d'El Pi de les Tres Branques. Ara de branques està una mica pelat. Però, tanmateix, si Benguerel no defalleix, mirarem de fer-lo rebrotar. Tot depèn que de Barcelona ens ajudeu una mica» (30-V-1948). La correspondència ens permet conèixer la recepció que van tenir llibres com *El Rusio i el Pelao*, de C. A. Jordana: «Ha agradat a totes les persones intel·ligents. Cosa que significa que no ha estat un èxit precisament a les edicions. Encara que sospito que no hi ha manera que unes edicions tinguin èxit a l'exili siguin quins siguin els llibres i els autors» (4-I-1951). No és estrany, per tant, que Guansé es qüestioní si té sentit editar en català des de la diàspora: «En efecte, publicar i escriure llibres catalans a l'exili és una pura follia. No sé com l'Artís s'ho deu haver manegat per tal de mantenir la seva editorial. Ell m'afirma que no és follia sinó patriotisme» (2-III-1947); unes afirmacions que corrobora, anys després, a propòsit de la seva novel·la *La berint*, publicada a Perpinyà el 1952 per les Edicions Proa: «Arribarà a Barcelona? Si la veus, ja que tu ho veus tot i ho saps tot, ja me'n diràs alguna cosa. Serà, em penso, l'única manera de sentir-me cèlebre, famós. El que em pregunto és si té gaire sentit publicar obres en aquestes condicions» (18-XII-1952).

La correspondència, com es pot deduir, permet conèixer millor l'activisme desenvolupat per Guansé. N'és un exemple el paper cabdal que va tenir a l'hora d'endegar els Jocs Florals celebrats a Santiago de Xile el 1962 (FAULÍ 2002: 99-102). De fet, el veredictes va ser motiu de tensió entre l'intel·lectual tarragoní i Tasis: «Jo estava més aviat satisfet d'haver incorporat al veredictes el nom d'uns quants poetes nous [Antoni Font i Costa, Josep Congost, Josep Serra i Janer] i el nom d'altres ja coneguts però que o no havien participat als Jocs encara mai o no hi havien obtingut cap premi, com Clementina Arderiu i Ramon Bech. Potser ha estat una imprudència» (17-IX-1962).

Les lletres inclouen sucosos comentaris d'obres d'altri, com *El pelegrí apassionat*, de Joan Puig i Ferrer: «sento que *Janet* [*Janet vol ser un heroi*] no m'agradi. Els hauria fet força propaganda. Però no puc. Puig té dots de narrador, posseeix una imaginació de tipus realista, però els pecats són més que les virtuts, almenys en l'únic volum

que he llegit —el primer—: allargassat, difús, de mal gust, ridícul i pedant. Ho lamento. A més resulta car i no es ven» (12-VI-1953)».⁹

Igualment, hi ha lloc per a l'intercanvi d'opinions sobre *Retrats literaris*, de Guansé, editat el 1947 a Mèxic (28-IV-1947):

El teu llibre m'ha agradat molt, i a tothom qui l'he venut li ha passat la mateixa cosa. Hi ha coses molt ben vistes, siluetes finíssimes i crítiques dins d'una gran agudesesa. Has fet un llibre que em penso que quedarà dins la nostra literatura, i només em sap greu, egoista de mi, de no tenir prou categoria literària per haver-hi figurat al costat dels altres mapats per la teva sagaç màquina de retratar.¹⁰

Unes afirmacions que provoquen l'autocrítica de Guansé (12-V-1947):

Per cert, el fet que no figuris a la galeria no és degut, com dius, per manca de categoria. Res d'això. Hi ha altres figures, per exemple, l'Apa, que tinc en gran estima literària i ja ho veus, tampoc hi és. Ja explico al pròleg —i sóc sincer— com ha anat tot això. A més és un llibre amb el qual no es pot complir amb les amistats. Amb un retrat en el qual ho he intentat —el d'en Benguerel— no m'ha donat el resultat que volia. En realitat no hi havia hagut de ser ja que no pertany a la

9. Carles Fonserè també va ser molt crític amb l'obra de Puig i Ferrer: «El primer Janet va agrada-me molt i l'hauria disfrutat sincerament si no hagués estat per les mil i una repeticions que vaig trobar-hi i per les contínues, desgraciades, molestes i innecessàries al·lusions a l'Autor. Una altra llàstima! Malgrat això vaig posar-me a llegir el segon volum amb gran interès, però vaig atordir-me i no vaig poder seguir endavant amb aquell desgavell incompreensible de paraules... Ara el tercer volum (si és que arriba, anirà directament al cove)» (27-V-1955).

10. Tasis va ressenyar *Retrats literaris* a la *Revista de Catalunya*. La valoració que en feia, altament positiva, anava de bracet d'una lectura sociològica: «En conjunt, el llibre forma un panorama ben suggestiu d'una època de la nostra literatura i, per un moment, de la nostra societat: aquella època que va del 1919 al 1936, on els esforços i les il·lusions de molts podien fer-nos creure que havíem reeixit a formar unes seleccions actuant eficaçment dins un poble complet i major d'edat. Vista a distància, i a través dels retrats que arrenclera Domènec Guansé en el seu llibre, podem endevinar que hi havia molt per fer, però també ens és forçat de plànyer-nos de l'afollament de tot allò que havia estat aconseguit» (TASIS 1947: 453).

generació que hi és especialment reflectida i que a més el llibre és destinat a copsar les figures llunyanes que se'm presenten com a ombres del meu passat. Tanmateix, per amistat, vaig encabir-li. Em pensava que l'havia fet quedar d'allò més bé. Tanmateix no pel que em diu ell sinó els altres, no li plau massa. Què hi farem!

Guansé tampoc no s'està de valorar, amb reserves, textos de Tasis com *Sol ponent*: la primera part no li sembla tan interessant com la segona, ja que «el protagonista em sembla una mica artificiós. En la segona part s'humanitza i tota ella té una emoció més autèntica i un ritme més intens» (14-IV-1954),¹¹ o *La novel·la catalana* (desembre de 1955):

és ben complet. No importa que hi sobrin alguns autors que no hauríem de passar a la història literària i que no hi passaran o passarem quan s'escriuin històries literàries que siguin alguna cosa més que un marro de cafè molt explotat. Però el teu treball no és pròpiament història, sinó un assaig, un panorama, un mostrar de noms i de tendències i una guia excel·lent per a ús de lector i no de copistes. Afegiré que, considerat així, dónes un excés d'importància als precursors i als mestres. En la novel·la catalana no hi ha mestres ni precursors.

A l'últim, les cartes traspuen la solitud que embolcalla Guansé, fins al punt que proposa a Tasis que no retorni a Catalunya després de la mort del seu pare: «Per què no te'n vas d'un cop a Mèxic o l'Argentina? No et dic Xile, perquè les possibilitats de Xile, si no et dediques a vendre alguna cosa són molt migrades. Tanmateix, ja m'agradaria que vinguessis» (2-I-1948). També reflexiona sobre la difícil tornada a casa (12-VI-1953):

Cada dia les possibilitats de l'exili són, pel que ens afecta, més migrades. Ja, en conjunt —ho reconec— representa ben poca cosa. El que

11. No en va, Guansé ja havia donat a Tasis un consell per a ser millor escriptor: «Tu ets un d'aquells escriptors que no acaben mai la corda i l'únic que com a narrador gosaria reproxar-te és que no imposessis de vegades un fre a la corda, no pas per dissimular-ne l'empenta sinó per fer-la més tibant» (4-I-1951).

em detura són diversos factors. Un d'ells és que tinc una mica de por d'ofegar-me aquí dintre; de topar amb gent molt canviada i amb imbècils petulants. Un altre és que tot i els meus desplaçaments sóc un sedentari. Després hi ha la crematística. No he fet l'Amèrica. Com sempre visc al dia. I les meves possibilitats en aquest aspecte a Barcelona em semblen més que migrades, nul·les, mentre no hi hagi el recurs del periodisme, ja que amb les editorials no crec que hi hagi res a fer. Vaig meditant-ho i, entretant, el temps passa.¹²

Unes asseveracions que cal relacionar amb l'escassa consideració que, segons Guansé, tenia el món de l'exili per als que vivien a la Catalunya franquista: «Ignoro si realment els que lluny de la terra han mantingut la fidelitat i els llibres i les revistes que hi ha escrit han tingut alguna influència damunt d'això que ara en diuen amb pompa les noves generacions. Em penso que, en tot cas, és una minsa influència. Jo em penso que les revistes de l'exili no les llegeix ningú llevat de qui les redactem» (12-XII-1957).

3. LA CORRESPONDÈNCIA AMB ELS EXILIATS EUROPEUS

Com ja hem indicat, Rafael Tasis va romandre exiliat a França, preferentment a París, entre 1939 i 1948 (ARIMANY 1967: 116-137, i, sobretot, POBLET 1967: 71-119). A banda de l'activitat política que hi menà, com a secretari d'Acció Catalana Republicana, va col·laborar a *El Poble Català* (1939-1940), *Quaderns d'Estudis Polítics, Econòmics i Socials* (1945-1947) i als volums parisencs de la *Revista de Catalunya* (1947); va guanyar-se la vida amb feines ben diverses de caire intel·lectual (com les traduccions al castellà de novel·les de George Simenon

12. Un plantejament que Guansé ja havia exposat anys abans a Tasis: «La majoria dels amics d'ací, pels que em pregunteu, marxen bé. En Benguerel té un laboratori, s'ha fet ja milionari, s'ha comprat una casa i ara, aviat, es firarà un auto. En Trabal, sempre ple de projectes. Ara té una editorialeta destinada als nois i marxa força bé. És clar que els llibres no els escriu ell: té un col·laborador. El que pitjor marxa sóc jo, naturalment: no he fet un peso, no m'he casat, he estat víctima de tota mena d'especialistes, etc., etc. Tanmateix, encara segueixo fent literatura» (9-XI-1946).

per encàrrec de Ferran Canyameres); publicà llibres com *Història de coneguts*, amb el qual va obtenir el premi Víctor Català als Jocs Florals de Montpeller de 1946, i va redactar la novel·la *Tres*. Després del retorn a Catalunya, Tasis no va trencar els vincles amb França. Hi va ajudar la correspondència amb Ramon Xuriguera i Josep Tarradellas: participà a la revista *Vida Nova*, que dirigia des de Montpeller Miquel Guinard (les 27 cartes conservades ho testimonien), i als Jocs Florals del centenari, celebrats a la capital francesa el 1959, en què va assolir el premi Rafael Patxot amb l'obra *Els Jocs Florals de Barcelona en l'evolució del pensament de Catalunya (1859-1958)*.

3. 1. Mercè Rodoreda

La correspondència entre Mercè Rodoreda i Rafael Tasis cobreix l'arc temporal 1941-1965 i la integren trenta-cinc cartes, trenta-tres escrites per Rodoreda des de Llemotges, Bordeus, París i Ginebra i dues per Tasis des de Barcelona. Com que es tracta d'un epistolari a bastament utilitzat pels biògrafs de Rodoreda (ESPINÓS 2013: 105-119), ens limitarem a indicar-ne els trets que considerem més interessants des d'una perspectiva literària. Com és sabut, l'escriptora barcelonina va viure, amb Armand Obiols, els primers anys d'exili en territori francès enmig de la solitud —«Escriviu-me encara que no sapigueu què dir-me» (8-V-1942)— i la precarietat: «Em preocupa perquè no puc escriure i em revolta perquè en tinc més ganes que mai. No cregueu que exageri quan dic que no tinc temps per a res; és la història famosa de “l'obrero a domicili”, que es lleva, ha d'anar a comprar, netejar la casa, rentar la roba, planxar-la, cosir-la, fer el menjar, guanyar-se un jornal i morir-se de fàstic» (10-VIII-1945).

Malgrat les dificultats, Rodoreda desitja retrobar-se amb l'escriptura. Té projectes que exposa a Tasis: «La meva producció a l'exili? Un parell de comèdies, una novel·la i un llibre de contes. Tot a refer i no tinc temps. Si de tant en tant tinc una estona de lleure la dedico a reposar, ni a llegir, perquè estic terriblement cansada. Ja veieu que no he fet res de ben brillant» (25-X-1945). Al cap d'unes setmanes (14-XII-1945), hi insisteix:

Si pogués tindria els projectes editorials següents. Primer: m'agradaria molt reeditar *Aloma*, fóra fàcil perquè en tinc un exemplar. Segon: publicar un llibre de contes: un parell de mesos per a revisar els que ja tinc i escriure'n tres o quatre més bastarien per a fer el llibre. Tercer: tinc tota la documentació necessària i notes preses dia per dia de la retirada. El temps material d'escriure (un mes i mig o dos) i ja tenim un altre llibre. La novel·la que tinc demanaria més temps i no vull precipitar-ne la publicació. He jugat fort i vull publicar-la quan n'estaré plenament satisfeta. Però no puc, no puc fer res. I si la vida continua a ésser-me tan dura com ara no podré fer res mai més.

Gràcies a l'escriptura —amb Tasis d'intermediari— Rodoreda aconsegueix uns minsos ingressos, amb uns contes enviats a *La Nosstra Revista*: «En tinc vint-i-dos d'acabats i dos més de gairebé enllestits, “El mirall i “Post Scriptum”, i en tinc un altre a la vista, “Orleans 2 k.” Espero, per a fer-lo, trobar-me en un cert estat de gràcia perquè vull que sigui molt bo» (18-VII-1946).

La correspondència entre ambdós es reprèn el 1956, quan Rodoreda ja s'ha traslladat a Ginebra. A la primera carta, manifesta, de nou, la sensació de soledat que ja havia experimentat en terres de França: «Estic completament desconnectada de tothom. I tot i que sóc una bèstia feréstega, a vegades trobo a faltar molt estar sense amics a la vora» (29-II-1956). Ara sovintegen els problemes per a publicar, que l'autora intenta resoldre aprofitant les escasses visites que efectua a Barcelona: «Vaig anar a veure en Cruzet. Em va dir que, publicar un llibre de contes, no li interessava gaire, però que podia enviar-lo —el llibre— o recull al premi Víctor Català. El que sí que li interessa és una novel·la. Per tant, ja he agafat la que tenia mig enllestida per a en Puig i Ferrer i ja he començat a treballar-hi i a refer-la de dalt a baix» (20-VII-1956). Com és sabut, va seguir el consell i l'any següent va obtenir el guardó amb *Vint-i-dos contes*, que publicà Cruzet a l'editorial Selecta.

També gràcies a la correspondència podem seguir la difícil gestació de *La plaça del Diamant* i les disputes amb l'editor Joan Sales (RODOREDA & SALES 2008). Com a botó de mostra oferim alguns passatges de la carta de Rodoreda a Tasis de l'11 de març de 1962. D'anuvi es plany que Sales hagi canviat el títol de la novel·la (*Colometa* era

l'original), i de les conseqüències negatives que provoca en l'argument: «el minyó amb un gran aplom em diu, “faci viure els seus personatges principals en aquesta plaça”. Fer això volia dir, o equivalia, a estripar la novel·la i escriure'n una altra per a posar-li aquest títol». L'intervencionisme afecta tota la redacció, amb constants canvis lèxics, supressions o afegits, ja que «amb la seva mentalitat en comptes d'enriquir la llengua l'empobria i que es fes el càrrec que tractava amb un escriptor i que la responsabilitat de tot el que considerés inacceptable en matèria de llenguatge, anava per a mi». L'autora, per tot plegat, conclou: «És a dir m'ha minat la novel·la de pura i gratuïta animada». Fins i tot demana a Tasis, en una nova lletra, que, a través de Joan Oliver, un dels fundadors del Club dels Novel·listes, la col·lecció on s'havia de publicar el llibre, que Sales li respecti el text: «En fi, amb ell no es pot discutir perquè és boig o el fa. I a més a més els afegits. Cada afegit una pasterada. La meva protagonista en comptes de parlar com una noia plena de vida i amb una certa finor i amb una certa tanoqueria, parlava com parla en Sales i amb la psicologia del minyó que més aviat és cridanera» (10-IV-1962).¹³

Pel que fa a les dues cartes de Tasis conservades, podríem qualificar-les de circumstancials. Té un cert interès la darrera ja que comenta a Rodoreda que està preparant, amb Manuel de Pedrolo, una col·lecció de novel·la catalana per a una ignota Mediterrà S.A. i li demana un text: «No tens res? Aquella novel·la de la torre de Sant Gervasi que vas enviar fa anys al Joanot Martorell, l'has modificada? Tens carta blanca per enviar-nos el que vulguis i ens agradaria que, si no la primera, una de les primeres fos la teva» (4-IV-1965). Tasis segurament parla de *Mirall trencat*; Rodoreda refusa l'ofertament: «Aquella novel·la de què em parles en la teva carta, de moment no em veig pas en cor de refer-la. Tinc el cap molt cansat i quan hauré enviat la que enllestixo segurament estaré un temps reposant, perquè seria incapaç de

13. De fet no es tracta de la primera lletra que escriu a Tasis sobre el tema, demanant la intervenció d'Oliver. Se n'ha conservat una anterior, de Tasis a Oliver del 14 de març de 1961, i que cometem a l'apartat dedicat a la correspondència amb el poeta sabadellenc, en què es feia ressò de les queixes de Rodoreda arran de les intromissions de Sales en el text de la novel·la.

fer res que valgués res. I aquella novel·la, *Una mica d'història*, tenia unes quantes pàgines bones i moltes de dolentes. Hi ha més feina de la que sembla» (18-VI-1965).

A l'últim, cal assenyalar que a les lletres de Rodoreda hi ha referències a escriptors que ha conegut. Per exemple, comenta el dolor que li produeix el traspàs de Francesc Trabal a Santiago de Xile el novembre de 1957: «A mi, la mort de Trabal em va afectar molt. Per una colla de coses: entre elles perquè, probablement, li havia amargat la vida i perquè havia estat una mica enamorat de mi. Són aquells secrets que em penso que sap tothom. Que descansi en pau. Sé que més d'una vegada hi pensaré amb pena i amb tendresa» (30-XII-1957). Hi ha anotacions molt més crítiques:

Que saps alguna cosa de les germanes Brönte? Vull dir els Goytisolos? I de Castellet? És a dir, d'aquests catalans tan infeliços que escriuen en castellà perquè es pensen que la fama els vindrà per la banda de Madrid. Cap d'aquests catalans que escriuen en castellà no arriba ni a la sola de la sabata d'un castellà de debò. Perquè l'escriure és una qüestió d'estil. I Juan Goytisoló és un minyó sense. No sé perquè m'embranco amb tot això. No val ni saliva ni paper (25-XI-1959).

3. 2. Ramon Xuriguera

S'han conservat 111 cartes de la correspondència emesa per Rafael Tasis i Ramon Xuriguera, que abracen el període 1945-1962, de les quals 61 són de l'escriptor barceloní i 50 del lleidatà, exiliat a París i a Bergerac, on morí l'agost de 1966. El gruix de l'epistolari es concentra entre 1948 i 1955 i, simbòlicament, estableix un altre diàleg epistolar entre l'exili i l'interior del país.

A banda d'informació sobre les pròpies obres, qüestió que no comentarem, Xuriguera i Tasis ens proporcionen judicis sobre les novetats editorials, els autors i les obres que veuen la llum durant aquest període, cosa que també ens permet resseguir-ne la recepció entre els lectors de l'època. Així, Xuriguera comenta a Tasis el recull *Paliers*, de Josep Carner: «Hi ha de tot, vell i nou. Certes coses noves porten un accent d'humanitat no massa freqüent en la producció carneriana. Els

anys acaben interessant l'esperit a les coses essencials. Un poema, sobretot, "Unitat", em sembla revelador en aquest sentit. Això de banda, l'encant, l'enlluernament diria, de la llengua de Carner, és sempre el mateix» (26-VI-1950, CAMPS 2010: 101); o les novel·les *L'impenitent*, la cloenda de la trilogia *Entre la terra i els núvols*, de Prudenci Bertrana; *L'home dins el mirall*, de Xavier Benguerel; *Laberint*, de Domènec Guansé; o *Primera part*, de Cèlia Suñol. Tasis, a diferència de Xuriguera, se circumscriu a autors —sobretot narradors— que començaven a despuntar: Maria Aurèlia Capmany, Jordi Sarsanedas o Manuel de Pedrolo, de qui escriu: «L'idioma li falla una mica encara, és cert, però té empena de narrador, audàcia en els temes i un gran domini de les tècniques més modernes: tot això, ben fusionat, li dóna, almenys en dues de les novel·les que conec d'ell, un gran resultat» (2-IX-1954, CAMPS 2010: 183). En aquest sentit, reportem l'aguda crítica tasiana a *Antologia de la poesia catalana* —recull del qual ja havia donat l'opinió a Bartra— i a *Antologia de contistes catalans*, de Joan Triadú, dues obres recurrents en el debat cultural de l'època:

Aquest jove dinàmic, propulsor del grup *Ariel*, ha publicat una antologia de la poesia catalana de Verdaguer ençà, amb exclusions i incusions molt discutibles i un sistema de valoracions encara més personal. Podeu comptar com se li han tirat al damunt els poetes deixats fora del clos! I la seva antologia de contistes, de gran volum, té falles tan curioses com l'oblit de Puig i Ferrer, Maseres, Millàs-Raurell i Folch i Torres, mentre inclou joves completament inèdits i d'altres que mai han publicat un conte enlloc. (3-VII-1951, CAMPS 2010: 119-120)

De tota manera, els textos més debatuts a la correspondència són els dos primers volums del cicle *El pelegrí apassionat*, de Joan Puig i Ferrer. Els dos literats coincideixen a valorar-los negativament. Tasis critica que les novel·les no siguin més que un pretext de Puig i Ferrer per a passar comptes amb els que considera els seus enemics:

I els dos volums publicats, fins ara, del Janet puig-i-ferrererità? D'aquesta darrera obra només puc dir-vos que em sembla molt més pròxima de *La farsa i la quimera* que d'*El cercle màgic* i que em sembla que donarà més despeses i descrèdit al seu autor i editor que no pas la

glòria que pretén d'aconseguir amb el seu *roman-océan* i els diversos *réglements de comptes*, que particularment al segon volum, comencen a fer-se amb els enemics o exàemics de Puig i Ferrer. (12-VII-1953, CAMPS 2010: 150)

Xuriguera, a la resposta, remarca el nul interès que li han desperatat els dos volums:

Els problemes que es plantegen els personatges —tal com se'ls plantegen— no tenen per a mi cap interès. Són exaltacions d'éssers primaris insuportablement orgullosos i ignorants. L'autor no és prou genial per a fer-se perdonar el desequilibri, i sobretot les repetides proves de mal gust de la narració no solament són injustificables sinó que són repel·lents. Tot plegat, el complex dostoiévskià-pirandellià que sembla ésser la gran ambició de l'autor, no és en la realitat de l'obra més que una trista paròdia pretensiosa i ensopida. (21-VII-1953, CAMPS 2010: 152-153)

Tasis a la correspondència també informa Xuriguera sobre l'activitat teatral barcelonina. Mentre que valora positivament peces com *L'hostal de l'amor*, de Ferran Soldevila, critica que l'escena es trobi dominada per Josep Maria de Sagarra, un dramaturg sobrevalorat, capaç de sacrificar la qualitat del que escriu en favor del públic:

També em cal esmentar l'èxit realment aclaparador i sorprenent que té la darrera obra de Josep M. de Sagarra, que inaugurarà la temporada de teatre català al Romea. És en prosa, pretesament audaç i de tema neocatòlic, i es diu *La ferida lluminosa* —títol ja parodiat pels maledicents com a *La farina de llinosa*. Té quatre quadros i hi surten tres jesuïtes, un dels quals mor en escena després d'haver fet un sermó ple d'imperitències als seus pares. La gent hi plora i alguns —com ara jo— s'hi indignen. Però el cas és que l'èxit és autèntic i que les dues-centes representacions estan assegurades. A veure si això salva el teatre català, que estava en molt mala situació. (8-XII-1954, CAMPS 2010: 195)

Les cartes són també un document per a estudiar l'aparició, el contingut i la difusió d'algunes publicacions nascudes a l'exili en què van prendre part Tasis i Xuriguera: *Revista de Catalunya*, *Quaderns*

de l'Exili, Catalunya, La Nostra Revista, Tramontane, Vinçle, Presència Catalana, Pont Blau, Veu Catalana o Vida Nova. Semblantment, la correspondència esdevé una font de primera mà per a treure l'entrellat sobre determinades polèmiques que afectaven la cultura catalana. Una és la que van mantenir, des de la mateixa diàspora, Joan Sales (i els membres del Grup de Coyoacán, amb Lluís Ferran de Pol com a capdavanter) i Rafael Tasis (i Armand Obiols) a les pàgines de *Quaderns de l'Exili*, *La Nostra Revista* i *Quaderns d'Estudis Polítics, Econòmics i Socials* a propòsit dels models culturals del moment, per tal com els primers propugnaven una ruptura radical amb la tradició alhora que atacaven el que consideraven la pervivència del Noucentisme que encarnava Eugeni d'Ors (CASTELLANOS 2013). Una altra polèmica recurrent entre els dos corresponsals fa referència al paper de la revista *Destino* i al seu col·laboracionisme amb el règim franquista.

L'epistolari és, igualment, una pedrera sobre altres aspectes del món cultural de la postguerra i l'exili. Hi trobem comentaris sobre la sort d'editorials —ben diversa, altrament— com les Edicions Proa, refundades a Perpinyà per Josep Queralt amb l'ajut de Ramon Xuriguera i Josep Puig i Ferrer i abocades, gairebé des dels nous inicis, al fracàs (CAMPS 2004), tal com sentenciava Tasis amb uns arguments similars als que exposava Guansé: «L'edició en català, que a casa nostra i en època normal difícilment era un afer interessant, feta a l'estranger avui i sense possibilitats de venda regular i pública a Catalunya és pura utopia» (1-IX-1950, CAMPS 2010: 108); l'editorial Selecta o l'editorial Albertí. O revistes, premis literaris i col·leccions, que ja hem comentat a propòsit d'altres epistolaris (El Pi de les Tres Branques, Catalònia, *Lletres...*). O els diferents certàmens dels Jocs Florals de la Llengua Catalana a l'exili (París, Nova York, Tolosa de Llenguadoc); l'homenatge a Verdaguer celebrat a París el 1945, amb motiu del centenari del seu naixement (i de l'aparició de la *Miscel·lània Verdaguer*); les sessions clandestines de poesia celebrades al passatge de Permanyer o la candidatura de Josep Carner al premi Nobel de Literatura el 1962.

3.3 Josep Tarradellas

Marcadament distint als epistolaris que hem comentat és el que es van creuar Rafael Tasis i Josep Tarradellas, que l'integren 118 documents datats entre 1944 i 1966. Es tracta d'una correspondència de caire polític —estudiada per Francesc Foguet (2014)— i que té com a fil conductor el paper de la Generalitat a l'exili, cosa que provoca disputes entre els dos corresponents. Una mostra del que afirmem: Tasis va participar en el Moviment Europa, organitzat a Munic el juny de 1962, com a representant de l'anomenat Comitè Ametlla (Claudi Ametlla era el president del Consell de Forces Democràtiques de Catalunya, integrat per partits com Esquerra Republicana de Catalunya o Unió Democràtica de Catalunya, entre altres), en què «reivindicava la legitimitat de les forces democràtiques catalanes d'establir pactes unitaris a tots els nivells i situava la presidència de la Generalitat “al marge i per damunt de tot pacte i tracte”» (FOGUET 2014: 33); Tarradellas, exiliat a la vila francesa de Saint-Martin-le-Beau, defensava que havia de ser la Generalitat qui donés forma a aquesta unitat. Per tal de posar remei a aquestes disputes —a les quals no era aliena la voluntat messiànica del president de la Generalitat—, Tasis va buscar —i trobar— el nexce que els unia: «Sé que aquestes paraules vostres són sinceres i que les dicta l'amistat i sé també que, si en algun punt podem haver estat en desacord, una cosa ens unia tots dos —com uneix tots aquells qui, després de tants anys encara avui lluiten i s'esforcen per fer possible allò que Catalunya es mereix— i que aquesta cosa està per damunt de totes les divergències, puix que és el patriotisme» (31-III-1963, TARRADELLAS & TASIS 2014: 166).

Al llarg de l'epistolari trobem escampades les opinions de Tarradellas sobre l'obra de Tasis. Així, arran de la publicació de *Barcelona, imatge i història d'una ciutat* (1961), compara la seva tasca divulgativa amb la de Jaume Vicens Vives:

Us he dit diferents vegades, i avui em plau d'insistir-hi, que no conec cap altre català, si faig excepció de nostre estimat Jaume, que hagi posat els seus coneixements al servei d'una manera de dir i explicar tan precisa i clara com vós. Cosa ben difícil per a tothom, però encara més en

els escriptors de casa nostra que la majoria d'ells un cert romanticisme pesa en la seva obra i en altres un excés d'imatges o adjectius desvirtuen sovint el propi pensament. (17-VI-1961, TARRADELLAS & TASIS: 2014: 144)¹⁴

O la lectura que fa de la novel·la *Tres*, en clau personal:

Tal vegada us estranyi, però amb tota franquesa us vull dir que el que més m'ha interessat és tot el que dieu d'abans de 1931. Em sembla que és la primera vegada que hi ha qui ens digui les inquietuds d'aquells que tot ho fèiem i a tot arreu érem presents. [...] Tot el que dieu d'aquella època m'ha causat una forta impressió, car m'ha recordat els anys de la meua vida més plena de vibracions i d'esperances. (21-XII-1963, TARRADELLAS & TASIS: 2014: 198-199)

4. LA CORRESPONDÈNCIA A L'INTERIOR DE CATALUNYA

Des de 1948 i fins a la mort a París el desembre de 1966, Tasis va desplegar a l'interior de la Catalunya franquista una intensa —i immensa— activitat cultural. No només va publicar les novel·les a què hem fet al·lusió, sinó també traduccions i estudis. Arran del seu innegable prestigi, va exercir de jurat en premis literaris (principalment de narrativa) i la seva impremta-llibreria va convertir-se tant en un lloc de refugi per als intel·lectuals com en l'indret des d'on es distribuïen, clandestinament, exemplars de les revistes i dels llibres publicats a l'exili (ARIMANY 1967: 151-157). No podem deixar de banda la seva correspondència amb intel·lectuals amb qui compartia l'animadversió cap al règim dictatorial: del Principat, com Salvador Espriu (vegeu les quatre lletres conservades a CAMPS 2011: 31-48), Albert Manent, Joan Oliver o Maurici Serrahima, i d'arreu dels Països Catalans, com, singularment, Joan Fuster.

14. Hem de tenir present que Jaume Vicens Vives va encarregar a Tasis l'obra *Pere el Cerimoniós i els seus fills* (1957) per a la col·lecció «Biografies Catalanes» que dirigia per a l'editorial Teide.

4. 1. Joan Oliver

S'han conservat onze cartes de la correspondència entre Rafael Tasis i Joan Oliver (vuit de Tasis a Oliver i tres d'Oliver a Tasis). L'epistolari s'obre amb una lletra de Tasis en què dona a Oliver el condol per la mort de la seva muller, Conxita Riera, pocs mesos després que hagués retornat de l'exili a Santiago de Xile (4-XI-1948). La resta de cartes daten de la dècada dels seixanta. Així, Tasis transmet al poeta sabadellenc la petició de Mercè Rodoreda, a propòsit de *La plaça del Diamant*, en què li demana «que vegi si tu pots influir amb en Sales —jo no hi tinc cap mena de força— perquè no segueixi fent l'ase amb les seves intromissions i correccions en el text de la seva novel·la» (14-III-1961). Anys a venir, Oliver, com a director literari de Proa, demana a Tasis si té inèdits, després d'haver llegit *Tres*: «Altrament, quan emprenguis una altra novel·la, voldria que pensessis en nosaltres; i el mateix et dic per al cas que ja la tinguessis engegada», com també si n'hi pot proporcionar d'altres autors: «També et prego que quan escriguis a la Mercè Rodoreda li facis honesta pressió perquè ens doni la novel·la que té en curs» (8-V-1964). La resta de cartes de Tasis a Oliver són més anecdòtiques: invitacions als sopars d'homenatge a Vicenç Riera i Llorca (2-VIII-1962), José Bergamín (28-IX-1962) i Gonzalo Báez Camargo (3-V-1966) i al seu, amb motiu d'haver complert seixanta anys (19-III-1966); un convit que Oliver respon amb ironia (24-III-1966):

Et felicito pels teus magnífics seixanta i te'n desitjo uns quants més, tants com els de la senyora Albert i Paradís, pel cap baix. I que jo els vegi i et pugui continuar inquietant per telèfon i per escrit, a la recerca de traduccions, textos, dades, dates i altres circumstàncies de la nostra darrera història... Perquè, si tu desertessis, com ens ho fotríem els desmemoriats, desordenats i passablement dropos.

Paga la pena recordar que Oliver va publicar un poema pòstum dedicat a Tasis el gener de 1967 a *Serra d'Or*, «Darreres paraules a Rafael Tasis», i que va recollir a *Circumstàncies* (1968). En reproduïm la darrera estrofa:

No has fugit, Rafael, no has desertat.
 Algú t'ha arrabassat
 per a un exalçament i un premi.
 Ben provada tenies la virtut.
 Massa t'havien espremut
 els companyons del gremi. (OLIVER 1975: 356-357)

4. 2. Joan Fuster

L'epistolari entre Rafael Tasis i Joan Fuster aplega cinquanta-vuit cartes datades entre 1951 i 1966.¹⁵ L'origen rau en una plaqueta que Fuster envia a Tasis i aquest li manifesta l'agraïment i la coneixença que tenia de la seva persona arran dels articles publicats a les revistes de l'exili. De fet, les lletres dibuixen un mapa d'interessos comuns entre els dos corresponents. Un és la relació estreta que mantenen amb *Pont Blau* (és la revista qui paga el primer viatge de Fuster a Barcelona, mentre que Tasis li fa d'amfitrió i li programa els actes de l'estada): hi exerceixen de corresponents i hi comenten autors i obres alienes, com, una vegada més, els dos primers volums del cicle novellístic *El pelegrí apassionat*, de Joan Puig i Ferrer. Així Tasis indica que «l'amic Riera m'ha tramès un retall del número 15, amb un doble article sobre *El pelegrí apassionat*, que uneix les nostres dues signatures amb opinions que no em semblen gaire contraposades. Jo subscriuria gairebé tot el que vós hi exposeu i no crec que al meu article hi hagi gran cosa que us sembli injust» (2-II-1954, FUSTER 2009: 89). També hi comenten obres pròpies, com la recensió de Fuster de *La vida del rei en Pere III* o *La Bíblia valenciana*: «No sóc un gran entès en el gènere policial, però puc dir-vos que ha estat, per a mi, una lectura agradable i interessant. Supose que aquesta serà una de les primeres finalitats del llibre, i us assegure que l'heu aconseguida» (2-VII-1955, FUSTER 2009: 137); semblantment

15. Al volum FUSTER (2009) no es reproduïxen totes les cartes: l'editor de la correspondència, Josep-Vicent Garcia i Raffi, considera que n'hi ha que tenen un interès irrellevant.

l'autor barceloní hi glossa obres fusterianes, com *La poesia catalana* (li deixa l'original d'un llibre inèdit per a confegir-la), *El descrèdit de la realitat*, *Figures del temps* o *Nosaltres, els valencians* (a partir de la lectura d'aquestes obres confegeix l'article «Situació de Joan Fuster»). Un altre lligam amb *Pont Blau* és la qüestió de la llengua literària, que ja havia aparegut en la correspondència amb Bartra i Calders: els dos intel·lectuals mostren una posició unitarista, en contra de la proliferació de dialectalismes que promovia Vicenç Riera Llorca (NOGUER 2007).

Tasis i Fuster també van formar part dels jurats de premis literaris, com el Joanot Martorell de 1959 (entre els participants hi havia Lluís Ferran de Pol i Mercè Rodoreda i el va guanyar Ricard Salvat) i el Sant Jordi de 1965 (amb tripijocs perquè l'obtingués Estanislau Torres). O els Jocs Florals de l'Alguer de 1963, en què en el veredicté es va prioritzar la representació territorial en detriment de la qualitat. Tasis ajuda Fuster en diversos projectes, com la traducció al francès d'*El descrèdit de la realitat*, i li exposa projectes de novel·les, com *Abans de plegar* (la futura *És hora de plegar*) o *El meu amic, l'Arcàngel*, que no arribà a enllestir (POBLET 1967: 134-135). Igualment es plany de la manca de fortuna crítica del seu *Abans d'ahir* i, de retop, de l'edició en llengua catalana: «ha estat un llibre que, com gairebé tots els que surten en català, ha passat sense pena ni glòria» (12-IX-1957, FUSTER 2009: 183-184). A les lletres hi tenen cabuda les valoracions, a voltes amarades d'ironia, d'obres d'altri, com la de Tasis del drama *La ferida lluminosa*, en uns termes similars als exposats a Xuriguera: «La gent hi plora. Alguns s'indignen —jo en sóc— perquè la demagògia, ja sigui comunista o neocatòlica, els sembla una mena de prostitució intel·lectual. Però Sagarra, ficat a la taquilla del teatre i controlant les recaptacions, no s'amoïna d'aquestes crítiques llepafils» (5-XII-1954, FUSTER 2009: 111); o la de Fuster sobre la peça *El comte Arnau*, de Miquel Arimany:

M'estranyaria molt que una companyia de teatre, amb una certa responsabilitat, s'avingués a representar aquell drama del nostre amic. Perquè no és carn ni peix: ni una peça poètica estil Lorca, ni una tragediota de les bones (aquesta darrera espècie ja la va esgotar el senyor

Guimerà, i no veig la necessitat d'insistir-hi) Però, sobretot, ¿per què no deixen tranquil, durant una bona temporada, el pobre comte Arnau, que no té culpa de res? Em sembla que l'Arimany hauria d'escriure drames de jesuïtes. (11-XII-1954, FUSTER 2009: 114)

5. CONCLUSIONS

Després d'aquest recorregut per alguns epistolaris tasians, podem adonar-nos que el tret que els vertebra és l'intent de recuperar —o de donar continuïtat— a una tradició cultural que naixia dels anys de la República i que el règim franquista havia intentat anorrear. No són estranyes, per tot plegat, les abundants referències a revistes, llibres, col·leccions, editorials o projectes concebuts amb més o menys fortuna. Les lletres també ens apropen a la situació personal dels interlocutors i, d'una manera especial, a la dels exiliats a Amèrica o a Europa, escindits entre el desig de tornar (l'enyor cap al país del qual van ser obligats a marxar traspua sovint en l'escriptura) i les dificultats per a fer-ho. No és, en definitiva, gens agosarat demanar l'edició no només dels epistolaris inèdits a què hem fet referència, sinó també dels d'altres corresponsals que referenciàvem en nota a l'inici. Com hem vist, aporten una ingent quantitat d'informació politicocultural sobre un període convuls i dissortat de la nostra història recent i, alhora, ens permeten dibuixar millor la imatge de Tasis, un intel·lectual fermament implicat amb el seu país, el qual, en una carta a Domènec Guansé, es definia modestament: «jo sóc l'home sense ofici ni benefici, intel·lectual sense títols i totes les altres desgràcies que vulguis» (23-I-1948). L'escriptor tarragoní va acabar confegint el retrat que Tasis li havia demanat en la seva lletra del 28 d'abril de 1947 i el va incorporar a *Abans d'ara*, una revisió de 1966 dels vells *Retrats literaris*. Presentava l'homenot barceloní en aquests termes:

La seva paraula és clara i vigorosa, ensems que assenyada i prudent. Idealista sense emboiraments, tocant de peus a terra, s'irrita amb els il·lusos, amb els qui demanen impossibles o tenen amb els altres exigències de les quals es creuen eximits. Hom l'ha anomenat «Cònsol de la

diàspora», títol pintoresc que sembla abellir-li, i el que és cert és que per als qui viuen a distants països té cada dia un prestigi més pur. (GUANSÉ 1994: 172)

De fet, és difícil trobar uns mots que reflecteixin amb més justícia el caràcter, la personalitat i l'activisme de Rafael Tasis.

6. BIBLIOGRAFIA

- ARIMANY (1967): Miquel Arimany, *Símbol vivent. Biografia de Rafael Tasis*, Barcelona: Arimany.
- BOU (1993): Enric Bou, *Papers privats*, Barcelona: Edicions 62.
- CALDERS (1953): Pere Calders, «Joan Triadú», *Pont Blau*, núm. 13 (novembre), p. 282.
- (2012): *Fe de vida. Cartes a Rafael Tasis*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Barcelona: Acontravent.
- CAMPS (2004): Josep Camps Arbós, «Les Edicions Proa de Perpinyà (1949-1965)», *Els Marges*, núm. 72 (hivern), p. 45-76.
- (2010): *L'espantós és el buit, el desert. La correspondència entre Rafael Tasis i Ramon Xuriguera*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2011): «Rafael Tasis, lector i corresponçal de Salvador Espriu», *Inden-sinenter*, núm. 6, p. 29-46.
- CASTELLANOS (2013): Jordi Castellanos, «L'exili literari català: continuïtat i ruptura», dins: *Literatura i societat*, Barcelona: L'Avenç, p. 237-250.
- CORRETGER (2011): Montserrat Corretger, *Domènec Guansé, crític i novel·lista: entre l'exili i el retorn*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- ESPINÓS (2013): Joaquim Espinós, «Un miratge de normalitat. Les biografies de Mercè Rodoreda», dins: Montserrat Bacardí, Francesc Foguet i Enric Gallén (eds.), *La literatura catalana contemporània: intertextos, influències i relacions*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 105-119.
- FAULÍ (2002): Josep Faulí, *Els Jocs Florals de la llengua catalana a l'exili (1941-1977)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- FOGUET (2013): Francesc Foguet i Boreu, «Rafael Tasis i el teatre», *Estudis Romànics*, núm. 35, p. 247-279.
- (2014): «Una legitimitat qüestionada», dins: Josep Tarradellas i Rafael Tasis, *Estrictament confidencial*, Barcelona: Viena, p. 9-40.

- FUSTER (2009): Joan Fuster, *Correspondència*, vol. 11, ed. de Josep-Vicent Garcia i Raffi, València: Edicions 3 i 4.
- GUANSÉ (1994): Domènec Guansé, *Abans d'ara. Retrats literaris*, ed. de Josep Bargalló Valls, Tarragona: El Mèdol.
- MANENT (1986): Albert Manent, *El molí de l'ombra*, Barcelona: Edicions 62.
- NOGUER (2007): Marta Noguer Ferrer, *Estudi de Pont Blau (1952-1963). Una revista cultural i literària entre l'exili a Mèxic i els Països Catalans*, Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. [Tesi doctoral]
- OLIVER (1975): Joan Oliver, *Obra poètica. Pere Quart*, Barcelona: Proa.
- POBLET (1967): Josep M. Poblet, *Rafael Tasis. Conducta i exemple*, Barcelona: Grijalbo.
- RODOREDA & SALES (2008): Mercè Rodoreda i Joan Sales, *Cartes completes (1960-1983)*, Barcelona: Club Editor.
- TARRADELLAS & TASIS (2014): Josep Tarradellas i Rafael Tasis, *Estrictament confidencial*, ed. de Francesc Foguet i Boreu, Barcelona: Viena.
- TASIS (1947): Rafael Tasis, «Domènec Guansé o el reportatge psicològic», *Revista de Catalunya*, núm. 194 (octubre-desembre), p. 450-454.
- (1954): «Sobre Joan Triadú, antologista», *Pont Blau*, núm. 18 (abril), p. 110.
- (1964): «L'ombra de l'atzavara, premi Sant Jordi 1963», *Serra d'Or*, núm. 6 (juny), p. 40-42.
- (2011): *Diari íntim. Escrits autobiogràfics*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Barcelona: Acontravent.

ANNEXOS

RECUERDOS

MARIA TERESA TESIS FERRER

A pesar de que para mí el catalán es el idioma más querido y entrañable, el de mi familia, infancia y juventud y el que usamos en casa con mis hijos, voy a escribir esta historia de mi vida en español, antes de que me vaya olvidando de ella, por la edad o por la muerte. Quizás pueda interesar a alguno de mis hijos leerlo. Uso este idioma porque lo escribo mejor que el catalán.

Mi recuerdo más lejano es el día en que nació mi hermana, el 13 de febrero de 1936, yo tenía tres años y medio. Hacía mucho frío en Barcelona, donde las casas no estaban acondicionadas para aquellas temperaturas. Mi madre estaba dando a luz en nuestro piso de la calle de Balmes, 86, 4º 1ª. Pusieron una estufa de petróleo en la entrada de la habitación y de repente, no sé cómo, el fuego prendió en las cortinas de la puerta. Susto y desconcierto general; sólo mi abuela Teresa conservó la sangre fría, bajó a buscar a su casa (vivía en el mismo edificio justo debajo de nuestro piso) una manta que apagó el fuego, y mi hermana nació felizmente poco después.

Aquí y allá surgen, seguidamente, retazos de momentos dramáticos de la Guerra Civil. Sirenas, toda la familia reunida en una habitación que no tenía ventanas para evitar metralla, aunque una bomba hubiera sido irremediable, a la que llamábamos el cuarto oscuro y era una especie de despensa. Casas derruidas, escombros, un avión en llamas cayendo sobre el lago de Banyoles, donde nos habíamos refugiado huyendo del caos de Barcelona. Una triste y fría noche, mi padre vestido de soldado se acerca a mi cama, está llorando, me abraza, se tiene que marchar, huir, dejar todo lo que quiere, su ciudad, su familia, para ir quién sabe dónde. Los nacionales estaban entrando en Barcelona y todos los que tenían algún cargo en el gobierno de la Generalitat intentaban marcharse. Mi padre era director de prisiones de

Catalunya, cargo que a él, un literato, no le gustaba, pero que había aceptado por lealtad a su partido. Su exilio duraría diez años largos y terribles. Eso sucedía el 26 de enero del 1939.

Mi madre, mi hermana y yo nos quedamos en Barcelona hasta la primavera siguiente. Mi abuelo materno había muerto de una embolia de repente. Todavía le recuerdo subiendo las escaleras y sentándose para descansar en unos banquillos que había entre cada piso. Él no quería dejarnos marchar, pero mi abuela era más comprensiva y, al morir él, mi madre decidió que quería reunirse con mi padre en París. Se hicieron los preparativos, a pesar de que mi hermana Anna Maria tenía sarampión. Partimos el jueves de la Semana Santa del año 1940. Llegamos a Livia, en los Pirineos, en una granja donde nos estaban esperando unas personas que debían conducirnos hasta la frontera. Tuvimos que dejar allí todo lo que llevábamos, ropa, maleta..., todo menos lo que pudimos llevar puesto encima de nosotras, dos o tres prendas cada una. Mi hermana tenía cuatro años y yo siete. Nos acompañaron a pie hasta que vimos la línea de tren que estaba en la frontera. También vimos la caseta de la guardia civil, había una bicicleta apoyada en la pared: así es que, a pesar de ser un día de fiesta, ¡allí estaban! Nuestro guía dijo que no podía ir más allá, que siguiéramos solas. Mi hermana lloraba. Llegamos hasta la vía del tren, nadie salió de la caseta, pero yo vi un letrero que advertía «No pasar. Peligro de muerte». Esto me asustó tanto que me negué a cruzar la vía. Mi madre estaba desesperada. La suerte quiso que encontráramos un vado para la lluvia debajo de la vía y por allí me persuadió mi madre que pasáramos.

¡Ya estábamos en Francia!

Alcanzamos la carretera y en seguida estábamos llegando a un pueblo, creo que era Sallagús o Font Romeu, no lo sé seguro. El caso es que allí nos esperaba un amigo de mi padre, quien nos llevó a una pensión donde estuvimos una semana sin salir a la calle, hasta que partimos hacia París (creo que mi padre nos vino a recoger allí).

En París, nos fuimos a vivir a un hotel, en el que mi padre estaba alojado con varios amigos españoles. Allí estuvimos unos dos meses, mientras la guerra con Alemania seguía y los alemanes iban acercándose a París. Entonces el pánico se adueñó de los habitantes de la ca-

pital. Esto nos obligó a nosotros a intentar huir también de la ciudad, pero ya era tarde. Y a pesar de dos días de espera en la estación, angustiados, vimos que no teníamos posibilidad de salir de la ciudad. Volvimos a casa y el 21 de junio de 1940 entraron los alemanes en París sin resistencia de ninguna clase. París era ciudad abierta, aunque ellos desde el aire iban bombardeando a todos los que huían de la ciudad, en tren, en coche, a pie: fue una masacre.

Ya por aquellos días vivíamos en un piso de la *rue* de Rome, 99, 8º, izquierda, en el xvii *arrondissement*. El último piso de una bonita casa que un amigo de mi padre, Odó Hurtado, nos dejó en alquiler cuando él se fue a América, poco antes de la entrada de los alemanes en París. El piso era muy pequeño: una cocina y un baño separados por una cortina, un salón donde dormíamos mi hermana y yo y que además mi padre utilizaba como despacho (y lo recuerdo noches enteras trabajando), un dormitorio para mis padres con un pequeño wáter incorporado (lujo total en París). Pero tenía unas ventanas con una vista maravillosa de Montmartre y del Sacré Coeur. Los demás pisos estaban ocupados por gente de buena posición, con los que no teníamos ningún contacto. El ascensor no llegaba a nuestro piso: éramos como los parias del edificio. En el descansillo de la escalera había un cajón enorme de arena, supongo que por si había un incendio, no lo sé seguro. El caso es que volvimos a casa dispuestos a intentar la supervivencia en un París lleno de peligros para unos exiliados republicanos, enemigos de Alemania. Tuvimos mucha suerte, pues muchos de los nuestros fueron arrestados y llevados a campos de trabajo en Alemania o, peor, de exterminio. Nosotros lo pasamos mal: frío, hambre, colas interminables para comprar alimentos. Mi padre sacaba dinero de algunas clases de inglés o de español, traducciones, y sobre todo la ayuda solidaria entre los catalanes que vivíamos exiliados. Los que vivían en el campo nos mandaban comida.

Nuestra vida en aquellos cuatro años de ocupación fue un prodigio de equilibrio entre el miedo y la esperanza. Miedo a nuestra situación precaria y esperanza de ver el final pronto. Mi familia de Barcelona, poco a poco, pudo establecer contacto con nosotros y, a pesar de la mala situación económica que vivían después de la terrible Guerra Civil, intentaban ayudarnos mandando algún paquete de ropa, que a

veces llegaba y a veces no. Nos mandaban zapatos, pero uno cada vez para que no los robaran por el camino. Mi hermana y yo íbamos al colegio muy cerca de casa y hablábamos un francés como si hubiéramos nacido allí. Nuestra calle, *rue* de Rome, era muy ancha y las vías de los trenes que salían de la *gare* Saint Lazare pasaban por allí. La casa al lado de la nuestra era un hotel que fue ocupado por los alemanes y unas vallas cortaron la acera impidiendo que la gente pasara por delante. Nosotros teníamos un juego muy peligroso, subiéndonos a ellas y burlando a los centinelas alemanes. Mi hermano nació el 30 de marzo de 1942 y fue una gran alegría. Nuestra infancia en aquel tiempo fue feliz, a pesar de la tragedia que se vivía. No teníamos juguetes, sólo recuerdo algún libro, pues mi padre nos inculcó el amor a la lectura, que nos dura hasta hoy.

Hace tiempo escribí una página sobre la época de nuestra vida en París y la reseño como está. Fue algo que sucedió en 1942 y que se quedó cruelmente grabado en mi subconsciente:

AMARILLO

Amarillo era el color del odio. Era el color de las estrellas que los judíos tenían la obligación de llevar cosidas en su ropa, bien visibles. Era el color de los bancos en los parques donde sólo allí se podían sentar. En aquel París ocupado por los alemanes donde yo vivía reinaba el terror en muchos de sus habitantes, nosotros incluidos, pues nuestra situación de exiliados españoles republicanos, nos exponía a ser arrestados y deportados a Alemania, o a volver a la fuerza a Barcelona, donde nada bueno nos esperaba.

Yo iba al colegio y ya hablaba muy bien el francés, tenía pocos amigos, pero había una niña con la que congeniaba mucho. Siempre estábamos juntas, se llamaba Michèle. Un día dejó de venir a clase y nadie nos dijo nada sobre ella. Yo estaba triste, y al ver que pasaban los días y no volvía, se lo dije a mi madre, decidimos ir a su casa y preguntar por ella. La portera nos dijo: «Vinieron las SS y se llevaron a toda su familia. Claro, eran judíos», añadió. Yo no entendía bien lo que todo aquello quería decir. Le pregunté a mi madre, ella me explicó lo que sucedía. Pero cuando le dije, «dónde se los llevan», no me contestó.

Quizás no lo sabía, o no quería decírmelo. Entonces empecé a pensar en mi amiga y en la estrella amarilla que llevaba en su ropa, y fui relacionándolo todo con lo que mi madre me había contado.

Nunca más volví a ver a Michèle.

Otro de los hechos importantes en aquel tiempo fue nuestra amistad con artistas en el exilio, como Antoni Clavé, Carles Fontserè, Emili Grau Sala, quien me hizo un retrato que aún conservo. Yo no conocí personalmente a Picasso, pero sí mi padre, que lo visitaba a veces en su taller.

Por fin, los tan esperados aliados habían desembarcado en Normandía. La esperanza volvía a florecer y el 25 de agosto de 1944 París era liberada. Pero antes hubo días de angustia, bombardeos de los aliados que querían neutralizar las defensas alemanas, tiroteos por las calles. Nosotros desde el octavo piso donde vivíamos, teníamos una visión terrible de estas luchas entre los alemanes y las FFI (Fuerzas Francesas del Interior). En el tejado de nuestra casa había varios combatientes y se entrecruzaban tiros entre ellos y los alemanes que se habían instalado en uno de los puentes sobre las vías del tren.

Una bala casi me mata. Entró por la ventana, pasó a un milímetro de mi cabeza, perforó el muro detrás de mí y fue a parar a la escalera después de romper la puerta de entrada. Me llevé un susto terrible, como mis padres, claro. Estábamos en aquel momento todos en su habitación entre dos colchones que nos servían de protección, y yo había salido de allí cuando, al cruzar a la siguiente habitación, ocurrió lo que podía haber sido el final de esta historia.

Vimos tanques alemanes tiroteando a civiles, muertos por ambos lados, heridos, una moto con dos alemanes saltó por los aires y fue a parar a la vía del tren. Los últimos días estuvimos haciendo barricadas por las calles, con muchos parisinos que querían hacer algo positivo en aquella lucha. Cansados de bajar a la *cave* cuando sonaban las sirenas avisando de inmediatos bombardeos, nos quedábamos a menudo en nuestro piso y de ahí veíamos el cielo que se iluminaba con los focos antiaéreos y las bombas que caían con su mortífera carga sobre la ciudad. De pronto, un día empezamos a oír todas las campanas de las iglesias de París que sonaban cada vez con más fuerza, cosa que no

habían hecho en toda la ocupación, y la gente cantando «Les américains sont là!» Aparecieron banderas francesas y aliadas por todas partes, y los alemanes rindiéndose. Nosotros fuimos a los Champs-Élysées, donde ya empezaron a presentarse los soldados de Leclerc, que fueron los primeros en entrar. Era una locura. Cuatro años de angustia y sufrimiento se olvidaban. Después, poco a poco, la vida se fue normalizando. Mi padre entró a trabajar en la radio para una emisora destinada a América Latina. Cambiamos de casa, y fuimos a vivir al *vi arrondissement*, más elegante, muy chic, a un piso que nos dejó Eduard Ragasol, un amigo de mi padre que se marchó a México.

En 1946 Mercè Rodoreda y Armand Obiols se trasladaron a París, donde vivieron un tiempo con nosotros en la *rue Coïgleton*, y después se instalaron muy cerca de nuestra casa en una *chambre de bonne* (las habitaciones situadas en las buhardillas de las casas burguesas y destinadas al servicio, pero que durante la guerra, y hasta que no se restableció la normalidad, eran alquiladas a personas con pocos recursos, ya que el servicio doméstico era algo que casi no existía). Tenían en un espacio muy pequeño su vivienda, y lo que me llamaba poderosamente la atención eran los libros amontonados del suelo al techo. En 1947, con los Jocs Florals de la Llengua Catalana, celebrados en Londres, Mercè Rodoreda ganó su primera flor natural y quería que yo fuera la reina de la fiesta. Yo estaba, como es lógico, muy ilusionada, pero los proyectos, como ya he explicado, se torcieron y mi madre, mis hermanos y yo no pudimos regresar a París, lo cual imposibilitó mi ascensión a la monarquía floral. Después de muchos años, en 1959, la volví a ver en Ginebra, donde se había instalado. Una de sus obras más célebres, *La plaça del Diamant*, la escribió allí, y, por cierto, el título fue propuesto por mi padre. Ella en principio la tituló *Colometa*, que a él no le gustó cuando se la dio a leer, y, siguiendo su consejo, lo cambió.

Terminada del todo la guerra, en 1946, mi madre y mi hermana pudimos por fin ir a Barcelona a ver a la familia. Fue una alegría inmensa para todos. Volvimos a Barcelona al verano siguiente, pero esta vez tuvimos menos suerte, porque en la frontera nos confiscaron los pasaportes y no pudimos volver a París, donde estaba mi padre, así que tuvimos que organizar nuestra vida de nuevo, y con la ayuda de

la familia empezar otra etapa. Los tres hermanos fuimos al Liceo Francés y nos adaptamos poco a poco al triste ambiente de la época. Mi padre estuvo dos años más en París y, a la muerte de su padre, volvió para ocuparse del negocio familiar, una librería imprenta en la Rambla dels Caputxins, 42, casi tocando al puerto. Después de mis estudios, trabajé allí, igual que mis hermanos que también tuvieron que hacerlo. Hasta la vuelta de mi padre a Barcelona, nuestra situación económica era muy mala. Vivíamos con nuestra abuela materna, Teresa Aymerich, que tenía unas rentas muy bajas de una casa de mi abuelo en Vilarodona, un pueblo de Tarragona. Sobrevivimos gracias a la generosidad de mi tío Joan Ferrer, que tenía un negocio que funcionaba muy bien. Era químico e inventó un gas para guisar y calentarse, el gas firpe, que en aquellos años de penuria era una mina de oro. Nos invitaba a menudo a su casita de Garraf, un pueblo cerca de Sitges. Era preciosa, por lo menos a mí me lo parecía, en un pueblo pequeño, con un puerto y una playa donde casi no iba nadie. Era una gozada para nosotros, que habíamos estado tan alejados del mar. Para mí fue un deslumbramiento conocer el Mediterráneo.

También fue gracias a mi tío Joan que mi padre pudo regresar en 1948. Organizó un viaje a París en su coche, con mi abuela y mi tía, y mi padre regresó con ellos. Al tener contactos con gente del régimen, mi tío consiguió obtener para mi padre un pasaporte que logró que no fuera detenido en la frontera. El regreso de mi padre a Barcelona se debió en gran parte al fallecimiento de mi abuelo, Bartomeu Tasis i Jacas, que llevaba la imprenta familiar. Murió al bajar de un tranvía, debido a la rotura del fémur. Si no, es posible que nosotros hubiéramos vuelto a París, ya que allí mi padre tenía un trabajo estable en la radio y muchas posibilidades de ir a Ginebra a trabajar como traductor en la ONU, donde su amigo Eugeni Xammar le reclamaba (no deja de ser curioso pensar que, muchos años después, mi hija María del Mar está allí trabajando de intérprete).

La tienda de la Rambla dels Caputxins, 42, era curiosa. Tenía la imprenta dividida en dos partes: en el sótano las máquinas y en el entresuelo los cajistas y la guillotina. Una especie de caja ascensor bajaba con las planchas preparadas para imprimir en las máquinas. En la planta baja estaba la papelería y librería, con libros poco corrientes

en aquella época. Los clientes eran muy variados: por una parte, los comercios del barrio se surtían de lo necesario en nuestra tienda y, por el otro, había gente muy variopinta, como prostitutas del barrio chino, marines americanos, gente del puerto, etc. Ah, pero eso era durante el día. Por la tarde, al cerrar, siempre se formaba una tertulia de intelectuales, que intercambiaban sus noticias, sus sueños y sus creaciones literarias. Mi padre estaba muy bien informado de todo lo relativo a la gente exiliada, catalanes de todo el mundo, y mantenía una enorme correspondencia con ellos y recibía todas las publicaciones que editaban en catalán.

Nuestra vida en Barcelona transcurría con algunos sustos, pues mi padre había decidido al volver seguir con la firme oposición al franquismo que había desarrollado en el exilio. Esto se traducía en artículos, libros, conferencias, todo en catalán, idioma prohibido para actos públicos, y que le valían multas continuas y alguna que otra estancia en la Dirección General de Seguridad.

Mi vida, por otra parte, era la de cualquier joven. Tenía amigos, novios, uno incluso muy en serio. Era alumno de la escuela de marina y estudiaba para oficial de máquinas. Nuestro noviazgo duró dos años, hasta que el servicio militar le mandó a Cartagena un año y esto truncó nuestra relación.

Después, en 1955, decidimos mi hermana Anna Maria, una amiga llamada Marisa y yo irnos a Ibiza de vacaciones, pues habíamos oído maravillas de esta isla, y realmente era un paraíso. Llegamos en barco, que era la única forma de transporte que tenía. Nuestra pensión estaba en San Antonio. Llevábamos allí unos días y ya conocíamos a varios chicos turistas como nosotras (había, por cierto, muy pocos), cuando un domingo en nuestra pensión aparecieron tres guapos chicos que vimos en el comedor, y que intentaron ligar con nosotras en seguida. Eran madrileños, ¡va de retro!, pero tan simpáticos que decidimos pasar por encima de este pequeño obstáculo. Eran Juanma, Jesús y Jorge. Ya a partir de ese día fuimos juntos a todas partes.

Y, ¡flechazo al canto! Jorge, que además hablaba catalán (¡muchos puntos a su favor!), y yo nos enamoramos... Al volver él a Madrid y yo a Barcelona nos escribimos. Además, él venía de vez en cuando, ya que era representante. Nos hicimos novios, con gran disgusto de mi

familia, pero que, al conocerlo mejor, fue disminuyendo. Sus padres eran de Barcelona, pero trabajaban en Madrid. Nuestro noviazgo duró veinte meses. El 25 de mayo del 1957 nos casamos en Barcelona, en la iglesia gótica de Sant Just i Pastor.

Entonces, los viajes de novios no eran tan exóticos como ahora, no teníamos prácticamente posibilidad de salir de España, así que decidimos volver a Ibiza, de la que tan grato recuerdo teníamos. Como esta isla seguía sin tener aeropuerto, hicimos el viaje hasta Mallorca en avión, para después seguir en barco. Pero la mala suerte quiso que una tormenta obligara el avión a regresar a Barcelona. Al calmarse, volvimos a embarcar y llegamos a Palma, donde, al sobrevolar el puerto, vimos nuestro barco, el único de pasajeros que había, que esperaba. Íbamos con un matrimonio de Ibiza que conocimos en el avión y ellos dirigían la operación de llegada al puerto. Teníamos el tiempo muy justo, cogimos un taxi y pudimos contemplar como nuestro barco se alejaba de la dársena. ¡Desastre! Pero el señor de Ibiza, farmacéutico él, conocía a alguien que estaba allí con una barquita. Subimos y fuimos detrás del barco, haciendo señas desesperadas para que pararan, a lo que nos respondían agitando los pañuelos los pocos pasajeros. De repente el motor de nuestra barca se paró y el otro aceleró y salió del puerto, dejándonos desolados en medio de la bahía. Esto significaba que no podríamos llegar a Ibiza hasta dentro de una semana, pues el único barco no volvería antes. Así que tuvimos que buscar alojamiento en Palma durante este tiempo.

Después de la luna de miel empezaría una nueva vida. Ciudad, amigos, familia, todo iba a cambiar. Me adapté bastante rápidamente a vivir en Madrid, pero echaba mucho de menos mi familia, el mar, los amigos. Al año nació nuestra primera hija, Maria del Mar, y quince meses después, Núria, así que no tenía mucho tiempo para pensar. Nuestros amigos eran los de siempre de Jorge, del Club Gaviota, que se había formado con los alumnos de un centro de instrucción comercial mixto, cosa muy rara en los años cuarenta: Mariano, Ángel, José Luís, Jaime, Ricardo, Joaquina, Pili, Enrique, Jesús y Juanma, los dos que conocimos en Ibiza. Todos se iban casando y ya éramos una gran pandilla. A los cinco años de nacer Núria, nacía Montse, la tercera de mis hijas.

Mientras tanto, en Barcelona, mi padre seguía con su vida literaria. Ya se podían editar libros en catalán y él tenía varios publicados. El 5 de junio de 1962 asistió junto a 118 políticos españoles, opositores al franquismo, a una reunión en Múnich. El impulsor del encuentro fue Salvador de Madariaga. En el marco del cuarto congreso del movimiento europeo, se celebraba por primera vez desde el final de la guerra civil española un encuentro entre la oposición interna al franquismo y los vencidos del exilio. La reunión pretendía iniciar un debate sobre la posibilidad de que España formara parte de la comunidad europea, a la que se oponían todos ellos hasta que no fuera un país democrático. La reunión fue ridiculizada y atacada por el régimen de Franco y se la llamó el «contubernio de Múnich». Algunos a su vuelta fueron exiliados a un penal de Canarias y otros sufrieron molestias y acoso durante largo tiempo, como mi padre. Nuestra vida en Madrid tenía cada vez un nivel económico más alto. Jorge había cambiado su representación de joyería inicial a mayorista de piedras preciosas gracias a sus contactos con varios judíos. Uno de ellos, Mario, un aristócrata polaco, sería su socio en la empresa. Jorge viajaba mucho al extranjero y algunas veces le acompañaba. Iba en general a Amberes, donde está la bolsa de los diamantes, también a Nueva York, Tailandia, India, Hong Kong, Italia...

El 29 de noviembre de 1966 asistimos en Barcelona a un acto de homenaje a mi padre por sus sesenta años. Fue muy emotivo. También se celebraba la publicación de una importante obra: la historia de la prensa catalana en dos volúmenes. A los pocos días mi padre debía ir a París para dar una conferencia en homenaje a un escritor amigo, Ramon Xuriguera, muerto hacía poco, y Jorge y yo teníamos previsto ir a Nueva York el día 6. Pero antes estaba el segundo cumpleaños de nuestra hija pequeña, Montse, que se iba a celebrar en casa de nuestros amigos Ricardo y Joaquina, ya que una de sus hijas también celebraba algo. Mientras arreglaba a las niñas para la fiesta, sonó el teléfono, se puso Jorge y yo no presté atención, ocupada como estaba. Llegamos al chalet de los Quiroga y me daba cuenta de que algo pasaba, pues Jorge estaba muy nervioso. Se puso a hablar con sus amigos en seguida. Al poco rato vino hacia mí y me dijo que mi padre había muerto en el hotel de París, solo, de un infarto. Me quedé des-

trozada. Se organizó todo para que pudiera irme a Barcelona. Los Kloppe se ocuparon de las niñas.

Al llegar a Barcelona me encontré, como era lógico, la familia en estado de *shock*. Alguien tenía que ir a París a traer el cadáver. Yo era la única que tenía pasaporte, cosa difícil y larga de obtener en aquella época. Así que partí hacia París. Me fui directamente al hotel acompañada por un joven que me esperaba en el aeropuerto, miembro de *Omniun Cultural*, y que había estado con mi padre todo el tiempo hasta su muerte. Me dieron la habitación contigua a la que estaba el cuerpo, y allí pasé con él toda la noche sola. Fue realmente duro. Por la mañana Jorge llegó, camino a Nueva York, donde yo también tenía que haber ido, y se marchó en seguida. Tuve que enfrentarme a los trámites burocráticos, el embalsamamiento y el féretro doble, uno de plomo y otro de madera. Lo acompañé hasta Barcelona en la furgoneta, y allí empezó otra lucha para poder celebrar una misa *corpore insepulto*. Eran los días del famoso referéndum de la ley orgánica del Estado, y las autoridades evitaban a toda costa cualquier altercado del orden, aunque fuera un funeral. Mis hermanos y yo fuimos a ver al gobernador militar para pedirle su autorización al acto. Nos recibió, dijo que lo hiciéramos y, al pedirle una nota escrita, se negó a ello, alegando que no era necesario. Evidentemente, el funeral no se pudo realizar. El entierro fue multitudinario, vigilado por la policía, claro. Después de estos trágicos días, la vida continuó. Mi hermano Rafael, que estudiaba Económicas, ayudó a mi madre en el negocio familiar de la Rambla, aunque sin mi padre había perdido el impulso y la personalidad, y pronto se traspasó el negocio. Ahora es una tienda de *souvenirs*.

BIBLIOGRAFIA SOBRE RAFAEL TASIS

CRISTINA RIERA LLOP

Universitat Autònoma de Barcelona

- AADD (1969): «Rafael Tasis, poc conegut però endevinat», *El Pont*, núm. 30, p. 3-31.
- (1981): *Homenatge a Rafael Tasis i Marca, 1906-1966*. [Enregistrament sonor] 1 fitxer d'àudio (69 min): digital, mono., fitxer WAV. Barcelona: Ateneu Barcelonès. Data de l'enregistrament: 4-XII-1981. [Homenatge amb motiu del 15è aniversari de la mort del Rafael Tasis.]
- (1997): *Aniversari Rafael Tasis (1906-1966)*, Barcelona: Institució de les Lletres Catalanes.
- (1997): *Els anys de la Catalunya clandestina. Record a Rafael Tasis i Marca*. [Enregistrament sonor], Barcelona: Ateneu Barcelonès. 1 casset sonora. [Conferències fetes a l'Ateneu Barcelonès el dia 22-I-1997.]
- (2006): *Centenari Rafael Tasis (1906-2006)*, Barcelona: Institució de les Lletres Catalanes.
- ALBEROLA (2011): Miquel Alberola, «Rafael Tasis, trilogia policíaca», *El Temps*, núm. 520, p. 48-51.
- ALCÀNTARA GUSART (1956): Manuel Alcàntara Gusart, «Estrena d'*Un home entre herois* de Rafael Tasis. Premi Guimerà 1954. L'obra i la seva representació», *Pont Blau*, núm. 46 (agost), p. 277-279.
- AMIGÓ (1975): Leandre Amigó, «Rafael Tasis en el record», *Tele/eX-prés* (12 novembre).
- ARAMON I SERRA (1955): Ramon Aramon i Serra, «Rafael Tasis: *La novel·la catalana*. [Barcelona]: Sagitari, 1954», *Estudis Romànics*, núm. 5/2 (1955-1956), p. 270-271.
- ARIMANY (1967): Miquel Arimany, *Símbol vivent: biografia de Rafael Tasis*, Barcelona: Arimany.

- ARMENGOL (2012): Joaquim Armengol, «Rafael Tasis, la memòria fragmentada», *Ara Llegim* (28 març), p. 39.
- ARTÍS-GENER (1956): Avellí Artís-Gener, «Teatre català. Estrena d'Un home entre herois», *La Nova Revista*, núm. 13, p. 305.
- BACARDÍ & FOGUET (2011): Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, «Presentació», dins: Rafael Tasis, *Diari íntim. Escrits autobiogràfics*, Barcelona: Acontravent, p. 9-24; «Abans d'ara» núm. 21.
- (2012): «Teoria de l'exili», dins: Rafael Tasis, *Les raons de l'exili*, Valls: Cossetània, p. 5-41
- (2012): «Presentació», dins: Pere Calders, *Fe de vida. Cartes a Rafael Tasis*, Barcelona: Acontravent, p. 11-22.
- (2015): «El punt mitjà», dins: Rafael Tasis, *El revulsiu del catalanisme*, Valls: Cossetània, p. 7-27.
- (2015): «Rafael Tasis, novellista», dins: Rafael Tasis, *Muntaner*, 4, Muro: Ensiola, p. 216-230.
- (2015): «Pròleg», dins: Rafael Tasis, *A reculons*, Valls: Cossetània, p. 7-17.
- (2016): «Rafael Tasis, crític», dins: Rafael Tasis, *Lectures de postguerra*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 7-32.
- BALCELLS (2014): Salvador Balcells, «Rafael Tasis, els fonaments d'un gènere», *Ítaca. Revista de Filologia*, núm. 5 (desembre), p. 215-227.
- BAULENAS (1992): Lluís-Anton Baulenas, «Reivindicant la literatura de ficció de Rafael Tasis», *Diari de Barcelona* (13 desembre).
- BONADA (2012): Lluís Bonada, «Catalanística per ètica, elegància i bon gust», *El Temps*, núm. 1439 (10 gener), p. 54-56.
- (2015): Lluís Bonada, «La novel·la policíaca catalana, a escena», *El Temps*, núm. 1602 (24 febrer), p. 60-64.
- BROCH (1995): Àlex Broch, «Tasis, el record d'un pioner del gènere negre», *Avui* (6 juliol)
- CAMPILLO & CASTELLANOS (1988): Maria Campillo i Jordi Castellanos, «La novel·la. Rafael Tasis», dins: Joaquim Molas (dir.), *Història de la literatura catalana*, vol. XI. Barcelona: Ariel, p. 52-56.
- CAMPS (1966): J. Camps, «Rafael Tasis, el infatigable», *Destino*, núm. 1531.

- CAMPS I ARBÓS (2010): Josep Camps i Arbós, *L'espantós és el buit, el desert. La correspondència entre Rafael Tasis i Ramon Xuriguera*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2011): «Rafael Tasis, lector i corresponsal de Salvador Espriu», *Indesinenter*, núm. 6, p. 31-48.
- COLL-VINENT (2007): Sílvia Coll-Vinent, «Rafael Tasis, traductor i divulgador literari», *Quaderns. Revista de Traducció*, núm. 14, p. 95-104.
- COLOMINES (1970): Joan Colomines, «Quan Sagarra i Tasis parlaven de poesia», *Serra d'Or*, núm. 135 (desembre), p. 109.
- CÒNSUL (1987): Isidor Cònsul, «És hora de plegar. Un crim del Paralelo. La Bíblia valenciana, per Rafael Tasis», *Serra d'Or*, núm. 338 (desembre), p. 40.
- (1988): «La novel·la policíaca catalana (l'eufòria present i la tenacitat d'antany)», *Revista de Catalunya*, núm. 15 (gener), p. 144-148.
- DANÉS SALA (2004): Adriana Danés Sala, *Els inicis literaris i polítics de Rafael Tasis (1921-1935)*, Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, Facultat de Filosofia i Lletres. [Treball de recerca dirigit per Xavier Vall i Solaz.]
- (2004): «Rafael Tasis 1921-1935: primers passos literaris i polítics», *Serra d'Or*, núm. 538 (octubre), p. 20-22.
- (2005): «Rafael Tasis i la novel·la catalana dels primers anys trenta», *El Contemporani*, núm. 31-32, p. 64-69.
- (2006): «Rafael Tasis als primers anys trenta. Un model d'intel·lectual patriota», dins: Ramon Panyella i Jordi Marrugat (eds.): *L'escriptor i la seva imatge. Contribució a la història dels intel·lectuals en la literatura catalana contemporània*, Barcelona: L'Avenç, p. 208-221.
- DÍAZ-PLAJA (1966): Guillermo Díaz-Plaja, «Rafael Tasis», *Destino*, núm. 1533.
- FARRERAS (1958): Martí Farreras, «La alegría que pasa. Un home entre herois», *Destino*, núm. 1115 (20 desembre), p. 45.
- FAULÍ (1966): Josep Faulí, «Rafael Tasis o la literatura com a acte de servei», *Tele-Estel*, núm. 22 (16 desembre), p. 12-14.
- (1966): «1966: Apoteosi i mort de Tasis», *Tele/eXprés* (15 novembre).

- (1995): «Catalunya deu record i homentage a Rafael Tasis», *Avui* (2 juny), p. 23.
- (1996): «Rafael Tasis i Marca, patriota», *Revista de Catalunya*, núm. 112 (novembre), p. 3-5.
- FOGUET I BOREU (2013): Francesc Foguet i Boreu, «Rafael Tasis i el teatre», *Estudis Romànics*, núm. 35, p. 247-279.
- (2014): «Una legitimitat qüestionada», dins: Josep Tarradellas i Rafael Tasis: *Estrictament confidencial*, Barcelona: Viena, p. 9-40.
- FONTSERÈ (1999): Carles Fontserè, *Un exiliat de tercera. A París durant la Segona Guerra Mundial*, Barcelona: Proa.
- FUSTER, Joan (1988): Joan Fuster, «Novella burgesa: Serrahima, Benguerel i Tasis», dins: *Literatura catalana contemporània*. Barcelona: Curial, p. 374-376.
- GARCÉS (1931): T. Garcés, «Les lletres. Revista de llibres», *La Publicitat* (21 juny), p. 6.
- GASÒLIBA (1930): Celici Gasòliba, «Els llibres. *El retrat de Dorian Gray*, per Oscar Wilde. Trad. de Rafel Tasis i Marca. Biblioteca "A Tot Vent". Edicions "Proa", Imp. Clarasó», *La Nau* (27 juny), p. 4.
- (1931): «Els llibres. *Vint anys*, per Rafael Tasis i Marca. Biblioteca "A Tot Vent". "Edicions Proa". Impremta Clarasó», *La Nau* (10 setembre), p. 2.
- (1931): «Els llibres. Lletres femenines V», *La Nau* (23 octubre), p. 5.
- GIBERT (2013): Miquel M. Gibert, «*Volpone*: de Ben Jonson a Rafael Tasis», dins: M. Àngels Verdaguer (ed.), *Traduir els clàssics antics i moderns*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 159-166.
- GUANSÉ (1930): Domènec Guansé, «*El retrat de Dorian Gray*, d'Oscar Wilde. Traducció de R. Tasis i Marca (Biblioteca "A Tot Vent")», *La Publicitat* (18 juny), p. 5.
- (1931): «*Vint anys*, de Rafael Tasis i Marca», *La Publicitat* (5 agost), p. 6.
- (1931): «*La nimfa constant*, de Margaret Kennedy, traducció de R. Tasis i Marca», *La Publicitat* (25 agost), p. 5.
- (1931): «*Vint anys*, Biblioteca A Tot Vent», *Revista de Catalunya*, núm. 73 (setembre), p. 266.

- (1964): «Tres, de Rafael Tasis», *Serra d'Or*, núm. 4 (abril), p. 55-56.
- (1966): «Rafael Tasis (1906)», dins: *Abans d'ara. Retrats literaris*, Barcelona: Proa, p. 223-228.
- (1966): «Rafael Tasis, novel·lista», *Xaloc*, núm. 13 (maig-juny), p. 100-103. [Reproduït a Domènec Guansé, *De Maragall a l'exili*, ed. d'Albert Manent Tarragona: El Mèdol, 1994, p. 129-132.]
- (1967): «El novel·lista», *Serra d'Or*, núm. 1 (gener), p. 49.
- (1967): Domènec Guansé, Albert Manent, Vicenç Riera Llorca, «A la memòria de Rafael Tasis», *Xaloc*, núm. 17.
- HART (1993): Patricia Hart, «Time to fold up and die: Metafiction in *És l'hora de plegar* de Rafael Tasis», *Catalan Review*, vol. VII, núm. 1, p. 63-70.
- JORDANA (1931): C. A. Jordana, «Els llibres. R. Tasis i Marca, *Vint anys* (Edicions Proa).- The Linguaphone Institute, *English Conversational Course*», *Mirador*, núm. 134 (27 agost), p. 6.
- (1931): «*Vint anys*», *L'Opinió* (14 octubre).
- JUNYENT (1953): José María Junyent, «*Paralel 1934. Romea*», *El Correo Catalán* (15 març), p. 9.
- (1958): «*Un home entre herois. Acción dramática en cien minutos, y un entreacto, de Rafael Tasis*», *El Correo Catalán* (12 desembre), p. 11.
- LAGUNA (2000): Jorge Laguna, «Tras los pasos de Abelard en el epistolario entre Rafael Tasis y Lluís Nicolau d'Olwer», dins: Manuel Aznar (ed.), *Sesenta años después. Las literaturas del exilio republicano de 1939*, Barcelona: GEXEL, vol. I, p. 361-370.
- LLUCH (1987): Gemma Lluch, «Rafael Tasis, *Bíblia valenciana*», *L'Espill*, núm. 25 (octubre), p. 135-139.
- MALUQUER (1936): I. Maluquer, «Llibres rebuts. *Una visió de conjunt de la novel·la catalana*.- Rafael Tasis i Marca», *Butlletí de la Cambra Mercantil*, núm. 171 (juny), p. 150.
- MANENT (1967): Albert Manent, «El crític literari», *Serra d'Or*, núm. 1 (gener), p. 47-48.
- (1969): «Tasis, crític literari», dins: *Literatura catalana a debat*, Barcelona: Selecta, p. 73-77.
- (1976): «Tasis, deu anys d'allunyament», *Avui* (25-26 desembre).
- (1986): «Rafael Tasis, el desig de servir», dins: *El molí de l'ombra*.

- Dietari polític i retrats, 1946-1975*, Barcelona: Edicions 62, p. 173-181.
- (1999): «Rafael Tasis, Director de Presons de la Generalitat», dins: *De 1936 a 1975. Estudis sobre la guerra civil i el franquisme*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 149-154.
 - (2001): «Notes sobre la crítica literària a la premsa catalana del segle xx. Escolí sobre un llibre de Ramon Pla i Arxé», *Revista de Catalunya*, núm. 165 (setembre), p. 61-69.
- MARSILLACH (1953): Luis Marsillach, «Estreno de *Paralel 1934*», *Solidaridad Nacional* (14 març), p. 15.
- (1958): «En el Guimerà, *Un home entre herois*, de Rafael Tasis», *Solidaridad Nacional* (14 desembre), p. 13.
- MARTÍN ESCRIBÀ (2010): Àlex Martín Escribà, *La recepció de la novel·la negra en la literatura catalana: Rafael Tasis, Manuel de Pedrolo i Jaume Fuster*. Salamanca: Universidad de Salamanca. [Tesi doctoral.]
- (2015): *Rafael Tasis, novel·lista policíac*, Barcelona: Alrevés.
- MARTÍNEZ TOMÁS (1958): Antonio Martínez Tomás, «Guimerà. Estreno de la comedia dramática *Un home entre herois*, original de Rafael Tasis», *La Vanguardia Española* (12 desembre), p. 27.
- MOLAS (1975): Joaquim Molas, «Una història de la premsa catalana», dins: *Lectures crítiques*, Barcelona: Edicions 62, p. 40-47.
- MUNTANÉ (2006): Miquel-Lluís Muntané, «A cent anys del naixement de Rafael Tasis», *Revista de Catalunya*, núm. 218 (juny), p. 3-6.
- NOGUER FERRET (2009): Marta Noguer Ferret, «El pont persistent: quatre cartes de Vicenç Riera Llorca a Rafael Tasis (a propòsit de la revista *Pont Blau*)», *Els Marges*, núm. 87 (hivern), p. 91-105.
- PARÉS I MAICAS (1996): Manuel Parés i Maicas, «Rafael Tasis i Marca», *Punt* (25 octubre).
- PLA I ARXÉ (2001): Ramon Pla i Arxé, «Fibra ètica [Rafael Tasis: *Una illa*. Postfaci d'Avellí Artís-Gener. Llibres de l'Índex, 1992.] [*El País. Quadern*, núm. 540 (11-II-1993), p. 5]», dins: *Textos crítics*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 140-141.
- POBLET (1966): Josep M. Poblet, «El teatre de Rafael Tasis», *Xaloc*, núm. 13 (maig-juny), p. 103-107.

- (1967): *Rafael Tasis, conducta i exemple*, Barcelona: Grijalbo.
- PORCEL (1966): Baltasar Porcel, «Un gran treballador», *La Vanguardia Española* (6 desembre).
- QUART (1967): Pere Quart, «Darreres paraules a Rafael Tasis», *Serra d'Or*, núm. 1 (gener), p. 46.
- REAL (2006): Neus Real, «En el centenari de Rafael Tasis i Marca», *Serra d'Or*, núm. 564 (desembre), p. 23-25.
- RIERA LLORCA (1977): Vicenç Riera Llorca, «Un absent», *Serra d'Or*, núm. 215 (agost), p. 33.
- (1988): «Rafael Tasis», *Serra d'Or*, núm. 346 (setembre), p. 32.
- ROURE-TORRENT (1955): Josep Roure-Torrent, «*La Bíblia valenciana*», *Pont Blau*, núm. 35.
- RUBIÓ I BALAGUER (1991): Jordi Rubió i Balaguer, «Rafael Tasis i Marca, poc conegut però endevinat», dins: *Mestres, companys i amics*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 273-275.
- SALTOR (1955): Octavi Saltor, «Una novel·la de bibliòfils», *Moment*, núm. 239.
- SARSANEDAS (1965): Jordi Sarsanedas, «*Judici ficció de dret i raó contra quatre encartats promogut per unes sabates*, de Josep Rabasseda i Vicenç Marí, i *La maleta*, de Rafael Tasis», *Serra d'Or*, núm. 6 (juny), p. 42.
- SEMPRONIO (1966): Sempronio, «Rafael Tasis», *Tele/eXprés* (5 desembre).
- SERRAHIMA (1931): Maurici Serrahima, «Les lletres. *Vint anys*», *El Matí* (29 maig), p. 7.
- SERRAT I PUIG (1937): Manuel Serrat i Puig, «Notes bibliogràfiques – *Una visió de conjunt de la novel·la catalana per Rafael Tasis i Marca*», *La Dona Catalana*, núm. 596 (5 març), p. 6.
- SIMBOR ROIG (2007): Vicent Simbor Roig, «Rafael Tasis, el crític que estimava la novel·la», *Llengua & Literatura*, núm. 18, p. 233-255.
- SOBERANAS (1963): Amadeu J. Soberanas, «*La vida del Rei En Pere III*, per Rafael Tasis», *Serra d'Or*, núm. 5 (maig), p. 43.
- SUNYER (1994): Magí Sunyer, «Introducció», dins: Rafael Tasis, *Vint anys*, 2a ed., Barcelona: Columna, p. 9-24.
- (2009): «El novel·lista Rafael Tasis», dins: *La ciutat nova. Literatura sobre llibertat, igualtat i catalanisme*, Benicarló: Onada, p. 109-124.

- (2016): «Nova actualitat de Rafael Tasis», *Serra d'Or*, núm. 677 (maig), p. 62-64.
- TORRENT (1966): Joan Torrent, «Tasis, recordat pel seu col·laborador», *Tele-Estel* (30 desembre).
- TRABAL (1931): Francesc Trabal, «Lletres i llibres. Vint anys per R. Tasis i Marca», *Diari de Sabadell* (30 desembre).
- VERDAGUER (1931): Mario Verdaguer, «Cuatro novelas», *La Vanguardia* (18 juliol).
- VILA CUENCA (1956): Josep Vila Cuenca, «Teatre català. Un home entre herois», *La Nova Revista*, núm. 14-16, p. 357-358.
- VILANOVA (1992): Francesc Vilanova, «Rafael Tasis: *Les presons dels altres. Records d'un escarceller d'ocasió*», *L'Avenç*, núm. 155 (gener), p. 58.

RECURSOS DIGITALS

- Pàgina a l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana
<http://www.escriptors.cat/autors/tasisr/index.php>
- L'autor a LletraA
<http://lletra.uoc.edu/ca/autor/rafael-tasis>
- L'autor al Qui és qui de la Institució de les Lletres Catalanes
<http://www.lletrescatalanes.cat/ca/index-d-autors/item/tasis-i-marca-rafael>
- L'autor a la Viquipèdia
https://ca.wikipedia.org/wiki/Rafael_Tasis_i_Marca
- Fons Rafael Tasis de la Biblioteca d'Humanitats de la Universitat Autònoma de Barcelona
<http://www.bib.uab.cat/human/fonspersonals/tasis/>
- L'autor a TRACES
 - Cerca global:
https://traces.uab.cat/search?ln=ca&p=Tasis%2C+Rafael&f=virtual&action_search=Cerca
 - Com a autor:
https://traces.uab.cat/search?ln=ca&p=Tasis%2C+Rafael&f=author&action_search=Cerca
 - Com a matèria:
https://traces.uab.cat/search?ln=ca&p=Tasis%2C+Rafael&f=keyword&action_search=Cerca
- L'autor al Grup d'Estudi de la Traducció Catalana Contemporània (GETCC)
<http://grupsderecerca.uab.cat/getcc/content/fons-rafael-tasis>

- L'autor al Catàleg Collectiu de les Universitats de Catalunya (CCUC)
http://ccuc.cbuc.cat/search*cat/X?SEARCH=Tasis%2C+Rafael%2C+1906-1966&SORT=D&searchscope=23
- L'autor al Catàleg de la Xarxa de Biblioteques Municipals de Barcelona (Aladí)
http://aladi.diba.cat/search*cat/?searchtype=X&searcharg=%22Tasis+i+Marca%2C+Rafael%22&searchscope=171&submit=Cercar
- L'autor al Catàleg de les Biblioteques Públiques de Catalunya (Argus)
http://argus.biblioteques.gencat.cat/iii/encore/search/C__STasis%20i%20Marca%2C%20Rafael__Orightresult__U1?lang=cat&suite=pearl

TREBALLS DE LA SOCIETAT CATALANA
DE LLENGUA I LITERATURA

Títols publicats

- 1 *Els substrats de la llengua catalana: una visió actual* (2002)
- 2 Joan BASTARDAS, *Substantius usats en sentit figurat com a qualificadors de persona* (2000)
- 3 Germà COLÓN, *Les 'Regles d'esquivar vocables'. Autoria i entorn lingüístic* (2001)
- 4 Ventura CASTELLVELL, *El capbreu de Benifalset de 1373* (2005)
- 5 Jordi BRUGUERA, *Introducció a l'etimologia* (2008)
- 6 Daniel CASALS i Francesc FOGUET (cur.), *La llengua i la literatura catalanes a les aules del segle XXI* (2012)
- 7 Josep M. DOMINGO (cur.), *Joc literari i estratègies de representació. 150 anys dels Jocs Florals de Barcelona* (2012)
- 8 Montserrat BACARDÍ, Francesc FOGUET i Enric GALLÉN (cur.), *La literatura catalana contemporània: intertextos, influències i relacions* (2013)
- 9 Daniel CASALS i Francesc FOGUET (cur.), *Raons de futur: A propòsit de l'ensenyament de la llengua i de la literatura catalanes a la secundària i a la universitat* (2015)
- 10 *Saviesa i compromís: Nou entrevistes a Josep Massot i Muntaner* (2015)
- 11 Eusebi COROMINA i Ramon PINYOL (cur.), *Literatura catalana contemporània: crítica, transmissió textual i didàctica* (2016)
- 12 Montserrat BACARDÍ, Francesc FOGUET i Àlex MARTÍN (cur.), *Rafael Tasis (1906-1966), cinquanta anys després*

SOCIETAT CATALANA DE LLENGUA I LITERATURA
FILIAL DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

